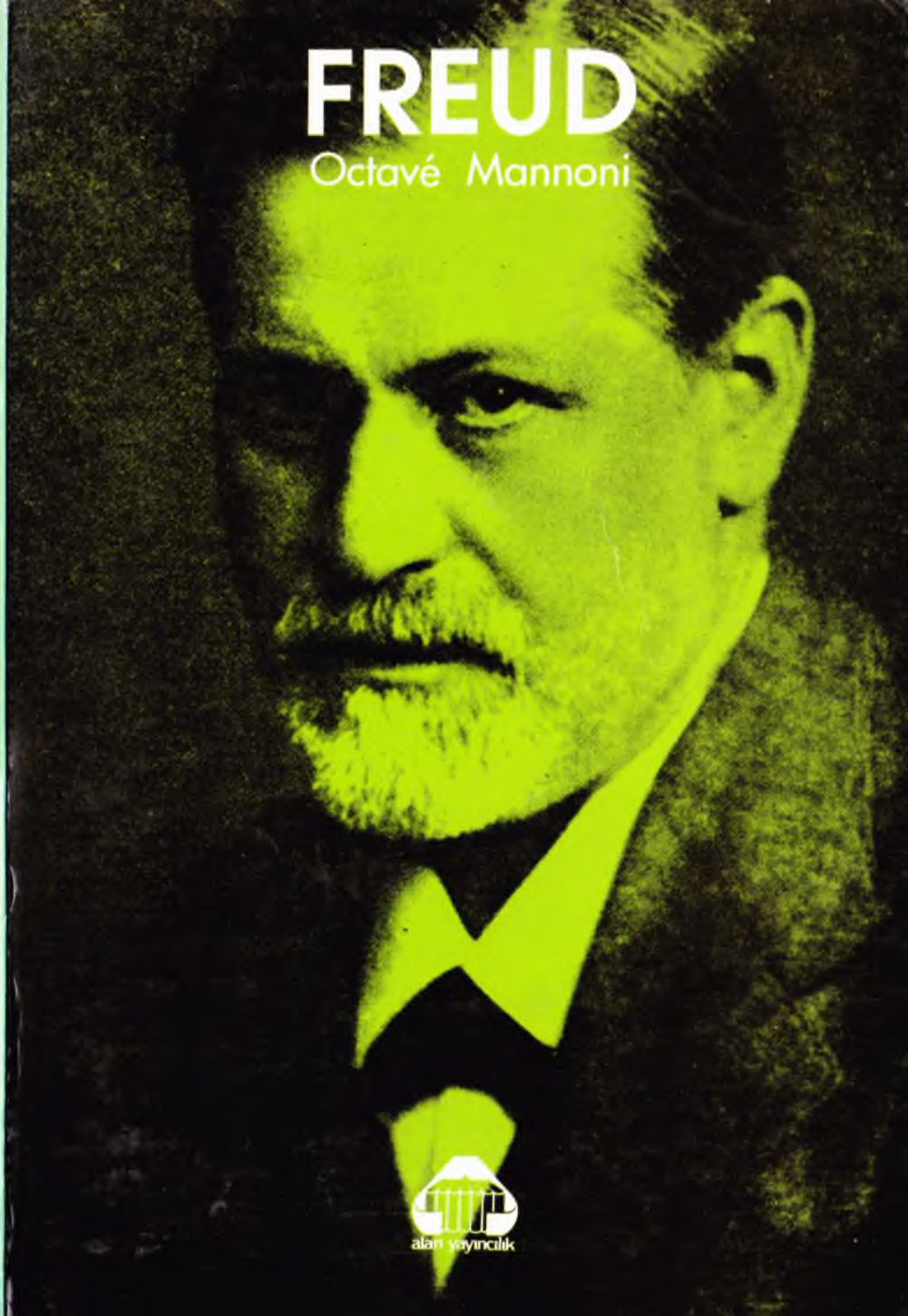
FREUD

Octavé Mannoni

alan yayıncılık

FREUD • Octavé Mannoni

alan yayıncılık

12/132

Sigmund Freud

Octave Mannoni
Türkçesi:
Veysel Atayman
Turgay Kurultay

ALAN YAYINCILIK: 131
Yaşam İncelemeleri Dizisi: 12

Almanca'dan çeviren
Veysel Atayman / Turgay Kurultay

Birinci Baskı: Ekim 1992
Dizgi: RENK Yapımevi
Baskı: RENK Basımevi
Kapak Baskı: C Yayınları

Çatalçeşme Sok. Torun Han
No: 40 K. 3 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 511 26 00

ÖNSÖZ YERİNE: PSİKANALİTİK NESNENİN ORTAYA ÇIKIŞI

Octave Mannoni, Fransız psikanalisti Jacques Lacan'ın en parlak öğrencilerinden biri. Elimizdeki kitapta, Freud'un teori ve pratiğini bu modern hurufinin perspektifinden özetlemeyi ve "popülerleştirmeyi" deniyor. Ama bu, bildiğimiz türden bir popülerleştirme değil: Lacan'ın öğrencisi olmak demek, zorlukların üstünü örtmek yerine onların üzerine gitmek demektir çünkü. Yine de Mannoni, hocasınınkinden çok daha aydınlık, çok daha "erişilebilir" bir anlatımın içinde kalıyor.

*Psikanaliz, "konuşan tedavi" olarak doğmuştur. Terim, Freud'un ilk çalışma arkadaşlarından psikiyatr Josef Breuer'in hastalarından "Anna O."ya aittir. Bu kadın, yaşadığı olayları, sıkıntıları, gördüğü düşleri Breuer'e anlatırken, **sırf konuşmakla** bile bu sıkıntılar üzerinde bir egemenlik kurabildiğini, bilinmezliğin tutsağı olmaktan yavaş yavaş kurtulabildiğini, rahatlayabildiğini görmüş ve Breuer'le Freud'un henüz tam bilmeden, sistematikleştirmeden uygulamakta oldukları yönteme "konuşan tedavi" adını takmıştır. Psikanalitik tekniğin bu yanı, daha sonra, Freud'un teorisinin başka öğeleri yanında gölgede kalacak, özellikle analistin hastaya sunduğu yorumlar psikanalizin asıl "özü" durumuna yükseltilecektir. Lacan'ın 1950'lerden sonraki pratiği, işte analizin bu unutulmuş yönünü, hastanın konuşmasını yeniden ön plana getirmiştir. Böylece dil ile bilinçdışı arasındaki ilişki sorunu ortaya çıkar: Bilinçdışı, dil gibi mi örgütlenmiştir; dil mi bilinçdışının varlık koşuludur, yoksa bir bilinçdışının oluşması mı dili yaratır? Lacan'ın bu sorulara verdiği cevaplar, Lacancı cemaatin içinde tartışmanın zaman zaman skolastik görünümler almasını önleyememiştir. Mannoni, bu kitapta, Freud'la ilgili Lacancı perspektifin olabildiğince aydınlık bir özetini vermeye çalışırken, çetrefil sorunların, pratiğin dışında çözülemeyecek ve çözülmeye kalkışıldığında da kolayca anlamsızlaşacak tartışmaların varlığını da hissettiriyor.*

Ben, burada, psikanalitik nesnenin (psikanaliz teori ve pratiğinin

konusunun) ortaya çıkışının, psikanalizin kendisinin doğumuyla olan ilişkisi üzerinde durmak istiyorum.

Psikanaliz, hem anlamaya ve yorumlamaya dayalı felsefi disiplinler için, hem de açıklamaya dayalı gözlemsel bilimler için bir sorun oluşturur. Psikanalitik nesne tuhaftır çünkü, "acayiptir". Ne tümüyle içerden anlaşılabilir, bir içe bakış ve seziş yöntemiyle kavranılabilir ve yorumlanabilir, ne de tümüyle dışardan açıklanabilir, işleyiş yasaları bir doğal nesne gibi nesnel bir biçimde saptanabilir. Başka bir deyişle, psikanaliz ne sadece bir yorum bilgisidir (hermeneutik), ne de sadece bir pozitif bilim. Ama her ikisinin uyumlu bir toplamı, bileşkesi de değildir. Bu toplamdan hem daha fazladır, hem daha az.

Acayiplik, dedik, yabancılık... Acayipliğin, yabancılığın olduğu yerde, mutlaka bir aşinalık, tanıdıklık da vardır. Bağıntılı kavramlardır bunlar: Aşinalık ya da aynılık kendini yabancı olana, farklı olana göre kurar hep; farklılık, yabancılık ya da acayiplik de hep aynılığa, özdeşliğe, tanıdıklığa oranla farklıdır. Lacan'ın 1950'lerde "Freudgil şey" adını verdiği (bununla, bilinçdışını kastediyordu: Hem herkesin bilinçdışını, hem de psikanalizin kendi bilinçdışını: tamamlaması imkânsız olan bilincini) psikanalitik nesne için de geçerlidir bu: Ruhsal aygıt, ki sadece bilinçdışından oluşmadığını biliyoruz (Freud'un "ikinci topografisine" göre, ruhsal aygıt, id, ego ve süperego'dan oluşur), başka bilimlerin, başka disiplinlerin özdeş ve tanıdık nesnelerinin içinden bir acayiplik, yabancılık olarak sıyrılır. Bu bilimlerin içinde bir mahcubiyet, bir sıkıntı yaratarak kendi tuhaflığını kurar. Anlam ve yorum bilimlerinin konusu olamayacak kadar yabancı ve soğuktur: Lacan ne derse desin, bilinçdışı (ve genel olarak bütün ruhsal aygıt) sadece bir dil değildir çünkü, bir ölü dil bile değildir, sadece anlama indirgenemez. Freud, ruhsal aygıttan, dilsel terimlerin yanı sıra, fiziksel terimlerle de, enerji terimleriyle de söz eder çünkü: Libido, libido'nun dağılımı, libido'nun niceliği, artışı ve azalışı, affect'ler (duygulanımlar), vb. Bir tür "doğa" söz konusudur, kısaca. Ama sadece doğanın kör işleyişine, nedenli ama amaçsız işleyişine de indirgenemez bilinçdışı; gözlemsel pozitif bilimlerin konusu olamayacak kadar teleolojiktir, anlamla, amaçla yüklüdür. Ne biri, ne öteki. Her ikisi ve daha az. Kendini tanıyamayan anlamın bir "nesne" olarak yabancılaşması, pıhtılaşması.

Psikanalizin kendi nesnesiyle ilişkisinden söz ediyorduk. İki şey var burada, iki süreç. Birincisi, nesnenin oluşumu, nesneler dünyası içinde ne tam nesne ne de tam özne olan bir acayip nesnenin ortaya çıkışı. Daha eski bir hümanist terminolojiye göre, bu nesnenin bir adı da insandır. Freudgil şey, insanın kuruluşunun kendisidir. Freud'un uzun uzadıya anlattığı bütün o "bastırma", "ruhsal savunma", "özdeşleşme", "içselleştirme" ve "dışa yansıtma" gibi süreçler, iki ayağı üzerinde yürümeye başlamış hayvanın insan haline gelişiyle ilgilidir.

Ama bir de öznenin oluşumu, öznenin hareketi var. Özne, burada, psikanalizin kendisidir: Freudgil şeyi inceleyen, onu teorileştiren, onun kendi kendini teorileştirmesini izleyen, taklit eden ve daha yüksek bir düzleme çıkaran bilim.

Şunu söylemek istiyorum: Psikanalitik teorinin oluşumu ve öteki bilgilerden sıyrılışı da insanın oluşumunu ve öteki nesnelerden, canlı ve cansız nesnelerden sıyrılışını taklit eder. Hegel diyalektiğinin en büyük hizmeti, kavramın nesneye dışardan uygulanamayacağını göstermesi olmuştur. Kavram, teori, kendisi de nesnenin hareketini izler. Bu hareketin belli bir anıdır o da. İşte bu yüzden Freud da Psikanalizi kurarken, kurmaya zorlanırken, fiziğe ve biyolojiye, daha doğrusu fiziksel (hidrolik) ve biyolojik modellere yaslanmak zorunda kalmış ve daha önemlisi, zorunlu olarak yanlış bir fizik ve yanlış bir biyoloji kullanmıştır (Freud'un kullandığı fiziksel ve biyolojik modeller, kendi çağında bile çürütülmüş, geçersizleşmiş modellerdi). Bu yanlışlık, insanın doğa karşısında kendi yanlışlığı, kendi acayipliğidir: Hayvan, azınca çiftleşir; insan sevişerek azgınlaşır.

★ ★ ★

Eğer psikanalitik teorinin kuruluşu, psikanalitik nesnenin kuruluşundan bağımsız değilse, analist de çalışırken her zaman kendi üzerinde düşünecek demektir: Kendi üzerinde, kendi çalışması ve düşünmesi üzerinde düşünecektir. Hastaya karşı kendi tepkileri ("kontrtranferans") üzerinde düşünmekten de biraz daha geniş bir şeydir bu. Sadece klinik değil, aynı zamanda epistemolojik bir boyutu vardır: Psikanaliz, öteki insan bilimlerinde görülmeyen yeni bir refleksivlik getirmiştir.

Refleksiv düşünce, bir şey üzerinde düşünürken aynı zamanda kendi üzerine dönen, kendi üzerinde de düşünen düşünce demektir. Dü-

şüncenin, kendi nesnesinin kuruluşunda bir payı olduğunu bilen düşünce demektir. Döngüsel düşünce, dairevi düşünce de diyebiliriz buna - kısır döngüyle ve totolojiyle karıştırmamak koşuluyla elbet. Alman felsefecisi Jürgen Habermas, pozitivist ya da bilimselci (scientist) düşünme tarzını eleştirirken şöyle der: "Bilimselcilik derken, analitik felsefedeki belli bir eğilimden söz ediyorum. Bu eğilim, bilimsel bir felsefenin, tıpkı bilimin kendisi gibi, nesnesini kendi önüne koymasını ister, yani nesneye refleksiv bir biçimde yaklaşmak yanlıştır bu eğilime göre." Başka bir deyişle, öznenin nesne üzerinde herhangi bir kurucu etkisi olacağını kabul etmez bilimselcilik.

Aslında, bilimselciliği bir yana bırakıp bazı modern bilimlere, en başta da teorik fiziğe baktığımızda, bunun tam da doğru olmadığını görebiliriz. Refleksivliğin ikinci anlamı (nesnenin kuruluşunda öznenin de aktif olarak yer alışı), burada teorinin bir parçası olmuştur: Nesnenin ancak gözlemcinin müdahalesiyle, dolayımıyla "kurulabileceği" ya da tasarlanabileceği kabul edilmektedir. Ama burada da refleksivliğin birinci anlamı (kendi üzerine dönen, katlanan düşünce) hesaba katılmaz ve belki katılmasına da gerek yoktur. Partiküller üzerinde düşünürken, fizikçinin kendi ruhsal spazmları üzerinde düşünmesi şart değildir.

İnsan bilimleri, özellikle de yorumsama ve felsefi antropoloji geleneklerinden etkilenmiş disiplinler, örneğin varoluşsal psikoloji, yapısal antropoloji ve dilbilim, refleksivliğin bu iki boyutunu da üstlenirler. Ama işte Freud'un çalışmasındaki refleksivlik, bundan da farklıdır.

Freud'un bilinçdışını keşfetmesi, histerik hastasının söyleminde, Öteki'nin histerik söyleminde, kendi bilinçdışını okuyabilmesinin ürünüydü. Freud, 1890'larda arkadaşı Wilhelm Fliess'e yazdığı bazı mektuplarda, bir "kendi kendine analize" (self-analiz) girişmeksizin, o dönemde bakmakta olduğu hastada fazla ilerleme kaydedemeyeceğini söylüyordu. Şunları da söylüyordu: Kendimi bir başkasını dinler gibi dinliyorum ve başkasını da kendimi anlar gibi anlamaya çabalıyorum. Şimdi, bunlardan sadece ikincisini söylemiş olsaydı, romantizmin içebakış yönteminden fazla ayrılmamış olurdu Freud. Ama, kendisini de bir başkasını dinler gibi dinlediğini söylüyor. İkisini birlikte söylüyor. Başka bir deyişle, bilinçdışının keşfi, Freud'un başkasının söyleminde,

*kendi içindeki bir şeyi, kendi kendini yorumlamaya çabalayan bir şeyi keşfetmesine bağlıydı. İşte bu, yeni bir refleksivlik tarzıdır. Özelliği de simetrik değil, asimetrik oluşudur. Şöyle anlatabiliriz bunu: Özne ya da düşünce, ki burada Freud'dur, kendini çözümlemek için hastasına dönmektedir, başka bir deyişle kendine dönmek için hastasına gitmektedir. Ama hastasının üzerinde düşünebilmek için de yine kendine geri dönmektedir. Geri döndüğünde bulduğu şey de kendisi değil, başkasıdır; başka bir söylemdir, **başkalığın** söylemidir, bilinçdışıdır. (Enis Batur'un bir şiirinden: "**Döndüm ki, döndüğüm yerde değildim.**") Dönüşle geri dönüş arasıda bir simetrisizlik vardır. Farkı da budur yeni refleksivliğin: Başkasından geçerek kendine dönerken kendini tam olarak yakalayamamakta, kendisiyle tam olarak buluşamamakta, hep başka bir şeye doğru kaymaktadır. Sovyet edebiyat eleştirmeni Mihail Bahtin'in terimini kullanırsak, **diyalojik** ya da diyakritik bir refleksivliktir bu: Analist ile analizan arasındaki diyalog, her şeyi bilen analistin sağladığı özdeşlikte tamamlanmamakta, tam tersine analistin kendi içindeki bölünme (ego/bilinçdışı) her zaman bu özdeşliği bozmaktadır.*

*Buradan bazı sonuçlar çıkar. Biri, "hasta bilgi" meselesidir. Psikanalizi başlatan şey, başlatıcı içerik, bir hastalıktır. Bu yeni refleksivlik teorisinin düşürdüğü ışıkta yeniden düşünebiliriz bunu. Psikanaliz bir hasta bilgidir, çünkü ancak nesnesinin (bir unutuş demek olan bilinçdışının) hareketini izleyerek kendine dönebilir, ancak hastası gibi olarak kendini teorileştirebilir. Nesnesi, bir "şey" olmasına rağmen, orada olan, apaçık bir şey değildir: Kendini ancak orada olan bilincin işleyişini **bozarak** ya da onu etkileyerek ortaya koyabilir. Bilinçdışından "var" sözüyle, varlık terimleriyle söz edemeyiz. Orada duran bir şey değildir çünkü, her zaman bir **eksiklik** ya da **fazlalıktır**: Bilincin kendine eşit olmasını önleyen şeydir. Bu yüzden "hasta bilgi"dir psikanaliz, eksikliğin ve fazlalığın bilgisidir. T.W. Adorno, bunu sezmişti. "Psikanalizde sadece abartmalar doğrudur," diyordu. Psikanalizi modern sanata yaklaştıran da budur: Paradokslarla düşünmek zorundadır, eksiltili (eliptik) ya da abartılı (hiperbolik) bir düşünce tarzı tutturmak, nesnesine bir mecaz gibi yaklaşmak zorundadır. Yoksa konusundan uzak düşer. Bunun olumsuz bir doğrulanışı, talihsiz Wilhelm Reich'ın başına gelenlerde görülebilir. Reich, bilinçdışını*

pozitif (orada olan) biyolojik dürtülere, dürtüleri de "sahici" enerjilere indirgemiş, ama cinsel enerjinin herhangi bir enerjiye benzemediğini de görebildiği için onu "orgon enerjisi" denilen bir çeşit kozmik enerji olarak tanımlamıştı. Sonunda bu enerjiyi üretecek bir makine yaptı, bu makineyle enerjiyi hastalarına aktaracak ve kontrollü deneylerle onları iyileştirecekti. Sonunda, dolandırıcılıktan hapse atıldı. Bu olay, Amerikan toplumunun şakadan anlamayan hoşgörüsüzlüğünü gösterdiği kadar, psikanalizde mecazi ve spekülatif alanı terk ederek pozitif bir alana geçmek için fazlaca çaba harcamanın insanı asıl spekülasyonun, hurafenin alanına sürükleyeceğini de kanıtlar.

Hasta bilgidir psikanaliz, eksikliğin (bastırmanın, unutuşun) ve fazlalığın (bastırılmışın geri dönüşünün) bilgisidir, çünkü nesnesi hep bir çekilme ya da istila biçiminde ortaya çıkar. Burada, "ortaya çıkar" sözü bile yanlış olur. Çünkü analiz başarıyla tamamlandığında, yani hasta kendi sözleriyle kendini anlayabildiğinde, analizin nesnesi de yokolmuş olur. "İyileşme", bir bakıma, hastanın hekimin işine son vermesidir.

Kuşkusuz, psikanalitik deneyi, sadece klinik deneye, analist-analizan ilişkisine indirgemek, fazla daraltıcı, fazla deneyselci bir tutum olur: Kliniğin dışında, her zaman yeni nesneler arayan, saldırmaya hazır bir "enerji" halinde bekleyen, yorumlamak ve yeniden-yorumlamak isteyen bir psikanalitik bilgi vardır: Bir yorum arzusu olarak psikanaliz. Bu arzu, iyi yönlendirildiğinde, sadece hasta bireyin değil, hasta dünyanın anlaşılmasına da hizmet edebilir. Mannoni'nin kitabı da, klinisyenlerden çok, "kendi kendini teorize eden, kendi kendini yorumlayan varlık olarak insan"a yöneliyor.

Orhan Koçak

YAŞAMIM SADECE PSİKANALİZ İLE OLAN İLİNTİSİ YÖNÜNDEN İLGİNÇTİR

Freud'un yapıtları, yazınsal niteliklerine karşın, temelde edebiyat alanında değerlendirilecek yapıtlar değillerdir. Çünkü bunlar bize bir gerçeği öğretirler. Böyle bir yapıtlar bütününü yorumlayanlar, kendi gerçeklik anlayışlarına göre bu yapıtlara yaklaşmanın çeşitli yolları arasında bir seçim yapabilirler.

Freud'un öğretisi yorumlara, yeni gelişmelere ve düzeltmelere açıklığını korumaktadır; ama işin bu yönü bizi ilgilendirmemektedir. Biz Freud'un, çözmek üzere önüne koyduğu sorulara ulaşma ve bu sorulara getirdiği yanıtları bulma tarzını, bunu yaparken izlediği yolları araştıracağız. Amacımız onun çalışmasına ilişkin bir fikir verebilmek, Freud'u faal insan yönüyle ele almaktır. Bunu yaparken zaman sırasını bozarak anlatmak istemediğimiz bahanesine sığınarak onun yaşamını tarihsel bir sıra içinde adım adım izlemeyi düşünmüyoruz. Çünkü çalışmalarının ilerdeki aşamasında ortaya çıkmış bir gelişme, genellikle başlangıçta varolmuş olan güçlükleri aydınlatıp bize bunları doğru ve kusursuz betimleme olanağı sağlar.

Yaşamöyküsü yazarları, Freud'un kendi geçmişindeki bir olayın onu buluşlarına yönelttiğini ya da onu yönlendirmiş olan etmenlerin rastlantılar ve rastlantıya bağlı karşılaşmalar olduğunu benimsemek eğilimi gösterirler. Histoloji araştırmalarında daha başarılı olabilseydi; nişanlısı, Bertha Pappenheim'ın dostu olmamış olsaydı, öğ-

retmenleri gezi bursunu ondan esirgemeselerdi vb. vb.. Bu kadar çok "eğer öyle değil de böyle olsaydı"; rastlantının Freud'un kariyerinde oynadığı rolü bize göstermekte ve genellikle bir kahramana atfedilen mitsel bir yazgının izlerini Freud'ta da aramaya kalkışmamıza gerek bırakmamaktadır. Ama onun bir kez histeri ile ilişkiler kurup bu olaya karıştıktan sonra, önceden amaçladığı ve belirlenmiş gibi gözüken her türlü yol ve hedefi bir yana bırakarak, hiçbir şeyden, özellikle de çelişkilerden olumsuz etkilenmeksizin kendi bildiği yolu izlemiş olduğuna hiç kuşku yoktur.

Viyana'nın tıbbi ortamı ve Freud'un gerek çelişkileri, gerek amaçları, gerekse hayalleri konusunda bildiklerimiz, bize, yoksul, araştırma tutkusuyla yanıp tutuşan, kendisine belli bir saygınlık ve parasal bir dayanak kazandıracak belli bir başarıya uluşmayı uman bir Yahudi dokorun varlığına ilişkin iyi kötü bir imaj sunmaktadır. Ama bütün bunlar, bilintçötesini bulduktan sonra sözkonusu çevre ile şiddetli bir çekişmeye gireceğini önceden kestirmemize engel oluşturmaktadırlar. Onun keşfettiği şey bugün "modern" diye adlandırdığımız şeyin bir bölümünü oluşturmaktadır. Ortaya çıktığında ise "modern" bir yanı yoktu bunun. Freud kendinden söz ederken şöyle yazabilmişti: "*Rüya yorumunun yazarı, kesin bilimlerin itirazlarına rağmen, eskilerden ve batıl inançtan yana olmayı göze almıştır.*"(1)

Psikanalizin akıntıya kürek çekmesi, onun özü gereğidir. Bütün yanıltıcı görünüşlere karşın bu durum bugün de geçerlidir. Kısa bir süre önce yayımlanan en son metinlerden biri olan Woodrow Wilson'a ilişkin analiz de aynı karşı çıkışlara yol açmıştır.

Psikanalizin öncüleri varsa - ki elbette vardı - bunlar dönemlerinde piskanalizin öncüleri olarak ortaya çıkmamışlardı. Psikanaliz geriye dönük bir inceleme tarzının yolunu açmıştır. Örneğin Freud'un ondört yaşındayken okuduğu Ludwig Börne, Freud üzerinde derin bir etki bırakmıştır ve Börne'nin bugün, siyasal bir simadan daha fazla bir şey olmasını sağlayan Freud'tur. Freud'un damgasını taşıyan etkilerin tümünü göz önüne alacak olursak karşımızda yaratılma ve ge-

liştirilme edimini bekleyen bir kargaşa durduğunu söyleyebiliriz. Onun ortaya attığı sorular, döneminin rüyasında bile göremeyeceği sorulardı. Ya da daha doğrusu o dönemin insanları bu sorularla karşılaştıklarında onları duymamış olmayı yeğlerlerdi. Başka deyişle, Freud tarihi, tarihin kendisini biçimlendirdiğinden daha fazla yönlendirmiştir. Tarihin karşısına modernin kâşifi olarak çıkar.

PSİKANALİZ VE YAŞAMÖYKÜSÜ

Freud'un, ilerde düşüncelerinin ötesine geçmiş olsa bile onlardan bir tekini bile inkâr etmediği bilinmektedir. Gerek yaşamı gerekse düşüncesinin gelişmesi, sürekli bir **aşma** niteliği gösterirler. Aşmış olduğu halde, Josef Breuer'in "Katharsis" (Arındırma Kuramı)'ini korumakla kalmamış, başlangıçtaki hastalıkbilim çalışmalarının ürünü olan varsayımlara dayalı travma kuramını da elden çıkarmamıştır. Aynı şeyi eski çağların inanç ve tasarımları konusunda da yaptığını söyleyebiliriz. Ama bu tutum, belli bir silme tarzının varlığını da gerektirmektedir. Örneğin yirmidokuzuncu doğum gününden onsekiz gün önce, 1885 yılında bütün notlarını yakmıştır. (İlerde belli aralıklarla bunu yineleyecektir.) Bu yoldan, 1885'te, yaşamının büyük dönüm noktasını işaret etmek istemektedir. Gerçekten de büyük bir dönüşümün ağzındadır ama bunu kendisi bilmemektedir. Hâlâ evlenmek üzere olduğunu ve araştırmalarını bir yana bırakmaya hazırlandığını sanmaktadır.

Nişanlısı Martha'ya 28 Nisan 1885 tarihinde şöyle yazar: "*Daha dünyaya gelmemiş olan ama ne yazık ki var olan bir dizi insanın yüreğine oturacak bir düşüncemi hemen hemen gerçekleştirdim sayılır. Kimleri kastettiğimi henüz tahmin edemiyeceğin için sana hemen söyleyeyim: bunlar benim biyografi yazarlarım. Ondört yıllık notlarımın ve mektuplarımın tümünü ve çalışmalarımın sonuçlarını içeren bilimsel konulardaki elyazmalarını yok ettim. Mektuplardan yalnızca aile mektupları kurtuldu. Seninkiler sevgilim, zaten hiçbir zaman tehlikede değildi. Tüm eski dostluklar ve ilişkiler bir bir önümden geçtiler ve sessizce ölümün yolunu tuttular (Benim hayal gücüm hâlâ Rus tarihinde yaşıyor, dünyaya ilişkin tüm genel -ve benimle ilintili olduğu ölçüde özel- düşüncelerim ve duygularım için bu çalışmaların*

varlıklarını sürdürmelerinin anlamsız olduğu yargısına varılmış oldu. Hepsinin yeniden düşünülmesi gerekiyor; oysa ben ne kadar da çok şey yazmıştım. Ama doldurduğum kâğıtlar çevremi sfenksin çevresinde uçuşan kumlar gibi sardılar; yakında kâğıtların arasından bir tek burun deliklerim görünecek neredeyse. Eski kâğıtlarımın kimin eline geçeceği endişesinden kurtulmadan olgunlaşamam ve ölemem. Bunun yanı sıra, aşkımızın ve benim meslek konusundaki kararımın gerisinde kalan ne varsa, onlar çoktan öldü. Artık onlardan onurlu bir cenaze törenini esirgemeyelim. Biyografi yazarlarına gelince, kafa patlatıp dursunlar; onların işini kolaylaştırmayalım. 'Kahramanın gelişmesi'ne ilişkin düşüncesinde herkes haklı çıksın. Nasıl yanılacaklarını düşündükçe şimdiden keyifleniyorum."(2)

Yazarların oldumolası yapıtlarından bir şeyleri karalayıp çıkardıklarını, eleştirmenlerin ya da biyografi yazarlarının da daha sonra bu karalananları sökmeye çalıştıklarını görürüz hep. Geçmişi korumanın birbirine karşıt iki yöntemi vardır. Çocuksu bir hevesle geçmişlerine ilişkin en küçük bir belgeye varıncaya dek her şeyi saklayanlar da dahil olmak üzere, pek az kişi, kendi geçmişine Freud kadar bağlı kalmışur. Ama Freud kendini biyografi yazarlarının meraklı gözlerinden her zaman sakınmıştır: "*Biyografi yazarı olmaya karar veren kişi, yalana, gerçekleri gizlemeye, düzmece şeyler yazmaya, süslü konuşmaya ve kendi anlamazlığını örtmeye mecburdur, çünkü biyografi-hakikati denen şeyin bulunması olanaksızdır, bulunsa bile işe yaramaz.*"(3) (18.5.1936)

Analitik teknik ile biyografi tekniği arasındaki ilişki iki yönlüdür. İkisi arasında benzerlik olmasına bakıp bunların birbirini tamamlamaya elverişli oldukları düşünülebilir; oysa ikisi arasında gözardı edilemeyecek bir karşıtlık da bulunmaktadır. Analitikçi olmayan bir biyografi yazarı, çalışmamıza bakıp, Freud'un özel yaşamı konusunda yeterince bilgi toplamamış olduğumuzu saptayabilir. Analitikçi olmayan biyografi yazarı (ve tabii onunla birlikte okuyucu da) Freud'un özel yaşamının, ön plandaki bilimsel yaşamının ardında görebildiğimizden daha renkli ve zengin olmuş olabileceğini pekâlâ düşünebilir; ne bileyim, henüz yayımlanmamış mektuplarının

açıklanacağını umabilir. Oysa Freud biyografileri okuyucuyu düşkırıklığına uğratıyorsa, bunun nedeni biyografi yazarlarının ona bir övgü düzmeyi amaç edinmelerinde ya da ayıplanacak sırları örtbas etmeye kalkışmalarında aranmamalıdır. Düşkırıklığını yaratan asıl eksikliklik, bir Freud biyografisinde, bu biyografinin, gerçeğe psikanalizci bir yöntemle yaklaşmadan yazılmak istenmesinde aranmalıdır. Freud gerçeğine psikanalizci bir yöntemle yaklaşmadığımız sürece, her biyografide bulunması gereken gerçeğin derinliğini yüzeyselleştirmekten ve kabalaştırmaktan kurtulamayız. Gerçekten de, Freud'un kendi gençliğine ilişkin itirafları, onun bilimsel bulgularının bir yan ürünüdür. Buna kolaylıkla birçok örnek verilebilir. Freud, biyografi yazarlarını aklına bile getirmeden, Wilhelm Fliess'e yazdığı bir mektupta (3 Ekim 1897) kendi kişiliğine yönelik analizin gösterdiği ilerlemelere ilişkin bilgi verirken, bir biyografi yazarının ancak özenle kayda geçireceği ve saklayacağı türden bir gerçeği iletiyordu: "*Benden bir yaş küçük kardeşim doğduğunda [birkaç aylıkken öldü], düşmanca arzular ve gerçek bir çocukluk kıskançlığı duyduğumu ve onun ölümüyle içimde kendini suçlamanın ilk tohumlarının atıldığını ancak belli belirsiz söyleyebiliyorum.*"(4) İşte buradaki asıl dikkate değer yan, Freud'un çocukken, kendisinden küçük kardeşini kıskanmış olması değildir; herkeste kolayca görülebilir böyle bir eğilim. Bizce asıl önemlisi, Freud'un bu anısının 41 yaşında ve Ödipus kompleksini bulmak üzereyken canlanmış olması ve Freud'un birdenbire kendi anılarını kavrayıp yorumlayabilmesidir. İşte, kendi yaşamını ancak psikanaliz ile olan ilişkisi yönünden ilginç ve dikkate değer olduğunu söylerken Freud'un parmak basmak istediği nokta da budur; yoksa bu ne sıradan bir açıklamadır ne de esrarlı bir hava yaratma isteğiyle söylenmiş bir sözdür. "Kahramanlık mitoslarına", bunların yanılsatıcılıklarına aldırmadan inanma eğilimimiz, [sözcüğün psikolojik anlamında] "direnç" ile birleşerek, Freud'un çocukluğundaki yaşantısının ayrıntılarını ne denli iyi tanırsak, kimi sorunları o denli kolay kavrayabileceğimizi düşündürür bize. Oysa Freud'un kendine uyguladığı analizi, kendimize veya başka herhangi birine uygularsak, analizin sonuçta Freud'ta olduğu gibi Ödipus kompleksine varacağından hiç kuşkumuz olmasın. Freud geçmişine anılarını yazan

bir ihtiyar gibi yaklaşmaz. Onun geçmişine yönelik açıklama ve itiraflarının, bilimsel bulgularının bir parçası olması da bundandır. O geçmişini yazılarında yeniden yaşamaz, geçmişini, daha sonraki gelişme çizgisine uygun tarzda aşar; bu da, geçmişi gerçek anlamda koruması demektir.

ANILAR

Freud'un kendine yönelik ruh analizlerini tamamlayan anılar arasında, onun gelecek kuşaklara kendi anıları olarak bırakmak istemediği ve uydurduğu birine mal ettiği anılar da bulunmaktadır. Freud'un yitirilmiş cennetinin ne olduğunu ve bilinçsiz arzusunun bir bölümünü oluşturan anıyı bu yolla öğreniyoruz. "Perdeleyici Anımsamalar Üzerine" adlı denemesinde, varolmayan birine şunları söyletir: "*Küçük bir taşra kasabasında, zamanında oldukça rahat bir yaşam sürdüklerini tahmin ettiğim, eskiden bolluk içinde bulunan bir ailenin çocuğuyum ben. Aşağı yukarı üç yaşımdayken, babamın uğraştığı iş kolunda bir felaket meydana geldi; babam varını yoğunu yitirdi, biz de büyük bir kente taşınmak üzere orayı terk etmek zorunda kaldık. Ardından uzun çetin yıllar geldi. Bu yıllarla ilgili, akılda tutmaya değer bir şey yoktu sanıyorum. Memleketimle ilgili bir anımdan aklımda kaldığı kadarıyla, henüz doğru dürüst yürüyemezken, içlerine daldığımız zamanlar babamdan kaçmaya çalışıp durduğum ormanlara duyduğum ve beni hiçbir zaman terk etmeyen özlem yüzünden kendimi kentte hiçbir zaman gerçekten rahat hissetmediğimi biliyorum.*"(5)

Freud Viyana'dan nefret etmekten hiçbir zaman usanmadı, ama Viyana'yı terk etmek de istemiyordu (orada acı çekti ve onuru orada incindi, rövanşın alınacağı tek yer de Viyana'ydı ona göre). Freud Viyana'da, özellikle de yoksulluğundan dolayı gerçekten acı çekti. Zengin olma değil ama en azından sağlam bir gelir elde etme umudu, Freud'un düşüncelerinde her zaman yer almıştır. Gerçekte korkacak bir nedeni olmamakla birlikte Freud yoksulluk ve açlık endişesiyle yaşamıştır.

1899 yılına ait aynı incelemede Freud, tatilde yurduna dönüşünü anlatır ve öğrenime başladıktan kısa bir süre sonra içinde bulunduğu ruhsal durumu betimler: "*17 yaşımdaydım ve bize ailesiyle birlikte misafir gelmiş bir kız vardı. Görür görmez ona âşık olmuştum. Bu benim ilk gönül serüvenimdi. Oldukça da güçlü ama tamamen gizli tutulmuş bir tutku. Tatilini geçirmek üzere oraya gelmiş olan bu kız, gene okuduğu enstitüye dönmek üzere birkaç gün sonra oradan ayrıldı. Ve bu kısa tanışmanın ardından gelen ayrılık ilk defa gerçek anlamda büyük bir özlem getirdi. Yeniden kavuştuğum nefis ormanlarda tek başıma saatlerce dolaşıyor, hayallere dalıyordum. Gelgelelim kurduğum hayallerde geleceğe uzanmıyor, geçmişi daha iyi yapmaya çalışıyordum. O zamanki yıkımı yaşamamış olsaydık, memleketimde kalsaydım, kırlarda büyüseydim, memleketimin genç erkekleri, sevgililerin erkek kardeşleri gibi güçlü olsaydım, babamın işini sürdürseydim ve bundan böyle bir ömür boyu bana teslim edilmesini istediğim kızla nihayet evlenseydim! Hayal gücümün yarattığı koşullarda da o kızı, o zamanlar gerçekten duyumsadığım kadar büyük bir ateşle seveceğimden bir an bile kuşkuya düşmüyordum elbette.*"(6)

Bu genç kızın adı Gisela Fluss'tur. Yaklaşık otuz yıl sonra, her çalışma gününün ardından Rattenmann (Sıçanadam) vakasıyla ilgili notlar alan Freud, bir hata yapar. Hastası ona başka bir Gisela'dan söz etmiştir, Freud ise 'Gisela Fluss' diye not alır. Bu notun arkasına sadece kendisi için bir anlam taşıyan bir ünlem işareti koymakla yetinir.

Geçmişe dönük, nostaljik özellikteki yurt özlemiyle dolu bu hayaller, geleceğe yönelik düşüncelerle birlikte yürümektedir. Freud bundan kısa bir süre sonra, 1875 yılında- tıp öğrenimine çoktan başlamıştır artık-, babasının işi olan pamuk tüccarlığı yerine yün tüccarlığına başlayıp başlayamayacağını ve üvey amcasının kızı Pauline'de, Gisela'yı bulup bulamayacağını öğrenmek için Manchester'a, Pauline ve üvey kardeşinin yanına gider. Ama gördüğü şey, Pa-

uline'nin Gisela olmadığıdır.

Freud tıp öğrenimini oldukça isteksiz sürdürmüştür hep. Elverişsiz koşullar yüzünden yapılmış olan bu yanlış seçim, belki de Freud'un kötü terminoloji bilgisi sayesinde ('sinir hastalıkları' terminolojisi), onu içindeki gerçek eğilimine ve bugün hepimizin bildiği çalışmaları gerçekleştirmeye yöneltmiştir.

Freud, öğrenimi sırasında özlemle lise yıllarını düşünmüştür hep. Çok iyi bir öğrenci olduğu Sperl-Lisesi yıllarını iyi anımsar: "*10 ile 18 yaş arasındaki yıllarım, sezgileri ve yanılsamalarıyla, acı verici değişiklikler ve mutluluk verici başarılarıyla anıların kıyısından köşesinden koparak öne çıkıyorlar; en azından ilerde bana yaşam mücadelemde eşsiz bir avuntu olacak, batmış bir kültür dünyasını ilk kavrayışlar; insanın -tabii paha biçilmez- hizmetlerini adamak üzere aralarından birini seçebilmeyi umduğu bilimlerle ilk karşılaşmalar. Ve başlangıçta kendini belli belirsiz gösteren, ama bir sınav kompozisyonunda açık seçik sözlere kolayca dile getirdiğim bir görev sezgisinin, tüm benliğimi kuşatmış olduğunu anımsıyorum sanırım. Yaşamımda biz insanların bilgisine bir katkıda bulunmak istiyordum.*" (7)

Sözkonusu kompozisyonun konusu "*Meslek Seçimi Üzerine İncelemeler*" idi. Ne mutlu ki ya da ne yazık ki büyük insanların bu tür çalışmaları çoğunlukla kayboluyor. Ama Freud'un çocukluk arkadaşı Emil Fluss'a bu bitirme sınavlarından söz ettiği ve -en eskilerden biri olan- mektup elimizdedir: "*Hocam bana, Herder'in çok isabetli bir şekilde, delice diye tanımladığı türden bir üslubum olduğunu söyledi. Bu üslup aynı zamanda kusursuz ve özellikli bir üslup. Bana böyle bir şey söyleyen ilk insan odur. Bu inanılmaz gerçeğe şaşırmamak elde değildi. Ve kendi türünde ilk olan bu mutlu olayı olabildiğince sağa sola duyurmayı ihmal etmedim. Almanca'nın bir üslup ustasıyla mektuplaştığını bilmeyen size de bildiriyorum sözgelimi. Ama bundan böyle size, bir meraklı olarak değil bir dost olarak, öğütlerim: onları saklayın -destekleyin- koruyun, ne olacağı bilinmez.*"(8)

Öğüt yerindeydi; redaktörün değerlendirmesi de öyle. Freud'un iyi bir üslubu vardı. Bu acemi çaylak, pek ciddi, neredeyse trajik sayılacak gelecek tasarımlarıyla oyalanıp durmaktaydı: *"Siz benim geleceğe ilişkin endişe ve kaygılarımı hafife alıyorsunuz. Sıradan biri olmaktan öteye geçememekten korkan kişi, zaten kurtulmuş sayılır, diyerek beni avutuyorsunuz. [Bu kişi] ne'den kurtulmuş sayılır diye sormak zorundayım. Herhalde sıradan biri olmaktan değil ve böyle biri olmamayı da güvence altına almış sayılmaz. Sizin bir şeyden korkmanız ya da korkmamanız neyi değiştirir? Asıl sorun, [o, kendisinden korkulan, endişe duyulan şeyin], o biçimiyle gerçek olması değil mi? Kuşkusuz gerçek ki, güçlü kafalar [kişiler] bile kendilerine duydukları kuşkudan kurtulamıyorlar. Bu nedenle başarısını kuşkuyla karşılayan herkes, güçlü bir kafa mı acaba?... Dünyanın görkemliliği işte bu olanak çeşitliliğinden ileri geliyor; gelgelelim bu, kendi kendimizi tanımamıza yarayacak sağlam bir zemin değil."*(9)

Bu güzel sözlerde kâhince bir yan yoktur. 17 yaşındaki Freud bir hümanist ya da ahlakçı gibi konuşmaktadır. Sağduyusu, kötümserliği, yanılsamalar karşısındaki kuşkuculuğu, ciddi düşünceleri, tüm bunlar saygı duyulacak bilgiç kişi özellikleridir, ama psikanalize yönelik bir merakın ilk belirtileri, şöyle ucundan olsun göstermezler kendilerini henüz.

Durumu şöyle özetleyebiliriz: Geleceğin yitirilmiş olanı geri verebileceği biçimindeki romantik umut, gerçekçilik ve bilgiçlik karşısında gerilemek zorunda kalıyor. Peki ama, yaşamda bilgiçliği hedef alan herhangi bir gelişme yolu var mıdır? Freud böyle bir yolun varolabileceğine lise yıllarında inanabilmişti. İlerde bu konuda şunları yazacaktı: *"Ne gençliğimin o yıllarında ne de daha sonra, doktorluğa ve doktor etiketine özel bir ilgi duydum. Bende kımıltılar uyandıran olgu, doğa nesnelerinden çok, insan ilişkilerine yönelik olan bir öğrenme tutkusuydu, ama bu tutku, giderilmesinin başlıca yollarından biri olan gözlemlemenin değerini görememişti.* Sonradan önemli bir politikacı olan, kendisinden yaşlı bir arkadaşı Freud'a bir ara hukuk okuma ve politikaya atılma hevesi uyandırmıştı. (Sosyalist bir muhalefet partisinin üyesi olarak çalışması söz konusuydu.) *"Bu-*

nunla birlikte, Darwin'in o zamanlar güncel olan öğretisi beni şiddetle kendine çekiyordu; çünkü Darwin'in öğretisi, insanın dünya görüşünü ve anlayışını olağanüstü geliştirici olabilirdi. Ve bitirme sınavlarından kısa bir süre önce, sevilen derslerden birinde okunan Goethe'nin 'Doğa' adlı enfes yazısının, beni tıbba yazılma kararını vermeye ittiğini de biliyorum." (10)

Freud siyasal hayallerinin ve belli bir muhalefet içinde mücadele etme gereksiniminin bir parçasını her zaman koruyacaktı. Freud psikanalizi bir hareket olarak görmüştür ve kendisinin kurmuş olduğu dernekler de bugün hiç belli olmamakla birlikte, o günlerde bu anlayışı ve ruhu paylaşıyorlardı. Buna karşılık Darwin ve Goethe, Freud'un öğrenim konusundaki seçimini pek az etkilemişlerdir. Hatta ikisinin arasında çelişki bile vardır. Çünkü Goethe'ye ait olduğu söylenen yazı, doğayı, çocuklarına kendi sırlarını bulduran bir anneye benzetmektedir. Gerçi Freud doğanın sırrını araştırmaya karşı çıkmamış, Ernst Wilhelm Ritter von Brücke'nin yanındayken, doğabilimin yöntem katılığının kendisine ters düşmediğini kanıtlamıştır, ama tıpta gene de kendisine pek uymayan bir yan olduğunu gizlememiştir. Kırk yıllık tıp deneyiminden sonra, kendi içinde tutarsız bir yazısında, hiçbir zaman gerçek anlamda doktor olmadığını bilecek kadar kendini iyi tanıdığını söylemiştir.

Freud boş yere tıp öğreniminin bitişini geciktirmeye ve fizyoloji dalında öğretim üyeliğine yönelmeye çabalar. Hatırı sayılır yoksulluğu, yoksul bir kızla evlenme planları, Freud'u boyun eğmek zorunda bırakmış, sonunda 1882'de Viyana'da Devlet Hastanesi'nde üç yıllık bir görevi kabul etmekten kurtulamamıştır.

Tam bu sıralar Breuer ona, Anna O.'nun yarıda kalan tedavisinden söz eder. Freud bu vaka ile ilgilenmiştir, ama bu alanda pratisyen doktorluktan kurtulmanın bir olanağını bulabileceği aklına gelmez. Çünkü o sıralarda Jean Martin Chargot, histeri öğrenimine henüz saygınlık kazandırmamıştır. Freud aslında karmaşık bir uzlaşmanın peşindedir: Pratisyen doktorluktan kaçmak, çağının yerleşik görüşlerine karşı gelmek, ama sonunda gene bilim ve tıp dünyasına

kabul edilmek. Bu amaca ulaşmanın kolay olmadığını göreceğiz.

NÖROLOG FREUD

Freud'un laboratuvarındaki çalışmaları nörolog olmaya giden yolu açmıştır. Kendisine ilk araştırma görevi Trieste'de verilmiş (yılan balıklarının cinsel bezlerini bulma araştırması), bu çalışmayla adını duyurmuştur. Brücke Freud'a güvenerek ona başka araştırmaları da vermiştir (bofa balığı larvasının sinir sisteminin araştırılması). Bu araştırma sonunda Freud'un ilk kez bir çalışması yayımlanmış, bundan sonra 1877 ve 1897 yılları arasında yaklaşık yirmi yazısı çıkmıştır. Yirmi yılda yalnızca yirmi yazı! Ancak saf kişilerin inanacağı 'nöroloji öğreniminin psikolojinin bir hazırlık basamağı oluşturduğu' düşüncesine sonradan bizzat kendisi karşı çıkmıştır. Gerçekler, Breuer ve Bernheim örneğinde olduğu gibi, 'sinirsel hastalıklar'ı iyileştirmede bir pratisyen doktorun bir nörologdan daha başarılı olabileceğini göstermektedir. Charcot dikkate değer bir istisnadır. Freud'un *"Dilsizliğin Kavranmasına İlişkin"* adlı kitabı (1891) ve *'Nörologlar İçin Psikoloji'* adlı taslağı, o dönemin nöroloji ile psikoloji arasında köprü kurma amacındaki yararsız çabalarındandır. Gerçi Freud bir tür materyalist inançla, günün birinde her iki dalın yeniden buluşacağı umudunu koruyacaktır, ama 1895'ten sonra bunlar arasında bir bütünlük sağlamaya bir daha yanaşmayacaktır.

Freud kendine bir özel muayenehane açmak için laboratuvarı bırakmak zorunda kaldığında, karşısına bir sorun çıktı. Tanıyı kanıtlamak için otopsiden başka bir olanak sağlamayan bir eğitim ve uygulama ne işine yarayacaktı şimdi? İç hastalıkları profesörü Hermann Nothnagel, Freud'a: *"Siz şimdi çalışmaya devam edin, ama şimdiye kadarki çalışmalarınız size hiçbir yarar sağlamayacak. Burada söz sahibi olan pratisyen hekimler, Freud, beyin anatomisi biliyorsa bunun ne yararı var, bunu biliyor diye çolaklığı tedavi edemez ki, diye düşünen fazla akılcı insanlardır."*(11) der.

Gelgelelim Freud'un en iyi bildiği şey nörolojidir; nörolog olarak kendine özel bir muayenehane açmak istemektedir.

Freud, uzun süreden beri Martha Bernays ile evlenmeyi planlamaktaydı. Evlenmeyi gerçi daha elverişli zamanlara ertelemek istiyordu, ama artık yaşamının belirleyici dönemecine girmeye kararlıydı. Martha Bernays'a yazdığı mektuplar tutkudan yana son derece zengindir. O zamanlar belli bir süre geçerliliğini korumuş olmakla birlikte, bugün artık kullanılmayan bir tanımla, nişanlanma nevrozu denen klasik fantezilerden olan yersiz kıskançlık, ölümsezgisi gibi ilerde Freud'un düşüncesini besleyecek birçok hastalık belirtisi bu mektupta toplanmıştır. İki yoksul insan arasındaki bu evlilik de, neresinden bakılırsa bakılsın, bir burjuva evliliğidir: Para sıkıntısı baş köşeyi tutar. Buna bağlı güvensizlik duygusu, birçok olumsuzluğun göze alınması zorunluluğu, neredeyse yazgıyı küçümseyen bir tutumu da beraberinde getirir, işin içine romantik bir öge katar. Ama Freud'un ideali "akla-uygun"dur. Maddi güçlükleri aşmak için, her şeyi manevi gücünün ve özgüvenin üstüne kurar. Ancak Martha'nın, aklını ve serinkanlılığını Freud'tan daha iyi kullandığı anlaşılıyor. Freud'taki bu çelişkili durum, onun yıllar sonra açıklayabildiği hastalık belirtilerinden biridir. 27.6.1882'de Martha Bernays'a şu satırları yazar: *"Marthacığımı tanımadığım sürece her şeyini kıskandığım arkadaşım Ernst Fleischl'la birlikteydim dün. Zengin, her türlü beden hareketini en iyi şekilde geliştirmiş, canlı hareketlerinde bir dahinin izlerini taşıyan, güzel, ince duygulu, tüm yeteneklerle donanmış, en zor konularda bile özgün bir yargıya varabilen Fleischl, benim idealimdeki insandı ve ancak onunla arkadaş olduktan ve onun, çevresinde gördüğü saygıdan, becerilerinden yeteneklerinden haz duyma olanağını bulduktan sonra, bir iç rahatlığına kavuştum. Dün odada çevreme bakındım, benden üstün olan arkadaşım aklıma geldi; derken, Martha gibi bir kızla ne yapabilirdi, bu küçük mücevhere nasıl bir biçim verebilirdi diye düşünmeye başladım... Sevdiğinin çevresinde gördüğü saygıdan ve onun çevresindeki etkisinden pay almak, Martha'ya ne mutluluk verirdi kimbilir. Bu adamın benden önde giden dokuz yılını, kabuğuna çekilmiş ve neredeyse çaresizlik içinde geçmesini beklediğim dokuz*

sefil yılla karşılaştırdığımda, bu dokuz yıl Martha'nın yaşamında nasıl eşsiz mutluluk dolu yıllar olurdu diye düşündüm. Bir an onun Martha'yı beğenip beğenmeyeceğini merak ettim. Derken bu hayal perdesini yırttım. Ben hiçbir zaman hak ettiğimden daha çoğuna sahip olamayacak mıyım? Martha benim olarak kalacak." (12)

Freud'un buradaki ruhsal durumunu analiz edecek değiliz. Zaten Freud bu görevi kendisi üstlenmiş. Ama böyle duyguları dile getirebilen bir kişinin, gene, kıskançlığın yarattığı şaşkınlıkları ve karmaşık güçlükleri açıklayan kişi olması herhalde pek de şaşırtıcı olmasa gerek (kim kimi seviyor?).

İki yıl sonra, ileride neyin gerçek bir sorun olarak başına iş açabileceğini kestirmektedir artık (2 Mart 1884): *"Tanrı aşkına kadınım, ne kadar saf ve iyi yüreklisin! Şu bilimin, bizim en yaman düşmanımız olabileceğini; -bir karşılık görmeden ve saygı namına bir kazanç sağlamadan- ikimizin kişisel durumu yönünden önemli olmayan sorunlar uğruna insanı yaşamını tüketmeye iten o karşı konmaz çekişin, birlikteliğimizi geriletebileceğini ve ben, evet eğer ben, aklımı başıma toplamazsam, bu birlikteliği sona erdirebileceğini ayrımsayamıyor musun? Ama korkma bundan; vargücümle senin yanındayım ve kendimi bilime sömürtmek yerine, ben bilimi sömürmeyi düşünüyorum"* (13) Bu mektupta da öncekilere benzer ikili bir yapı var: Önce, şöyle olsaydı ne olurdu, diye soruyor; sonra ama ben aklın yolunu seçiyorum, diyor.

İlerdeki yıllar, Freud'un tam kendine göre bir kadınla evlendiğini göstermiştir. Martha her zaman herkesin övgü ve sevgisini kazanmış, Sigmund başta olmak üzere, tüm aile onu "ana" diye çağırmıştır. Ne ki bu örnek evlilik, Viyana burjuva ortamının ve çevresinin geleneklerine sımsıkı bağlı kalmıştır. Freud evlilik alanında günlük yaşamına herhangi bir yenilik getirmediği gibi, döneminde oluşmaya başlayan kadın hareketine karşı da kayıtsız kalmış; John Stuart Mill'in kadın haklarına ilişkin deneme yazısının çevirisini yapmasına karşın, yazının içeriğinde ütopik bir düşten öteye bir şey görmemiştir. Üstelik Mill'in, kadınların yaşama koşullarını kölelerinkine benzetmesi, Freud'u çileden çıkarmıştır. Mill'i insanlığın

kadın ve erkek olarak ikiye ayrıldığını anlamamış olmakla suçlayan bu devrimci insan, diğer birçok alanda (örneğin resim alanında) olduğu gibi, kadının özgürleşmesi alanında da önemli katkılar gerçekleştirmekle birlikte, apaçık bir tutuculuk göstermiştir. Hatta şöyle bir geriye dönüp baktığımızda, Freud'un tutumu gerici bile gelebilir bize. Oysa onun kuramı gerçek anlamda devrimci bir ruhun varlığını kanıtlar. *"Histeri Üzerine"* nin son sayfalarını anımsayanlar, kadın ve erkekteki iğdişleşme kompleksinin nasıl bir "eşitlik"le ele alınıp anlatıldığını bilirler.

BİLGELİK

Freud, yaşamın güç koşulları altında ayakta kalabilmek ve yaşamı sürdürebilmek için, gelişmesini başlangıçta bir bilim adamının kendine temel alması gereken yerleşik, geleneksel biçimlere dayandırmıştı elbette; ama bu tutumuna bakıp da onun topluma ters düşmeme gibi bir kaygıyla hareket ettiğini söyleyemeyiz. Hatta onun, yerleşik davranışların tersini benimsediği bile olmuştur; örneğin ancak genç olmanın verebileceği cesaret ve atılganlıkla göze alınabilecek şeylere artık karşı çıkması gereken bir yaştayken, Cervantes'i okuyabilmek için İspanyolca öğrenmiştir. Freud o güne gelinceye kadar, geçmişin usta yazarlarının yanı sıra Almanca yazan klasik yazarları da çoktan okuyup bitirmişti. Onlara neler borçlu olduğunu çok iyi biliyordu. Söz gelimi, 1837'de ölen Ludwig Börne'nin Paris'teki mezarını ziyaret etmek için, hiç üşenmeden Pere-Lachaise mezarlığına kadar gitmişti. Freud, çağdaş Fransız romancılarını okumuştu ama ona göre edebiyatın gerçek ustaları İngiliz ve İskoç yazarlarıydı. Bu düşüncesini kavramak zor olmasa gerek: İngiliz ve İskoç yazarları, insanın alınyazısını gerçekçi bir anlayışla ele alıyorlar, kahramanın haddini bilmez duygu ve davranışlarını alınyazısı ile karşı karşıya getiriyorlardı, ama silahlar ilkçağ Yunan tragedyalarında olduğu gibi dengesiz bir biçimde dağıtılmıyordu. Toplumsal konum, eğitim ve yetiştirme, kişiliğin oluşması, insanın alınyazısını önceden belirleyen etmenlerin bir bölümüydü. Dünya tablosu, gerçekliğin yararsız bir yansısı, ya da yazarların gönüllerince biçimlendirip canlandırdıkları bir olgu değildi. Gerçeklik, insanın yolunu, yönünü bulmasına yardımcı olacak dayanak noktaları su-

nuyordu. Freud, sanatçı değildi. Edebiyatın değeri ona göre, biçimden çok sunduğu dramatik ve ahlaksal içerikte aranmalıydı; ama gene de olağanüstü bir üslupçu olarak biçime saygı göstermişse, bunun nedenini, biçimi içeriği yansıtmanın ve ona geçerlilik kazandırmanın tarz ve yolu olarak görmesinde aramalıyız: Freud'un, 1905 yılında biçimin belirleyici işlevine ilişkin kusursuz bir kuram sunan ilk düşünür olduğunu düşünürsek, burada saptadığımız düşüncelerinden dolayı şaşırmadan edemeyiz elbette. Bu bağlamda da, beğenisinin geleneğe bağlılığı ile kuramlarının devrimci özü birbiriyle çelişmektedir.

Freud, geleneksel yollar ve araçlarla oluşturulmuş bilgeliğin sınırlılıklarını ve yetersizliklerini bulana kadar bu sınırlar içinde epey yol almıştır. 16 Eylül 1883 tarihli, meslektaşı Nahtah Weiss'ın intiharını konu edinen ve herhangi bir analizci yaklaşım içermeyen mektubundan bu görüşümüzü doğrulayacak sonuçlar çıkarabiliriz. Alıntı olarak tümüyle verilmeyecek kadar uzun, ama içeriğine ilişkin kısa bir özete de elverişli olmayacak kadar yoğun bu mektupta şu satırlara rastlıyoruz: " *onun yaşamı sanki kaçınılmaz bir felaketti..*" Şöyle biter mektup: *"onun ölümü de yaşamı gibi yekpare bir kalıptan dökülmüştü. Şimdi tek eksiklik, bu kişiliği insanların anılarına geçirecek bir ozandır."* (14)

Bu acıklı, kısa alıntı, Freud'un kaleminden çıkmış ilk "Çöküş -öyküsü"dür. Gene de bu satırlarda, psikanalizin en küçük belirtisi bile yok. Yalnızca burada kendini ele veren kimi nitelikler, ileriki analizlerde karşımıza çıkacak "çöküş-öykülerinde" aynen görülecektir.

(Eğer Freud akademik kariyere yönelmiş ve sözgelimi başarıyla fizyoloji dersleri vermiş olsaydı, belki de bilgeliğin bu klasik biçiminde karar kılıp kalırdı. Böyle bir gelişme, Freud'a çok eski, çok saygıdeğer bir ideali gerçekleştirme olanağı verebilirdi, ama bunun ne kendisine ne de insanlığa bir yararı olurdu.) Derken Freud'un Charcot ile tanıştığını görüyoruz. Charcot ona o eski tarz bilgeliğin nelere kapalı olduğunu göstermiştir. Freud sonradan bu ilişkiyi "içeri girin, tanrılar burada" (introite, hic dei sunt) deyişiyle dile getirecektir. Öte yandan bu klasik tarz bilgeliğin işine hiç yaramamış olduğu da söylenemez. Freud'un ileride edebiyat öğrenimini bile analizcilerin yetişme izlencesine aldığını biliyoruz.

*INTROITE, HIC DEI SUNT**

1885 güzünün başlarında, Freud, nörolog olarak Paris'teki Salpétriér hastanesine girer. Daha önce Breuer'i hayran bırakan yöntemiyle gümüş rengine boyadığı doku parçalarını Charcot'ya gösterir. Ama beriki Freud'un buluşuyla hemen hiç ilgilenmez; Freud Charcot'nun gözünün histeri olayından başka bir şey görmediğini ayrımsayınca, Breuer'in kendine Anna O.'nun öyküsünü anlattığını anımsar ve olayı Charcot'ya açar. Ancak daha önce Freud'un anatomi alanındaki buluşuna kayıtsız kalmış olan Charcot Freud'un söylediklerıyle gene ilgilenmez, salt anatomi gibi salt psikoloji de onun ilgi alanı dışındadır. Freud bu kayıtsızlığa önceleri oldukça şaşırır, ne yapacağını bilemez ve Charcot'un bilimciliğinden kuşku duyar. Derken profesörün kitaplarının Almancaya çevrilmesi işini yüklenmeyi akıl eder. Yaptığı öneri benimsenir. Bu düşüncesi bir anda gelişmeleri de hızlandırır. Freud sağdan soldan davetler almaya başlar, kendisine ilginç çalışmalar emanet edilir. Freud kısa süre sonra Charcot'nun davranışını kavrar ve ona hayranlık duymaya başlar. *"En büyük hekimlerden biri ve dahice bir serinkanlı düşünmenin örneği olan Charcot, benim görüşlerimi ve niyetlerimi bir anda altüst ediyor; onun kimi derslerinden Notre Dame'dan çıkar gibi, kusursuz olana ilişkin yepyeni duygularla çıkıyorum... Ama Cahrcot durmadan üstüme geliyor. Ondan ayrıldıktan sonra içimde kendi aptalca işlerimi yapacak istek kalmıyor. Üç gündür aylaklık ediyorum, ama bu yüzden kendimi suçlamıyorum. Beynim bir tiyatro matinesi son-*

* İçeri girin, tanrılar burada.

rasında olduğu gibi dopdolu oluyor. Ekilenin günün birinde ürün verip vermeyeceğini bilmiyorum. Ama başka herhangi bir insanın üzerimde onun kadar etkili olmadığından eminim.(15)

Charcot, hipnoz sırasında konuşarak hastalık belirtilerini silebiliyor ya da tersine bu belirtileri ortaya çıkarabiliyordu. Ama yaptığı büyü değildi. Olup bitenler, histeri sorununun da belirli nedensellik yasalarına uyduğunu gösteriyordu o kadar. *"Charcot'nun gösterilerinden kimileri, başlangıçta bende ve öteki konuklarda garipsemelere ve yadırgamalara yol açmışlardı. Charcot böyle kuşkuları dostça ve sabırla, ama aynı zamanda da kesin kararlı ve ödünsüz yok ederdi. Bu tartışmalardan birinde aklımda unutamayacağım kadar derin yer eden şu sözleri söylemişti: Ça nempeche pas d'exister."*(16)

Gerçekten de Charcot, klinikte yaptığı gözlemleri nesnel olgular gibi ele alıyor ve hastalığı açıklamak için ille de bir fizyoloji kuramına başvurmadan edemeyen Alman klinikçilerinin tersine, bu olgulardan nöroloji alanında sonuçlar çıkarıyordu. Charcot'nun deneyimleri Freud'un en azından "bilinçten ayrılmış" bir düşünme eyleminin var olabileceği olasılığını göz önünde tutmasına yol açmıştır. *"Ben'in (bundan) haberi olmasa ya da (bunu) engelleyecek biçimde müdahale etmese de, herhangi bir düşüncenin somatik (bedene yönelik) etkisini belirlemek mümkündür. Ve uyku ile uyanmışlık durumu arasındaki herkesin bildiği ruhbilimsel farklılık anımsanacak olursa, bu varsayım insanı o kadar şaşırtmaz. Bilincin bölünmesi kuramının, histeri bilmecesini açıklamaktan çok uzak olduğu ve (bu kuramın) ancak önyargısız ve eğitim görmemiş gözlemciye kendini zorla benimsetebileceği ileri sürülerek bu kurama karşı çıkılmamalıdır. Gerçekten de ortaçağ bile histeri olaylarının açıklanması için, kötü bir ruhun insan ruhunu ele geçirmesini neden olarak öne sürerek (buna benzer) bir çözüm yolu seçmişti. (Burada yaptığımız) batıl inançla dolu o karanlık çağın dinsel terimi yerine günümüzün bilimsel terimini geçirmektir"*(17) Bu metin bilinçdışının bulunduğunu gösteren bir belirti taşımıyor. Burada sözü edilen, histeri hastalarında bulunduğu varsayılan çift kişilik gibi bir şey, yoksa "normal" bir bilinçdışı düşünme eylemi söz konusu değil.

Freud'un Charcot'ya duyduğu hayranlık yüzünden kendisini bir histeri hastası ile özdeşleştirdiğine ilişkin belirtiler vardır. Bu olay, ileride yapacağı araştırmalarda onun izleyeceği yolu belirleyecek önemli bir etmendir.

Freud, kendini bir histeri hastası ile özdeşleştirmeden önce, bugün oldukça su götürür bir terim olan psikosomatik (ruhsal-bedensel) terimiyle karşılanan çeşitli hastalıklar geçirmişti. Freud, onmaz bir ruhsal hastalığa, nevrasteni'ye tutulmuş olduğuna inanıyor; kendini çok ağır etkilediğine ve kalıtımdan geçtiğine inandığı bu sanısal rahatsızlığı onu kaygılandırıyor, rahatsızlığın yaşamına getireceği olumsuz gelişmelerden endişe duyuyordu. Gerçekten de Charcot'ya göre histeri "kalıtımsal özellikler" ile körükleyici dış etkilerin (agens provacateurs) birlikte etkileşimle oluşturdukları bir hastalıktı. Freud, Martha'ya, onun yardımıyla nevrasteni'den kurtulduğunu yazar. Charcot, histeri hastalarını tedavi etmediğinden, Freud kendine kendi hastası gözüyle bakıncaya (Fliess'e yazdığı mektuplardan) ve hastalığa histeri tanısı koyuncaya kadar epey zaman geçmiştir.

William James de hemen hemen aynı sıralarda kendini hastalarından biriyle özdeşleştirmişti. Ancak bu sürekli hastanede yatan bir epilepsi (sara) hastasıydı ve William James, bu özdeşleştirme olayından bir tür "dinsel deneyime" çevirmekle yetinerek, talihsiz hastasının acılarına ortak olma yoluna gitmişti. Gene bu olaydan çok sonra, A.A. Brill, Zürih'te tedavi ettiği hastası ile kendi arasında ortaklıklar bulmuş ve kendini onunla karşılaştırmıştır. Ancak bu sıralarda artık Freud'un bu konudaki görüşleri ve düşünceleri Zürih'te bilinmekteydi ve Brill, patolojik mekanizmaların normal kişilerde de görülebileceğini bildiğinden, durumu oldukça telaşsız karşılamıştı. Oysa Freud, 1885'lerde bu konuda henüz hiçbir şey bilmiyordu.

Deliliği ayrılmaz bir yafta gibi hastanın boynuna asarken, karşısındaki doktoru o işe yaramaz "mantıklılığının, akıllılığının" sınırları içine hapseden geleneksel psikiyatrinin engelini aşana kadar Freud'un daha çok yol alması gerekecekti. Oysa bugün artık, özdeşleşme tedavinin gereği olarak görülmekte, psikanalizci olmaya aday doktorlar, hastanın konumuna geçmeye mecbur tutulmaktadırlar.

"O PIRIL PIRIL ZEKÂSI OLAN BİR İNSANDI"

Freud, 1886 paskalyasında Viyana'daki muayenehanesini açtığında, kendisine başvuran hastalar, kendilerini nörolojik rahatsızlıklardan şikâyetçi hastalar olarak tanıtıyorlardı. Freud, yıllar sonra, 1886'larda tedavi alanında yalnızca iki silahla çalıştığını yazacaktır: bunlardan biri elektroskopi, diğeri hipnoz'du (Başlangıçta yalnızca elektroskopi). Freud, elektroskopiyi kullanırken, Erb'in sinirsel rahatsızlıkların tüm belirtilerinin tedavisinde uygulanabilecek ayrıntılı kuralları içeren el kitabına harfi harfine bağlı kaldığını söyler. Ama bu kuralların ve tedavi yönteminin bir işe yaramadığını anlaması çok sürmez. Bu gerçeği görür görmez de otoritelere duyduğu safça güvenin ve inancın son kırıntılarından da kurtulur artık. *"Böylece Möbius sinir hastalarına uygulanan elektrik tedavisinden elde edilen başarıların -varsa tabii- telkin sayesinde gerçekleştiğini söyleyerek bizleri bu sıkıntıdan henüz kurtarmadan, elektrik aygıtını çoktan bir yana bırakmıştım."* (18)

Freud'un telkinin etkisini kendiliğinden bulmasına ramak kalmıştı, ama o sıralarda Paris'ten yeni dönmüştü ve sinir hastalıklarının tedavisinde uygulanabilecek yeni bir yöntem peşindeydi, üstelik tedavi ettiği vakaların ruhsal yanına özel bir dikkat göstermiyordu.

Hipnoza gelince, bu sonuç veren bir yöntemdi. Charcot hipnozdan yararlanmıştı, ama işin tedavi yönü onu pek ilgilendirmiyordu. Nanc okulu (Bernheim, Liebault), hastayı uyuttuktan sonra, hipnoz durumundaki hastayı telkinle tedavi etmeye çalışıyordu. İşte bu yöntem Freud'un ilgisini çekmişti. Ama daha bunlara sıra gelmeden, Breuer'in bir vakayı benzer bir yoldan tedavi ettiğini unutmamıştı. Bu konuda Breuer'den yeniden bilgi edindi.

Breuer, Freud'un isteği üzerine ona notlarını okudu. Ayrıca, önce sert bir direnme ve tepki göstermesine karşın, Freud'la histeri üzerine bir kitap yazmaya da razı oldu. Breuer, yalnızca Anna O.'yu tedavi et-

mişti ve tedavi sırasında edindiği deneyimlere güveniyordu. Ancak, çalışmasının son derece özgün bir yanı vardı. Breuer, Freud'un daha sonra uyguladığı, hastayı telkinle etkileme yöntemine Anna O.'nun tedavisi sırasında başvurmamıştı; hipnoz sırasında hastalık belirtilerinin kökenini ya da açıklamalarını hastanın bizzat kendisi bulunca belirtiler de ortadan kalkmıştı. Görünüşte Breuer, bu tarz bir tedavi için herhangi bir ön çalışma da yapmış değildi. Breuer, kültürlü, kendine güvenen, aklı başında, buluşlara yatkın biri olan hastasını histeriye bağlı felçlerinden kendi kendini tedavi ettirerek kurtarma yoluna gitmişti. Bu hastanın gerçek adını biliyoruz: Bertha Pappenheim. Bertha kendi tedavisini yine kendisi yönlendirmişti.

Breuer'in klinikte ortaya çıkan olguları açıklamaya çalışırken kullandığı varsayım, belirli anıların yeterince dile getirilemeyişinin (Retention) histerinin karakteristik özelliğini oluşturduğu varsayımıydı. Bu yetersizlik hipnoz sonrası unutkanlığı (Amnesie) andırdığından, Breuer bilincin bu uğraklarına (ya da bilincin bir bölümüne) "hipnoid durumlar" gösteren uğraklar tanımını getirmişti. Bilincin bu uğraklarında "düşünceler birbirlerini çağrıştırmayıp birbirlerinden yalıtılmış durduklarından", histeri retentionu izlenimi yaratmaktaydılar. Demek ki her belirtinin geri düzleminde, "bilinçdışı" bir anının durduğunu varsayabilirdik. Söz konusu anılar bilince yükseltilerek, belirti yok edilmişti. Böylelikle tüm histeri belirtilerinin bir bir ortadan kaldırılması mümkün olmuştu. Breuer bu yönteme "arındırıcı" yöntem adını verdi. Seçtiği bu kavramla, yöntemini kavramsal yönden "temizleme, arındırma" terimlerinin anlamsal alanına sokmuş oluyordu; bu da Breuer'in ruhsal anımsama yetersizliğini nasıl anladığını göstermeye yeter. Anna bu yöntemi "baca temizlemeye" benzetmişti. Anna O. adı altında "Histeri Üzerine İncelemeler"e geçen Bertha Pappenheim vakası, bugün hâlâ olağanüstü bir ilgiyle okunmaktadır. Hastaya, kendinin olanı buldurmaktan başka bir amaç taşımayan arındırma yöntemi, başka herhangi bir neden bulunmasa bile, sırf hastayı etkilemeye kalkışmaması nedeniyle, psikanalizin girişinde yer alır. Bu gerçek göz önünde tutulduğunda, Freud'un Clark Üniversitesi'nde üstelik Breuer ile görüş ayrılığına düştüğü bir sırada buna aldırış etmeden şöyle bir açıklama yapabilmiş olmasının nedenini de kav-

ramış oluruz: *Psikanalizi yaşama geçirmiş olmak onurlu bir hizmetse, bu benim hizmetim değildir... Başka bir Viyanalı doktor, Dr. Josef Breuer, bu yöntemi ilk kez histeri hastalığı çeken bir kıza uyguladığında ben daha öğrenciydim...*(19)

Gelgelelim iş bu kadar basit değildi. Bir kere, Breuer'in psikanalize belirleyici bir katkıda bulunduğu görüşüne sık sık karşı çıkılmıştır. Öte yandan sonraki psikanaliz ile karşılaştırıldığında, arındırma yönteminin ne derece sade, yalınlaştırılmış olduğunu hemen hemen kimse ayrımsamamıştır: Önemli olan: 1- Breuer kendi buluşuyla fazla ilgilenmemiştir, nedenini birazdan göreceğiz. Freud, esprili bir dille, karşıtları Breuer'i değil de kendisini saldırılara hedef aldıklarından, yöntemin asıl bulucusunun kendisi olması gerektiğini söyleyebilmiştir. 2- Freud, ancak belirli anıların anımsanması ve "hipnoid durumlar" kuramından farklı bir kuram bulmuştu; bu kuramın ötekinden çok daha verimli olduğu kısa bir sürede kanıtlandı. 3- Ve en önemlisi: Freud "aktarma" durumunu bizzat yaşamıştı ve bu olay, onun olaylara bakışını tümüyle değiştirmişti. Fliess ile dostluğu sırasında olmuştu bu. 4- Arındırma yöntemi yalnızca histerinin tedavisinde geçerliydi. Bu yöntemden yola çıkarak -normal olsun olmasın- düşünme eyleminin tüm biçimlerine uygulanacak bir kuramsal bilgi elde edileceğine ilişkin herhangi bir belirti ortada yoktu.

Breuer, bizzat kendi bulduğu şeye ilgi göstermemişse, bunun nedeni Breuer'in kendisinin de bilmediği nedenlerden ötürü hastası Anna O.'ya karşı güçlü bir suçluluk duygusuna kapılmasına neden olan (ve o zaman henüz bilinmeyen bir şey olan) *karşıaktarım*dı. Breuer'in hastası Anna O.'da ansızın ortaya çıkan *aktarım* belirtileri buna yol açmıştı. Breuer, Freud'a Anna O.'nun öyküsünün sonuna ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir. Freud, onun bölükpörçük anlattıklarını bütünleştirmiş, yazdıklarını Breuer'in önüne koymuş, Breuer de Freud'un çalışmasının kusursuz olduğunu kabul etmiştir. Bertha karın kramplarının yol açtığı bir dizi kriz geçirmişti. (Çocuk doğurduğu sanısından kaynaklanan kramplardı bunlar.) Ve Freud, Breuer'in o sıralarda kendine aktardığı ama Freud'un o zaman anlamını sökemediği sözleri yıllar sonra anımsar: "Şimdi Doktor Breuer'den olan çocuğum geliyor."

Bu olaydan tam yarım yüzyıl sonra Freud, Stefan Zweig'a şunları yazar: "*Annelere ulaşma yolunu açacak anahtar o anda Breuer'in elindeydi, ama o anahtarı elinden attı. Tüm büyük zihinsel yeteneklerine karşın Faustça (bir bilgilenme) hırsından yoksundu o. Sıradan biri gibi dehşete kapılarak oradan kaçtı ve hastayı meslektaşlarından birine bıraktı. Hasta kendini toparlayabilmek için bir sanatoryumda aylarca mücadele etti.*"(20)

Bertha Pappenheim (Anna O.) sonraları, Almanya'daki ilk sosyal yardım örgütlerinin kurucusu olarak ünlü oldu. Gerçi "iyileşmemiş" olduğu kesindi, ama sık sık örneği görüldüğü gibi, sözcüğün tam anlamıyla insanı felç edebilecek bir nevrozu -biraz da Dr. Breuer'in yardımıyla- yararlı bir güç kaynağına dönüştürmüştü.

Freud'un sözünü ettiği bu anahtar Breuer'in gözünden kaçmıştı. Freud'a gelince, bu olaydan yaklaşık on yıl sonra bile, hâlâ bu anahtarı ele geçirebilecek durumda sayılmazdı. Çünkü o da böyle bir anahtarın varlığından tamamen habersizdi. Freud'un o dönemlerdeki hedefi, histeri ve hipnoz olgularının gerçekliğini kanıtlamak, bunları kuramsal düzlemde açıklayabilmek ve Charcot, Bernheim ve Breuer'den öğrendiklerini değerlendirerek bir tedavi tekniği geliştirmekti.(21) Freud'un kaybedecek zamanı yoktu. Freud oradan ayrıldıktan sonra Salpétriére'ye giren Dr. Pierre Janet, 1889'da "L'Automatisme psychologique"i çoktan yayımlamış, 1893'te ise bunu "Les Accidents mentaux des hysteriques" izlemişti. Bunun üzerine Freud, zaman kazanmak için alelacele *Studie Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene* [Histeri fenomenlerinin ruhsal mekanizması üzerine inceleme, Geçici Bilgileri] yayımlamak zorunda kaldı. Janet'in daha sonra yazdıklarını bir an için unutacak olursak, o günlerde Breuer'in fikirleri ile Janet'inkiler arasında belli bir benzerlik bulunduğunu inkâr edemeyiz. Önceliğin kimde olduğu sorusunu sormak yersizdir sanırım. Çünkü Breuer, o sıralarda Anna O.'yu tedavi ederken, Janet henüz tek bir histeri hastası bile görmemişti. Janet'in "états seconds" diye tanımladığı olgu, bir ölçüde hipnoid durumları andırmaktadır. Ama Janet, son çözümlemede histerinin sorunlarını tamamen bir yana bırakıp organik yapının be-

lirleyiciliğine kapı aralayan "en az ruhsal verim" düşüncesinin esrarengizliğine sığınmayı yeğlemişti. Breuer ile Freud'un bu alanda izledikleri yol, daha başlangıçtan itibaren ileriye yönelik gelişmelere kaçınılmaz biçimde açıkken, Janet'in kuramının tıkanıp kalacağı daha baştan belliydi. Ama Freud, gene de, bir buluşun arefesindeki birçok kişi gibi, Janet'e zaman tanırsa, onun kendisinden önce davranacağından korkmaktaydı. *"Histérie et idées fixes"* (Histeri ve Saplantılar, 1898) eline geçtiğinde, Fliess'e şunları yazar Freud: *"Janet'in kısa süre önce çıkmış kitabı 'Hystérie et idées fixes'i yüreğim çarparak elime aldım ve sakin nabız atışlarıyla bir yana koydum. Janet'in anahtardan haberi yok."* (22)

1893'te göze çarpan benzerlikler hipnoz ile ulaşılmış olayların betimlenmesine bilimsel yayınlarda hâlâ büyük bir yer verilmesinden ibaretti; oysa her şeyi belirleyen hayal gücüne kendini sözcüklerle dile getirme olanağı tanıyarak hastalığı iyileştirici bir etki elde edilebileceğinden ve tedavinin bizzat kendisinin aynı zamanda araştırmanın aracı olduğu ve varsayımları denetlemeye yaradığından Janet'in haberi yoktu. Bugün bile hâlâ kimi psikanalizciler, psikanalizin nesnel gözleme yer vermeyişinden yakınıp dururlar, oysa bu yetmiş yıllık bir gecikmeyle Janet'e geri dönmek demektir.

Geçici Bilgiler'de Breuer'in hipnoid durumlar kuramının yanı sıra Freud'un savunma, başka deyişle bilinç ötesine iterek bastırma kuramı da yer alır. Bastırılan şey, hastanın unutmak istediği ve bu kaygıyla maksatlı olarak bilincinden sürerek attığı şeydir. (*Bu düşünce bundan bir yıl önce de Freud'un bir yasızında dile getirilmiştir.*) Freud o sıralarda aynı konuda iki ayrı kuramın değil de iki ayrı histeri türünün söz konusu olduğunu sanmaktaydı.

Önemli olan (yarı uykulu - [hipnoid] ya da bastırılmış) durumun bilince tırmanıp orada duygusal bir boşalmaya yol açmak zorunda oluşuydu; sanki herhangi bir sorunun çözümü bulunmuş ya da yabancı bir nesne bilince yükseltilip oradan dışarıya atılıyormuş gibi. Bu düşüncenin temel dayanağını oluşturan boşalma-tepkisi teriminin ispatlanması olanaksız bir tezden kaynaklandığını Freud'un mektuplarından biliyoruz. Bu teze göre ruhsal mekanizmanın görevi, duy-

gulanımı, heyecanları mümkün olduğu kadar düşük ve sabit bir değerde tutmak, bunu gerçekleştirmek için de, duygulanımları parçalayıp dağıtmaktır. *Sabitlik İlkesi* (Konstanzprinzip)'dir bu. Bu varsayım, başlangıç döneminin kuramsal çalışmalarının da yönünü belirleyici bir işlev görmüş ve Freud bir inanca sarılır gibi bu varsayıma sımsıkı sarılmıştır. Gelgelelim pratikte gittikçe daha az kullanılarak, sonunda psikanalizin tapınağındaki kutsal bir şey gibi sofuca bir duyguyla korunmuş, ama bir daha ondan hiç yararlanılmamıştır.

Kendi durumunu "clouds" (bulutlar) ya da "şaşkınlık" kavramlarıyla tanımlayan Bertha Pappenheim, hiç kuşkusuz hipnoid durumların bulucusudur. Ancak açıklanması gereken yan, bilincin bölünmesi (bölünmüşlüğü) durumudur, ama o sıralarda bilinçdışına ilişkin bilgiler, alabildiğine bulanık ve sallantılıdırlar henüz. Freud, 'bilinçten sürerek atmayı', giderek bastırmayı açıklarken, öznenin katlanılmaz bir durumdan maksatlı olarak kurtulmaya çalıştığını ileri sürer. *(Bilinçten) böyle atmakla bu sonuncular (katlanılmaz düşünceler) yok edilmez, yalnızca bilinçdışına sürülür... Aslında bireyin amaçladığından farklı bir şey gerçekleşir; sanki (bilincine) hiç uğramamış gibi, (söz konusu) düşünceyi ortadan kaldırmak ister; başarabildiği yalnızca, onu ruhsal düzeyde yalıtmaktır.*(23)

Freud, bireyin bu tutumunu ahlaksal yüreklilikten yoksunluk olarak yorumlayıp devekuşu politikasına benzetir. (Bu düşünceden ileride *direnç/direnme* kuramı doğacaktır.) Yukarıda sözünü ettiğimiz "bilinçdışı" kavramı henüz bildiğimiz "bilinçdışı" anlamındaki kavramı içermez. Bilinçdışı'nın varlığına ilişkin kimi belirtiler, imalar vardır o kadar. Freud içinden zor çıkılır bir güçlüğün içine bizi de sokar: *Hastalara, kendilerinin şunu ya da bunu düşündüklerini kabul ettiklerini söyleyince sık sık şunu ekliyorlar: Ama, bunu düşündüğümü hatırlayamıyorum. Bundan sonra onlarla anlaşmak kolaylaşıyor: "Bunlar bilinçte olmayan düşüncelerdi" diyorum. Peki ama, insan bu olup biteni kendi psikoloji görüşlerinin içine nasıl yerleştirebilir? Seans bittikten sonra motifsiz kalan ve hastanın kabule yanaşmadığı olayı bir yana mı bırakmalı acaba? (Hastalar yorumun doğruluğunu*

kabul etmekle birlikte kendilerine ait belli bir düşüncenin var olduğunu kabul etmemekteydiler.) Bunların, gerçekten de yalnızca varolma olanağı bulunmuş olan, ama ortaya bir türlü çıkmamış düşünceler olduğunu, böyle olunca da hastanın tedavisinin geçmişte gerçekleşmemiş bir ruhsal edimin tamamlanmasından ibaret olduğu varsayımını mı benimsemeli? İnsanın psikoloji konusundaki temel görüşlerini, özellikle de bilincin özüne ve niteliğine ilişkin olanları, enikonu açıklamadan, bu konuda, yani analizden önce hasta gerecin (patojen malzemenin) durumu konusunda bir şeyler söylemenin olanaksız olduğu apaçık ortadadır.(24)

Freud, ileride bilincin özünü açıkladıktan sonra da, tüm sorunlar çözülmüş olmayacaktır; çünkü 1937 yılında bilinçdışı sorununun oldukça ilginç bir yansısı *Analizde Konstrüksiyonlar* ve 1925 yılında kaleme aldığı *"Yadsıma"* çalışmasında karşımıza çıkacaktır. Bütün bu gelişmelerde, asıl belirleyici olan yan, psikanalizin özdeşliği aksiyomu diyebileceğimiz ilkenin doğrulanmasıdır.(25) Özne onun ayrımında olsun olmasın bir düşünce içeriği neyse hep o kalır. Bu aksiyom, bilinçdışı diye bir şeyi kabul etmemizi zorunlu kılar, bilinçdışının kabul edilmesi ise aksiyomu kesinleştirme yükümlülüğü getirir.

Freud 1923'te, 1895'in çalışmalarını reddetmez: *Arındırma yöntemi psikanalizin doğrudan öncüsüdür ve psikanaliz kuramına ilişkin deneyimlerin tüm gelişmelerine ve çeşitliliğine karşın, bu yöntem psikanalizin içinde çekirdek olarak içerilmiştir. Ama bu yöntem kimi belirli sinirsel hastalıkların doktor tarafından etkilenmesini sağlayan yeni bir yoldan başka bir şey değildi ve bu yöntemin genel bir ilginin ve şiddetli itirazların konusu olabileceğine ilişkin (başlangıçta) herhangi bir belirti yoktu.*(26)

Histeri Üzerine İncelemeler'le birlikte birçok konuya değinilmiş oluyordu. Bunlar arasında özellikle "serbest" çağrışımın bulunmasına yol açan hipnozun ve telkinin işlevi önemlidir. Bu bağlamda telkin ve hipnoza ilişkin iki canalıcı noktaya değinmek istiyoruz: Hastalık belirtilerini telkine karşı inatla savunan hastalar, telkin önemsiz ko-

nulara yöneldiği anda, hastanedeki en iyi medyum gibi, uysal birer dinleyici kesilirler. Breuer'in telkinsiz uyguladığı hipnozun iki olumsuz yanı vardı: Ancak belirli kişilerde başarılı sonuç veriyordu; birçok kişide elde edilen sonuçlar kalıcı değildi. Çünkü dirençleri analiz etmek yerine onları öylece bırakmaktaydı.

İkinci bir önemli görüş de Elisabeth von R.'nin analizinin giriş bölümünde rastlıyoruz. Freud burada şunları söyler: *Ben baştan beri psikoterapist değildim; öteki sinir hastalıkları doktorları gibi yerel tanı (Lokal diagnose) ve elektroprognostik alanında yetiştim; yazdığım hastalık tablolarının bilimselliğin ciddi belirtilerinden yoksun uzun öyküler gibi okunabilmesi beni özellikle olumsuz etkiliyor; benim tutkumdan çok (üzerine eğildiğim psikolojinin) niteliğinin bu sonuçtan apaçık sorumlu tutulması gerektiğini düşünerek kendimi teselli etmek zorunda kalıyorum. Lokal diagnose'un ve elektroprognostik'in histerinin incelenmesinde yerleri yok; öte yandan ancak edebiyatçılarda görmeye alıştığımız ruhsal süreçleri ayrıntılı bir biçimde anlatma özelliği, bana az sayıdaki psikoloji formüllerini kullanarak histerinin seyrine yaklaşım sağlama olanağı vermektedir.*(27)

Unutulmuş anıları, "yabancı cisimler" gibi temizlemek için onları bilince geri çağırmanın yeterli olacağı varsayımı yeni olmamakla birlikte henüz pek net olmayan bir düşünce boyutuyla tamamlanmış oluyordu böylelikle. Ama anıları bilince tırmandırmanın yanı sıra ruhsal süreçleri ayrıntılı anlatmanın gereğini algılayan Freud, gene de "varoluşsal" bir analiz yapmaya yönelmemiştir. Freud gerek varoluşsal yanı, gerekse ileride "metapsikoloji" adını vereceği bakış açısını işin içine sokarak değişik inceleme düzlemlerini birleştirir.

Breuer'in buluşlarını kuramlaştırma tarzı, Freud'unkine göre çok daha basittir. Çünkü Breuer, klinikte karşılaştığı vakalara ilişkin bulgularını açıklayabilmek için genelgeçerli yasalar aramaktan öte bir amaç taşımamaktadır. Oysa Freud böyle bir amaçla yetinemezdi elbette; onun maddelere ihtiyacı vardı. Alman yazarlarının nevrolojiye ayırdıkları yeri metapsikoloji alacaktır; öte yandan metapsikoloji, başka birçok düşüncenin gelişmesini hazırlayıcı kuramsal temeli de

(modeli de) oluşturacaktır.

Freud *Histeri Üzerine İncelemeler*'de gelecekteki önlemlerini ayrımsamadan iki temel soruna değinmişti: Aktarım ve Cinsellik sorunlarıydı bunlar.

CİNSELLİK

Travma kuramı tartışılmaz egemenliğini sürdürdüğü süre, cinsel dürtülerin çocukluk döneminin başlangıçlarından itibaren etkin oldukları düşüncesine giden yollar tıkalı kalmaktan kurtulamazdı. Travma kuramını kısaca şöyle açıklayabiliriz: Nevrotikler cinselliğin henüz uyanmadığı bir yaşta somut bir cinsel ilişki girişimi (baştan çıkarma olayı) yüzünden travma geçirmişler, daha sonra ergenlikte cinsel dürtüler uyanınca, geçmişte yaşanan bu ruhsal sarsıntının hatırlanması hastalığa yol açmıştır. Bastırmanın kaynağını oluşturan travmayı açıklayan bu kuramsal çatının bir yana bırakılması, ancak Ödipus kompleksinin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. Ancak daha önce *"İncelemeler"*de de çocukluk döneminden kalma "katlanılmaz" olaylara ilişkin anıların, cinsel kökenli oldukları klinik düzeyde belirlenmişti.

(Hastalığın kökeninin çocukluk döneminde yaşanmış cinsel olaylarda yattığı) gerçeği karşısında Breuer şaşkın ve kararsızdır. Anna O.'nun hastalığında cinsel etmenin izine rastlamadığını yazar. Ama ne derse desin, karşı karşıya bulunduğu olayın gerçek nedenlerini herhalde biliyordu Breuer.

8 Kasım 1895'te (*Histeri Üzerine İncelemeler* Mayıs'ta çıkmıştı). Freud Fliess'e şunları yazar: *Kısa bir süre önce doktorlar toplantısında Breuer bana ilişkin görkemli bir konuşma yaptı ve kendini, cinsel etmenleri hastalık nedeni sayanların yanında yer alan biri olarak tanıttı. Bir olanağını bulup kendisine teşekkürlerimi özel olarak ilettiğimde sevincimi kursağımda bıraktı: "Ama ben buna inanmıyorum, tamam mı, ben inanmıyorum," dedi.*(28)

İncelemeler'de, öznenin, bildiğini farkında olmadan her şeyi bildiği o ilginç durumdan, annelerin çocukları, kocaların eşleri, prensin sevgilisi karşısındaki körlüğünden ilk söz eden gene Freud'dur.[29] (Freud bu bilmemenin iki anlamlılığı biçimindeki karmaşık ve güç sorunu, 1927 ve 1938 yıllarında *Fetişizm Üzerine ve Savunma Sürecinde Ben'in Bölünmesi* başlıklı yazılarında yeniden ele alır.)

Breuer'in tutumunu belirleyen olayların kökeni geçmişlerde yatıyordu, ama Freud bu gerçeği neden sonra kavrayacaktı.

Freud, cinsellik kuramının, kendi kişiliğine karşı genel bir düşmanlığın doğmasına yol açtığı 1905 yılından başlayarak geçmişe ilişkin (1905 yılından önceki yıllara ait) anılarının yeniden tazelenmeye başladığını söyler. Üç kişi (Breuer, Charcot ve Chrobak) aslında kendilerinin yoksun oldukları bir bilgiyi Freud'a vermişlerdi.[30] Örneğin Breuer, bir bayan hastasının durumunu "yatak-sırları" bileşik kavramıyla açıklamış, Charcot buna benzer bir durumda şöyle demişti: "Mais dans des cas pareils, c'est toujours la chose genitale, toujours, toujours, toujours" (Ama bu vakalarda karşılaştığımız hep genital organlar, hep, hep, hep). Çok yetenekli bir kadın hastalıkları uzmanı olan Chrobak da çok daha parlak bir itirafta bulunur:" Bir histeri hastası kadın için en etkili biricik reçete ne yazık ki yazılması olanaksız bir reçetedir: Penis normalis dostum. Repetatur..." (Normal dozda penis. Yinelenmek üzere.) Ama daha sonra kendilerine sorulduğunda (ölmüş bulunan Charcot dışında) ikisi de geçmişte böyle şeyler söylemiş olduklarını bile yadsımışlardır. Bütün bunların kendisini şaşkınlığa uğrattığını söyler Freud. Ama ötekilerin yaptığı gibi, bildiği şeyin ne olduğunu bilmediğini, daha doğrusu bilmeden bildiğini ileri sürmeye kalkmaz. Freud hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi davranır. İleride biyografisini yazacak olanları şaşırtıcı bir yol izleyerek, bilme'nin yerine bilmeme'yi koymanın nasıl olanaklı olduğunu çok iyi bilen "kötü niyetliler" karşısında saf kişiyi oynar. Ötekiler doğru bilgiye ulaşma ilkesi ile bilimi ne pahasına olursa olsun bağdaştırmış kişiler değillerdi. İşte Freud'un "saflığı", sözcüğün tam anlamıyla saflığı, ötekiler gibi bilimsel gerçekleri örtbas ederek bilim yapma ikileminden onu kurtarmış oluyordu.

Böylece bildiğini kendinden saklayarak bilimsel dürüstlüğünü bir ikilem üzerine kurmuş olanların, örneğin Breuer'in karşısına çıkabiliyordu. Yoksa Freud'un cinsel dürtülerden arınmış bir ruhu olduğunu düşünmek hem safça hem de analize aykırı bir düşünce olurdu.

Breuer'in karakter bozukluğunu andıran ikili tutumunun, Freud ile aralarındaki anlaşmazlıkta herhalde belli bir rolü olmuştur. Öte yandan Freud'un nefreti uzun bir süre gerçekten de şiddetliydi; ve büyük bir olasılıkla bu nefretin (Breuer'in karakter bozukluğundan) başka nedenleri de vardı. Freud Breuer'e çok şey borçluydu (yalnızca para değil); sonra Freud'un çevresindeki insanlara duyduğu yakınlık ve sevgileri çoğunlukla nefrete dönüştürdüğünü de biliyoruz; kendi deyişiyle üç yaşında bir çocukken yeğenine karşı taşıdığı duyguların (o yıllardaki davranışın) bir yinelenmesiydi bu. Freud'un karşısına aldığı kişiler (Fliess, Jung) önceleri dostluklarını kazanmaya can atmış olduğu kişilerdi. İleride "aktarım" olayının aydınlanmasını daha da belirginleştirecek "akıldışı" bir öge, Freud'un bu tutumunda etken bir yer tutmaktadır; hem de olanca yoğunluğuyla.

BEN'İM ÖTEKİ BEN'İM

Freud'un Fliess'le uzun yıllar sürecek dostluğu, Breuer'le dostluğu bitmeden önce başlamıştır: Bu dostluk 1887 yılında ansızın oluşur. Freud yıllar sonra Fliess'e, ilişkilerinin başlangıcında bir kulak-burun-boğaz doktorundan başka bir şey olmadığını anımsatacaktır (Berlin'de). 1887'de Freud Fliess'e alabildiğine hayrandır ama. Bu tanışma olmasaydı, psikanaliz bugünkü durumunda olmazdı diyebiliriz. Charcot ve Breuer'in Freud üzerindeki etkileri düşünceler tarihine girer. Fliess'in etkisini ise bu tarihe sokmak, herhalde tuhaf olurdu. Nasıl olmasın? Fliess'in örneğin, "burun iç-derisinin histeri'deki rolü" diye tanımladığı olguyu, düşünceler tarihinin neresine yerleştirebiliriz ki? Gene de Fliess'in Freud üzerindeki etkisi Breuer'inkinden fazla olmuştur. Freud Breuer sayesinde çok şey öğrenmişti; ama Fliess sayesinde kendi analizini gerçekleştirmiş,

böylece de genel analiz yöntemini kurmuştur; sonraki analizler, artık bu yöntemin yinelenmesinden başka bir şey değillerdir.

Freud'tan iki yaş küçük Fliess, uğraşında ve yaşamında ileriye yönelik büyük adımlar atmıştı. Freud'un Fliess'te kendine örnek alabileceği ideal insanı bulduğuna kuşku yoktur. Yer yer, "benim öteki ben'im" der onun için. Yüz hatlarının farklılığına karşın aralarındaki benzerlik çarpıcıdır. Hiçbir psikanalizci Fliess adının önemini de gözden kaçırmayacaktır herhalde. Fliess adı, Fleischl adını buradan da büyük bir olasılıkla Fluss (nehir) adını çağrıştırmaktadır. Bildiğimiz gibi Freud bu tür benzerlikleri küçümsememiştir hiç. Örneğin 1. Napoleon'un, Josephin'e olan tutkusunu, kendi kardeşi Joseph'e duyduğu yakınlıkla açıklamaya çalışmıştır. Gerek hastalarının gerekse kendinin ruh çözümlemesi bu tür yan yana gelişlerin önemini ona göstermişti.

Aralarındaki mektupların tümü yayımlanmamış olduğu halde Freud'un FlieB'le dostluğuna ilişkin bilgilerimiz oldukça çoktur. Bu dostlukta, psikanalizi ilgilendiren bir durumun çelişkilerini ve inceliklerini bulur, ama Freud o zaman bu olgunun elbette ayrımında olamazdı. Freud, ilginç bir şekilde Fliess'in "bilgili birisi olduğunu düşünür". (Lacan) ve ondan, gerçekte bir nebzesine olsun sahip olmadığı bilgiler umar. Bunun sonucunda Fliess -hani sözcüğün anlamını öyle fazla zorlamadan, en azından Freud'un Rattenmann (sıçanadam vakası)'da yaptığından daha fazla zorlamadan- "çılgınca" denebilecek bir bilgi dağarcığı oluşturmuştur. Gerçekten de Fliess'in düşüncelerinde, kötü bir çözüme uğramış iğdişleştirilme kompleksinin klasik öğeleri karşımıza çıkar. Fliess'te birbirine bağlı üç konu şunlardır:

1. Tüm insanlar ya da tüm canlılar kadınlardaki âdet yinelenmeleri modeline karşılık gelen kesin bir yinelenme yasasına (period yasası) uyarlar. 2. Tüm insanlar fizyolojik yapıları yönünden biseksüeldirler. (Çift cinsellikli) 3. Burnun ve genital organların yapısı aynıdır. Fliess, 1892'de *"Burun-tepkisi-nevrozu"* adlı bir kitap yayımlar. Freud, Fliess karşısında "aktarım" durumunda bulunduğundan bu kitabı hayranlıkla karşılayıp benimser. Şaşırtıcı olan, bu kitabı benimseme tav-

rının, Freud'a getirdiği yararlardır. Freud bu kitabın kuramlarını eleştirip reddetmek yerine onları benimsemekle -reddetme tavrının- getireceğinden daha büyük bir yarar elde etmiştir. Çünkü bu kitaptaki düşünceler gerçekte ruh çözümlemenin gereçlerinden oluşmuşlardır. Freud bunları bir hastanın delilik ürünleri değil de, bir tıp doktorunun düşünceleri, bilimsel hakikatler olarak kabul etmiştir. Ancak önemsizdir bu. Asıl belirleyici olan, Freud'un bu düşünceler sayesinde daha önce Breuer ile birlikte içine giremediği çok özel bir alana ayak atmış olmasıdır. Bu alan, bilmenin bilinçdışı isteklerin rastlantısal öğelerince yönlendirildiği alandır. Fliess'in düşünceleri Freud sayesinde bir önem ve anlam kazanırlar. Çift cinsellik kuramı, eşcinselliğin ilk açıklamalarına dayanak oluşturmuş ve *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'nin kuruluşunda kaçınılmaz bir öğe olan *parçadürtüler* (Partieltriebe) düşüncesini de hazırlamıştır. Burnun cinsel simge olma özelliğiyse, Freud'un sürekli uğraştığı "kaydırma"nın tiplerinden birinin modeli olacak, belirli, düzenli aralıklarla ortaya çıkma olayı ise Freud'un aklını uzun süre karıştırdıktan sonra psikanalizin çok önemli bir kavramı olan "Yineleme" kavramı içinde yer alacaktır.

Freud ilerideki yıllarda düzenli aralıklarla ortaya çıkma olgusunu, ölüm dürtüsü düşüncesiyle birlikte ele alacaktır. Fliess'in bu kurama dayanarak Freud'a pek de zekice sayılmayacak bir tahminde bulunduğunu, Freud'un da içinde bulunduğu aktarım ilişkisi nedeniyle bunu bir kehanet gibi algıladığını ve ölüm yılının 1907 olacağına kesinlikle inandığını biliyoruz. 1904 yılında bilinçdışınca gerçekleştirilen sayısal ilişkilerle uğraştığı sıralarda şunları yazmıştır: *Üstelik sayılarla sürdürülen bu bilinçdışı düşünme işleminde, kaynağı bana uzun zaman yabancı kalmış batıl inanca bir eğilim buluyorum.*(31)

Freud'un, Fliess'in düşüncelerini tümüyle, hem de çok yararlı bir biçimde değiştirdiği doğrudur, ama bunlara duyduğu ilgi hiç azalmamıştır; hele o yıllarda bunları kendi düşünceleriymiş gibi algılamış; öyle ki işi, bunları Fliess'e kendi düşünceleriymiş ve yeniliklermiş gibi sunmaya kadar vardırmıştır. Ernest Jones, bu tavırla ilintili olarak "Ağır bir bellek yitimi vakası" der. Ama bu, bellek yi-

timinden çok neredeyse tümüyle (Fliess'le) özdeşleşmişliğin mantıksal sonucudur. Freud özellikle bir psikanaliz süreci sırasında karşılaşılan türden bir dağınıklık içinde bulunduğu bu dönemde, en önemli bulguları ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda kendi deyişiyle yaşamda bir kez elde edilen sezgiler toplar. Breuer'in ruhsal tedavinin olanaklarına ilişkin bilgileri belki yeri doldurulmaz bir destek sayılırlardı ve Freud'u ruhçözümlemesine iyi hazırlamışlardı, ama Freud asıl belirleyici adımları Fliess'in bilgisizliği sayesinde atmıştır.

Bu insan ilişkisinin öndüzleminde -o sıralarda henüz ayrımsanmamış da olsa- ölüm durur. Freud çok yıllar sonra büyük bir hayretle ne türden bir direncin bu gerçeği ayrımsamasını engellemiş olabileceği sorusunu yöneltir kendine. Bugün yanlış bir yorumla ruhsal-bedensel (psychosomatik) diye adlandırılan belirtiler, onu Fliess'in hastasına dönüştürüp çıkmışlardır. Fliess'in, öldürücü bir hastalığı kendisinden gizlediği kaygılarıyla kıvranır, bu dönemde ölümden korkmasını "aktarımın" bir sonucu olarak açıklamayı başaramayıp, ölüm korkusuna boyun eğer. Ama kendini bir histeri hastası olarak benimseyince (Charcot'nun hastalarıyla kendini özdeşleştirmesinin uzun süreli etkisi) varsayımsal bir kalp hastalığından kurtulup hızla iyileşmeye başlar.

Gelgelelim daha önce -iyileşmeye gideceği belli olan bir yoldan kaçabilmek için- son bir direnme gayretiyle delice sürdürdüğü ama çok geçmeden birdenbire hiçbir şeye aldırış etmeden kestiği geniş kapsamlı kuramsal bir çalışmaya girişmiştir. *Fliess'e Mektuplar*'la birlikte yayımlanan çalışma, *Nörologlar İçin Bir Psikoloji Taslağı* adını taşır. Çalışmada Charcot'nun araştırmalarını tamamen yeni bir temel üzerinde sürdürme çabası kendini ele vermektedir. Charcot'nun kendine özgü bir psikolojisi yoktu; psikoloji alanında döneminin bilgilerini benimsemekle yetinmişti. Nörolojisi ise psikolojik önyargıların damgasını taşıyordu. Amacı beyin anatomisinde psikolojik bir nörolojinin taslağını yeniden bulmak olan Charcot'nun bulgularını önemli kılan olgu, aslında bu ayakları yerden kesik hedefi izlerken alabildiğine somut gözlemlerde bulunmuş olmasıydı. Charcot için

psikoloji alanında sorun yoktu. Normal ruhbilimde belirgin olmayan bir yan görmüyordu. Eğer açık seçik olmayan bir yan varsa, bunu psikolojik değil de nöropatolojik öğelerde aramak gerekirdi. Freud ise gerek ruhbilim gerekse nöroloji alanında daha ciddi düşünceler taşıyordu.

Fliess'e yolladığı *"Taslak"* güç mü güç bir çalışmadır; hatta sonraki yapıtları bu çalışmanın anlaşılmasını kolaylaştırmış olmasına karşın, bugün bile bu güçlük tümüyle aşılmış sayılmaz. Çalışmanın amacı, psikoloji kuramına nörologların diliyle de (aslında henüz kurulmamış varsayımsal bir nöroloji diliyle) anlaşılacak bir biçim kazandırmaktı. Taslağın önemli bölümleri, *Rüya Yorumu*'nun VII. bölümünde yeniden ele alınır. *Rüya Yorumu*'nda Freud'un gerçekten gereksindiği şey, daha belirgin ortaya çıkar: Makine gibi işleyen bir model. Ama bu model sonunda mörolojiyle pek bağlantısı bulunmayan kurmaca bir model olup çıkacaktır; bu gerekçeyle, metapsikolojinin ileride nörolojinin yerini aldığını söylemek mümkündür.

Oysa 1895'te *Histeri Üzerine İncelemeler*'in yayımlanmasından hemen sonra, böyle bir model oluşturma çabası için vakit henüz erkendi; üstelik modeli gerçekleştiremeyişinin nedenleri başka bir yerde aranmalı. *Taslak*'taki kimi bölümlerin tartışılmaz değerleri, bu çalışmanın Freud'un Fliess ile ilişkisi çerçevesi içinde ortaya çıkmış "direncin" ürünü olduğu gerçeğini değiştirmez. Üstelik bu direnci maskeleyen *Taslak*'ın bir yana bırakılmasıyla bu direncin apaçık gelişmiş olduğu gerçeği, bu düşüncemize bir kanıttır. Freud birdenbire, kendine çok "olağandışı" gelen bir durumda bulur kendini. Artık kuramsal çalışma yapamamaktadır. Fikirler gelip gelip giderler; her şeyi bir kuşku bulutu sarmıştır: *"Bir böcek larvı kabuğu içindeyim, içinden nasıl bir hayvan çıkacağını artık Tanrı bilir"* (12 Haziran 1897)

Freud içinde bulunduğu aktarım durumunu ne yaşadığını bilmeden göz önüne serer. Yazdıklarına bakılacak olursa içinde bulunduğu durum ile o ana kadar "aktarım" diye adlandırdığı olgunun en küçük bir ilintisi yoktur. Şöyle tümceler okuruz: *Aklıma bu-*

günlerde seninle ilintili bir sürü iyi fikir gelmişti, ama tümü de geldikleri gibi çekip gittiler, onları geri getirecek ilk dalgayı beklemem gerekiyor. (16 Mayıs 1897)[32] (Freud bize, asansörde de-aklına, kısa sürede unuttuğu fikirler geldiğini anlatır.) *Öte yandan bilincin kavrayamayacağı gülünç durumlar; nörotik bir şeyler yaşadım. Bulanık düşünceler, örtülü kuşkular, belli belirsiz bir ışık huzmesi...* (12 Haziran 1897)[33]. Ona artık herhangi bir katkısı bulunmayan zihinsel çalışmayı bir yana bırakır. Çalışmaya zorlayamaz artık kendini. Düşünceler birbirini izlemektedir; tıpkı rüyadaki gibi. (Hastaları üzerinde yaptığı çalışmalar kendi üzerinde çalışmaya dönüşür.) *Kendimde iki farklı zihinsel durumu çok belirgin ayırt edebilirim; hastalarımın bana anlattıkları her şeyi çok iyi aklımda tutabildiğim, çalışırken yeni şeyler de bulabildiğim ama bunun dışında hiçbir şey üzerinde düşünemediğim ve başka hiçbir şey yapamadığım durum ile sonuçlar çıkardığım, notlar aldığım, başka şeylerle de ilgilendiğim ama aslında olayların ve nesnelerin çok ötesinde yaşadığım ve hastalarımla çalışma sırasında pek bir dikkatli davranmadığım ikinci bir durum arasında* (2 Mart 1899).

Freud'un kendine yönelik çözümlemesi hastalarınınki ile sıkı bir ilinti içindedir: *Bu arada, adamın sağlığı bayağı iyi; bir zamanlarki tren fobimin gözümden kaçırdığım çözümünü, şaşırtıcı bir dönüşümle vererek öğretimin doğruluğunu kendi bedenimde bana kanıtladı... Demek ki fobim bir yoksullaşma fantezisiydi; ya da daha doğrusu çocukluğumdaki doymazlığıma bağlı ve eşimin çeyizden yoksunluğuyla (hani bununla övünüyorum aslında) körüklenmiş bir açlık fobisiydi.* (21 Aralık 1899)[34]

Freud'un kendi kendini çözümlemesi diye adlandırılan ve Freud'un kendinin de birkaç hafta süreyle böyle tanımladığı şey, psikanalizin bulunmasından başka bir şey değildi. 7 Temmuz 1897'de çok belirgin sözcüklerle, aktarım olgusunu henüz kuramsal düzeyde ayırımsamadan onu dile getirir: *İçimde ne olup bittiğini hâlâ bilmiyorum. Kendi nevrozumun sonsuz derinliklerinden gelen bir şey, nevroz'un anlaşılmasına giden yolu tıkadı ve sen de nasılsa işin içine çekildin. Neden dersen, yazma tutukluğu, aramızdaki ilişkiyi engellemek için*

âdeta ısmarlanmış gibi geliyor bana. Bu konuda garantim yok ama, alabildiğine karanlık duygular söylüyor bunu bana. Senin de başından böyle bir şey geçmemiş miydi? Birkaç günden bu yana bu karanlıktan yüzeye çıkma hazırlığı var gibi geliyor bana. Bu arada çalışmamda oldukça ilerleme kaydettiğimi ayrımsıyorum; üstelik ara sıra aklıma kimi fikirlerin de geldiği oluyor. Çözümleme sırasındaki hastalar gibi ekler: Sıcağın ve aşırı çalışmanın bunda kuşkusuz önemli payı var.(35)

ÖDİPUS

Gerçekten de 1896 yılından başlayarak kısa ama oldukça etkileyici bir bunalım kendini gösterir. Ödipus kompleksi "gerçek" bir aykırılık, yani ensest biçiminde, ya da biraz daha örtük bir biçimde -cinselliği henüz uyanmamış bir çocuğun, yetişkin birisince baştan çıkarılmasıyla meydana geldiğini düşündüğü- tramva kuramının bir parçası olarak, çoktan gündeme gelmiştir. Ama Freud apayrı bir olguyla karşı karşıya olduğunun farkında değildir.

Travma, Freud'un histeri anlayışının da candamarıydı. Freud'a göre Travma'ya ilişkin anı, küçüklük yıllarında bastırılıyor, bu anı ergenlikte hastalıklara yol açıyordu. (Tıpkı nevrozun kökeninin çocuklukta yatması gibi; nevrozun cinsel kökenli olduğu kanıtlanmışlı, ama kimse, çocukluk çağında bir cinselliğin varlığını benimsemeye yanaşmıyordu.) Freud histeri varsayımını -birkaç gerçek vaka'yı bir yana bırakacak olursak,(36) - çoğunlukla hayal gücünün ürünü olan vakalardan türetmişti. Aslında, hastalığın nedenlerini açıklamaya yönelik travma kuramının dayandığı varsayım Freud'u, kendi bilinçdışındaki ödipal arzuların varlığını öğrenmekten alıkoyan dirençten başka bir şey değildi.

Oysa Freud, yetişkin histeri hastalarının, çocuklukta yaşadıklarını iddia ettikleri baştan çıkarılma olayının fantezi ürünü olduğunu yakalamıştı. Her şey dağılmaya yüz tutmuş gibiydi. Histeri kuramının tutunması olanaksızdı. Freud bu kuramdan hâlâ bir şeyler kurtarmaya çalışır: *Fanteziler, çocuğun küçükken işittiği, ancak sonra anladığı*

şeylerdir. Böylelikle çocuğun masumluğu yeniden korunuyor, anının ancak ergenlikte patojenleştiği ileri sürülüyordu.

Bu yeni hayal gücü kuramı genelde doğrudur. İleride *Kurtadam* vakasında bir kez daha karşımıza çıkacak ve bu olayla bağlamak için anne-baba ilişkisini çocuğun görmesi anlamına gelen ilk -sahne (Urszene) tartışmasının tümüne dayanak oluşturacaktır. Ancak, travma'nın gerçekliği su götürür olduğuna göre Freud'un 1897'de nevroz öğretisine inanması da olanaksızdı artık. Freud şaşkınlık ile zafer kazanmışlık duygusu arasında sıkışıp kalmıştır; nereye ulaştığını, ne yapacağını bilmez durumdadır; gene de şunları yazar: *"Keyifsiz, kafam karışık, bitkin olsam, bu türden kuşkular zayıflık belirtileridir diyeyim. Ama bunun tam karşıtı bir durumda bulunduğuma göre, kuşkularımı dürüst ve yoğun zihinsel çalışmanın sonucu sayarak ve bunca derinleşmeden sonra kendimde hâlâ böyle eleştiri yapabilme gücü buluşumdan gurur duymalıyım. Yoksa bu kuşku daha ilerdeki bilgilere doğru yürümenin küçük bir yansıması mı?"*

Freud, yanıtın "evet" olduğunu bilmektedir. *"Öte yandan ilginç olan, hani aslında her türlü vesilesi hazır olmakla birlikte, herhangi bir utanma duygusunun ortaya çıkmamış olması. Elbette bunu ne Gath'ta anlatacağım ne de Philister'lerin* ülkesi Askalon'da bundan söz edeceğim, ama senin karşında ve kendi içimde bir yenilgiden çok bir zafer duygusu (hani haksız da olsa) taşıyorum."*(37) "Haksız da olsa" deyişi, zafer duygusundan batıl inancın etkisiyle kaçışı simgeliyor.

Aslında gündemdeki sorun'un can sıkıcı bir öncesi vardı: Elektrik tedavisinin sağlam bir dayanağı bulunmadığını görmüştü Freud. Ama gene de ekmek parasını çıkarmak gerekiyordu: Rüya Yorumu'nun kendi efendisini doyurmaması ne üzücü. (Freud 1895'te kendi rüyalarını yorumlamaya koyulmuştu.)

Travmaya ilişkin görüşlerinden Freud hiçbir zaman tümüyle vazgeçmedi; yıllar sonra, travmaya yol açıcı fantezi görüntülerini, ço-

* Philister / Filister: Kutsal kitapta Tanrının sevgili kavmi İsraillilerin can düşmanları / ukala, bilgiçlik taslayanlar.

cukluğun ilk evrelerinin gerçekliği içine, hatta çocukluk öncesi bir evreye oturtmaya çalıştığını göreceğiz. Ama buraya varmadan önce, o anda var olan biçimiyle travma kuramının aşılması gerekiyordu; çünkü Ödipus'a giden yolu tıkayan oydu.

Freud'un Ödipus-dramını bulgulayışı, travma kuramının klasik biçimiyle bir yana bırakılmasından dört ay önce bir rüyayla ilan edilmişti neredeyse. Tıpkı Sophokles'teki gibi ve tıpkı Sophokles gibi, Freud da bu rüyayı gerçeği maskeleyici (gizleyici) bir olgu olarak yorumlar: *"Kısa bir süre önce Mathilde'ye alabildiğine ince duygular taşımıştım rüyamda. Adı "Hella"ydı ve "Hella" adını kalın harflerle basılmış olarak karşımda görüyordum. Çözüm: Hella, bize resmini yollamış Amerikalı yeğenimizin adıymış. Mathilde, kısa bir süre önce Yunanlıların yenilgisine iki gözü iki çeşme ağladığından, Hella adını almış olabilirdi (rüyada). Eski Helenlerin söylencelerine bayılır ve tabii tüm Helenleri birer kahraman gibi görür hep. Bu rüya, tabii benim bir babayı, nevrozun yol açıcısı olarak yakalama isteğimi karşılıyor ve hâlâ kıpırdanan kuşkularıma da bir son veriyordu."* (38)

Freud'un burada uyguladığı çözümleme, özellikle travma kuramının, yani babanın kızı baştan çıkarması düşüncesinin, Ödipus kompleksi'nin bulunmasına (bilinçdışı) bir karşı koyma niteliği taşıdığını olağanüstü belirginlikle gösteriyor. Freud'un hâlâ taşıdığı kuşkular (tabii uyandıktan sonra) bu rüyanın Mathilde'ye duyulan bir isteği dışavurduğu korkusunu yansıtmaktadırlar. Oysa bu rüya başka bir isteği, travma kuramını doğrulama isteğini dışavurmuşsa mesele yok demekti. Ama Freud'un bu ikinci tür varsayımının ardında uzun süre savunmaya çekilmesinin olanaksız olacağını, daha sonraki gelişmeleri tanıyan bizler çok iyi biliyoruz.

Bu düşüncelerden sonra Ödipus'un annesi Teiressias'ın rolünü oynamak kolaydır elbette. Ama Freud Ödipus rolünü oynar. Tıpkı onun gibi büyük bir bilmece çözücüdür, ama işin özünü henüz yakalayamamıştır; yakalaması için de, daha birçok şeyi göze alması gerekecektir.

Ödipus kompleksi Freud'un babasının birinci ölüm yıldönümünden (babası 1896'da ölmüştü) bir yıl sonra, 1897'de karşısına çıkar. *"İnsanın kendisine karşı dürüst olması iyi bir alışkanlık. Genel bir düşünce aklıma geldi. Anneme tutkunluğumu ve babama duyduğum kıskançlığı kendimde yakaladım ve histerikleşmiş çocuklarda rastladığımız ölçüde gerilere gitmese de, bunu çocukluk döneminin başlangıcına ait genel bir olay sayıyorum. Eğer gerçek buysa, kötü alınyazısının hazırladığı koşullara aklın her türlü karşı çıkışına karşın, Kral Ödipus'un gücünün ve daha sonraki alınyazısı dramının neden sefil bir çöküntüyle noktalandığını anlamak mümkündür. Klan annesinde karşılaştığımız keyfi her bireysel zorlamaya duygularımız karşı çıkar, ama Yunan söylencesi, varlığını kendi benliğinde duyduğu için, herkesin benimsediği bir zorlamayı ele alıyor. Her dinleyici, ya fantezilerinde ya da gelişmemiş tohum biçiminde bir zamanlar gizli olanak halinde bir Ödipus'tu. Burada, Ödipus olma hayalinin gerçekliğe dönüştürülmesi karşısında, herkes kendi çocukluk durumunu bugünkünden ayıran bastırmanın etkisiyle ürpererek geriliyor. Acaba aynı olgu, Hamlet için de geçerli mi diye bir an düşündüm. Hani Sheakespeare'in bilinçli bir amaç güttüğünü sanmıyorum; daha çok ozanın içindeki bilinçdışının, kahramanın bilinçdışını anlamasıyla oluşan somut durumun, ozanı Hamlet'i canlandırmaya yöneltilmiş olacağına inanmayı yeğliyorum. Histeri hastası Hamlet, "İşte böyle, vicdan hepimizi ödleğe çeviriyor." sözünü nasıl haklı çıkarıyor; adamlarını düşüncesizce ölüme yollayan, Laetres'i acele bir kararla öldüren aynı kişi, amcasını öldürerek babasının öcünü alması gerektiğini düşündüğünde öylesine kararsız kalışını nasıl açıklıyor? Annesine olan tutkusundan ötürü babasına karşı (amcasının yaptığını) yapmaya niyetlenmiş olmasından başka türlü nasıl açıklanır bu? "Hak ettiğimiz muameleyi görecek olsaydık, kim kırbaçlanmaktan kurtulabilir ki." Hamlet'in vicdanı, onun bilinçdışı suçluluk duygusudur.*(39)

1896'larda artık engeller ortadan kaldırılmış, Freud bilerek istemiş olmasa da, olan olmuş, her şey yorumlanıp değerlendirilebilecek duruma gelmiştir: Fliess'e yönelik aktarımın çalkantıları, hastaları ile çalışmaları, çocuklarla hayali görüntülere dayalı ilişkiler, babasının

ölümü, rüya analizi. Ve bütün bunların ötesinde tüm öteki analizlere model oluşturacak (ama hemen değil tabii) ilk önemli analiz de gerçekleşmiştir. Ancak Breur'in Anna O. vakasından edindiği ya da Fliess ile ilişkisinden kaynaklanan çeşitli deneyimlerin yol açtığı sorunları, 1897'lerde henüz o haliyle Ödipus kuramının içine oturtması olanaksızdır. Bu ancak 1907'de "Sıçanadam" vakası diye bilinen ve her şeyin bilinçdışı ölme isteğinin aktarılmasından kaynaklandığı, ayrıca bizzat Freud'un da aktarımının nesnesi olduğu vakanın analiziyle mümkün olacaktır.

Böylelikle Freud'un kendine yönelik analizi gerçekleştirdiği söylenmiştir. (14 Kasım 1897'de) şöyle yazar: *"Kendime yönelik analizim duraksamaya uğradı. Nedenini kavradım. Nesnel yoldan elde edilmiş bilgilerle kendimi [bir yabancı gibi] ancak ben çözümleyebilirim; (ama) gerçekte kendi analizini yapmak olanaksızdır; olanaklı olsaydı, hastalık olmazdı. Öyleyse kendini ancak bir başkası olarak analiz etmek olanağı vardır; eh bu da kendi kendini analiz etmek değildir.* Fliess, salt varlığıyla, özel olarak herhangi bir girişimde bulunmadan (zaten ortalarda yoktu, Berlin'deydi) sırf bilinçdışı arzuyu uyundırarak bu serüveni olanaklı kılmıştı. Freud'un başarısı, bugün bu analizi her an yinelenebilir duruma getirmiş olmasıdır.

KRAL YOLU

Bu ilk analizde rüya analizi önemli bir rol oynamıştı. Freud, rüya analizinde çok geçmeden önemli bir yarar daha bulur. Rüya, olağan patojen (hasta) olayın bir çeşididir ve patolojik olguların anlaşılmasını en iyi sağlayan normal olaydır. Freud bunu düşünen ilk kişi değildir; klasik bir görüştü bu; ama ondan önce kimsenin aklına bu normal olaydan yararlanmak gelmemişti. Rüya analizini, bilinçdışına götüren kral yolu diye tanımlamak birçok anlama gelir. Rüyaya yönelik çözümleme, bir yandan bir hastanın bilinç düzeyine çıkmamış düşüncelerini yakalamanın en iyi yollarından biridir, öte yandan da bilinçdışına ilişkin en iyi kuramsal bilgileri ileten araçtır; ayrıca okuyucuyu bilinçdışının varlığına inandırmanın da en sağlam yoludur. Aslında bu üç özellik de birbirleriyle örtüşürler. Ama kesin olan bir şey var: Bundan böyle psikanaliz artık sadece ruhsal rahatsızlıklara bağlanmaktan kurtulmuştur. (Gerçi bunun ne anlama geldiği başlangıçta pek belli değildi. Freud'un döneminde -çözümlemenin patolojiye bağlı olmaması- onun bundan böyle sağlıklı insanları ilgilendirmeyen kuramlar üzerinde çalışıp durduğu suçlamasından kurtulması demekti.) Böylelikle psikiyatri'nin öteki hastalık öğretileri arasına girme olanağı doğmuş oluyordu. Gerçi Freud'un salt böyle bir niyet taşımış olduğu söylenemez, ama izlediği amaç, bu sonucu ister istemez getiriyordu. İnsanın kendi bilinçdışına ittiğini, başkasının sırtına yükleme mekanizmasının içyüzü (rüya aralığıyla) dışavuruluyor ve engelin ("sansür" ve

"savunma") her bir insanın içinde yattığını yavaş yavaş herkes kabullenmeye başlıyordu.

Buralara değin uzanabilmek için, Freud'un önce kendine hasta gözüyle bakması ve kendini iyileştirmesi gerekiyordu. "Rüya Yorumu"nda "Rahatlık-rüyası" diye tanımladığı bir örnek vardır. Bir tıp öğrencisi bir sabah, kalkıp hastaneye gideceği yerde, yeniden uykuya dalar. Rüyasında kendini hastanede görür. Uyuma gereksinmesi ile işe gitme zorunluluğu arasındaki güzel bir uzlaşmanın sonucu kendini orada da yatakta bulur. Yatağın başucunda kendi adı yazılıdır. Ama bir rüyanın anlamı tek bir yorum içinde tüketilemez elbette. Bu rüya, aynı zamanda, hasta ile doktor arasındaki engeli aşmada gerek ruh ve akıl hastalıkları gerekse belli bir ölçüde tıp tanısı yönünden çok önemli olan o kaçınılmaz doktor-hasta özdeşleşmesini de yansıtmaktadır. Freud olayı açıklamaya çalışmış, ama olguyu genellemekten de geri kalmamış, buradan ileride Brill'in kullanacağı yeni savunma aracını türetmiştir: "Patoloji" (hastalık) herkesin bilinçdışında vardır.

Freud hastalarına serbest çağrışım yaptırdığından, bu andan başlayarak, onlara gördükleri rüyaları anlatturmaya koyulmuştur. Kendisi, daha anlayıp yorumlamasını beceremezken kendi rüyalarıyla ilgilenmeye başlamıştı bile. 24 Temmuz 1895'te (*İncelemeler* yaklaşık bundan iki ay önce yayımlanmıştı) Viyana yakınlarındaki Bellevue Sarayı'nda tatilini geçirdiği sıralarda, özellikle karmaşık ve bulanık ilk rüyalarından birinin ilk sistemli ve ayrıntılı -ama tabii kusursuz sayılmayacak- çözümlemelerinden birini gerçekleştirir. 1899 *Rüya Yorumundaki* ilk örnek olan Irma'nın rüyasıdır bu.

Rüyanın kusursuz yorumlanması gerektiği düşüncesinin pek anlam taşıyacağı söylenemez. Sonsuza dek sürebilir yorumlama işi, ya da sürdürülmesinin olanaksızlığı ortaya çıkınca bir yana bırakılır; ama ne olursa olsun, yorumun anlamın tümünü tüketebilmesi olanaksızdır. Her rüyayı bilinçdışı ile bağlayan bir göbekbağı vardır. Ama öte yandan, yorum, rüya göreni ve onun en gizli düşüncelerini de işin içine katar. Kendi rüyaları söz konusu olduğunda, Freud ki-

şisel saygının koyduğu sınırların ötesine geçemez. Irma'ya ilişkin rüyanın çözümlenmesi de, bize Freud'un kendi eşinin işin içinde olduğuna ilişkin yeterince ipucu sunulduğu yerde hemen son bulur.

Gerek bu nedenle, gerekse rüyaları, rüya görenin analizi ile bir bağlam içine sokmadan kendi başlarına inceleme ilkesinden ötürü (Freud çoğunlukla koruyamamakla birlikte yalnızca "normal" kimselerin rüyalarıyla uğraşmayı ilke edinmişti) rüya yorumu, biraz, insanın bir dili öğrenmek için metinlerden çıkardığı bölümlerden yararlanmaya kalkmasını andırır. Öyküden öğrenebildiğimiz, yalnızca, yorum için ille de gerekli olan bölümlerdir. İşte Freud'un kafasındaki düşünme tarzı aynen budur.

1899'da rüya yorumu çok önemli yedinci ve son bölüm dışında hemen hemen tamamlandığı sırada, Freud Fliess'e şunları yazar: *"Rüya şemasının alabildiğine genel bir kullanıma elverişli bulunduğunu, rüyanın içinde histerinin anahtarının gerçekten de yattığını sana açıklamak istiyorum yalnızca. Rüyayı* (Rüya Yorumu kitabını kastediyor) *tüm çabalarıma karşın neden bitiremediğimi de anlıyorum şimdi. Biraz daha sabredersem, rüyadaki ruhsal süreci, histeri belirtisinin oluşma sürecini de kapsayacak biçimde gösterebilirim."* (40)

Yedinci bölüm, yani ruhsal "aygıtın" işleme tarzına ilişkin kuram henüz eksiktir. Çalışma bitmek bilmez: Aklma her dakika yeni bir fikir gelmekte, başlangıçtaki görüşlerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmaktadır. Bu konudaki görüşünü, önceden umduğundan daha çok geliştirerek bir kuram oluşturmaya yöneldiği anlaşılıyor. İlk basımın önsözünde kendisi şunu söyleyecektir: *"...Ruhbilim düzeyinde ele aldığımızda rüya, kuraldışı ruhsal olgular dizisi içinde ilk halka olarak beliriyor... Bu olgunun öteki halkalarından histeri fobisi, zorlama ve delilik tasarımları, doktoru pratik nedenlerle uğraştırmak zorundadırlar. Rüya ise, ileride göreceğimiz gibi, böyle pratik bir önem taşımaz. Buna karşılık, bir örnek olarak çok önemlidir. Rüya görüntülerinin doğuşunu açıklayamayan kişi, fobileri, saplantıları, zorlamaları ve delilik kuruntularını [çılgın düşünceleri] anlamak,*

özellikle de bunları tedavi etmek için boşuna uğraşır."

Rüyanın bir model olduğunu ileri sürmek, rüyanın açıklanmasının, öteki ruhsal hastalık belirtilerinin açıklanmasını sağlayacak bir örnek [model] olduğunu ileri sürmek demektir. Ama aynı zamanda bir başka olguya da değinilmektedir: Rüya, halüsinasyonun, deliliğin bir modelidir; tıpkı derin üzüntünün, melankolinin modeli olması gibi. Öte yandan Freud, daha sonraki çalışmalarında, rüyayı, uykuyu, sevgiyi [tutkuyu] ve derin üzüntüyü, -bildik ruhsal uyanıklık durumlarının istisnaları olmaları özelliklerinden yola çıkarak,- birbirleriyle belli bir ilinti içine sokacaktır. Sonraları narsizm kavramını kurarken de, bu dört ruhsal durumu gene bir başka yönden bir araya getirecektir.

Freud'un birçok kitabı gibi, *Rüya Yorumu* da birer kuramsal bölümle biten çok geniş kapsamlı örnekleri bir araya toplamıştır. Böyle bir düzenleme, Freud'un yer yer Charcot'dan gelen, ama büyük olasılıkla kendi laboratuvar çalışmasının düzeninden kaynaklanan yöntemine ilişkin bir bilgi verebilir: Nesneleri, kendileri konuşuncaya kadar gözlemleme yöntemidir bu. Kitaptaki örnekler kendi aralarında çeşitli basamaklarda toplanmışlardır. Bu kategorilerden her biri, rüyanın bir "istek-gerçekleştirme" olduğu, işlemlerini, "kaydırma" ve "yoğunlaştırma" yollarına başvurarak yerine getirdiği savını desteklemeye amacı güderler. Kitabın kuramsal bitiş bölümünde (VII. bölümde) 1895'teki taslağını yeniden ele alan Freud, enerji kaplamasının dolaşımını (Besetzung) niceliksel yönüyle açıklamayı dener. Ama bu açıklama biraz geri düzleme düşmüş ve ancak ikinci planda kalmıştır. Freud, bilinçdışından gelme bir baskıyla, "isteği", bütün ruhsal mekanizmanın motoru olarak görme eğilimindedir. Bu eğilim, daha önce nörolojik etkilerle biçimlenmiş düşünce kurgularının yerine geçmeye başlar.

Rüya görenin bize anlattığı (uyandığında aklında kalan) rüya, sık sık çevirisi yapılması gereken bir metne benzetilmiştir. Bu benzetmeyi Freud yapmıştır: *"Rüya düşüncesi ve rüya içeriği aynı içeriğin iki ayrı dilde dışavurumu gibi karşımıza çıkarlar."* Ancak

Freud şu sınırlamayı getirmekten de geri kalmaz: *"...daha doğrusu rüya içeriği, bize rüya düşüncesinin bir dışavurma tarzına aktarılması olarak görünür ve bu dışavurma tarzının göstergelerini ve boyun eğdiği yasaları özgün metin ile çevirisini karşılaştırarak bulmamız gerekir."* (41)

Aslında apaçık ortada olmakla birlikte sık sık gözden kaçırılan bir olguyu belirlememiz gerekmektedir. Rüya düşünceleri, kendi içlerinde anlaşılır ve "mantıklıdırlar", bilinçdışı içerikler oldukları halde, bilinçdışı olanın kendisi değillerdir; Bilinçdışı olanın çalışmasından etkilenen rüyanın sözdizimi (tümceleri) değil, onun metnidir. Rüyayı analiz etmeye çalışırken, tıpkı unutulmuş bir anıyı yeniden su yüzüne çıkarışımız gibi, gizli bilinçdışı düşüncelere sokulabilme olanağı bulsak bile, bize bilinçdışı olanın "sözdizimini" öğreten yalnızca metnin kendisi, onun dönüşümleridir. *Espri ve Bilinçdışı İle İlişkisi* kuramı, tümüyle bir çekirdek biçiminde rüya yorumu içinde vardır (1905). Başka bir deyişle: Rüya Yorumu kitabını rüyaların anlamlarını çözmemize yarayacak bir kılavuz olarak anlamamalı ve yorumlanmış her rüyanın karşısında, "ha demek ki bu anlama geliyormuş." diyerek, Freud'un bilinçdışından söz ederken, rüyaların anlamlarından söz ettiğini sanmamalıyız. Gerçi Freud o sıralarda bilinçdışı sözcüğünün çeşitli anlamlarını birbirinden ayırt etmemiş, bu yüzden de anlamların birbirine karışma tehlikesi ortadan kalkmamıştır.

Görünürleşmiş, dışlaşmış (manifest) rüya metni, gizli bir rüya düşüncesinin varlığına işaret eder; tıpkı değiştirilmiş, sansüre uğramış, çarpıtılmış bir metnin, yeniden kurulması gereken özgün metne yollama yapması gibi. Ama bu gene de bir çeviri çalışması değildir.

En azından eski belgeleri en ilk biçimleriyle yeniden kuranlar kendilerine çevirmen dememektedirler. Sırf bir benzetme olmasına karşın, şu örnek durumu biraz daha iyi kavramamızı sağlayabilir: Diyelim ki başarısız bir öğrenci, Latince **«summa diligentia»** tamlamasını **«özen tepesi»** diye çevirmiş.* Elimizdeki bu çeviriden

---

* **diligentia:** dikkat, özen, gayret
summa diligentia: en büyük dikkat, çok büyük özen

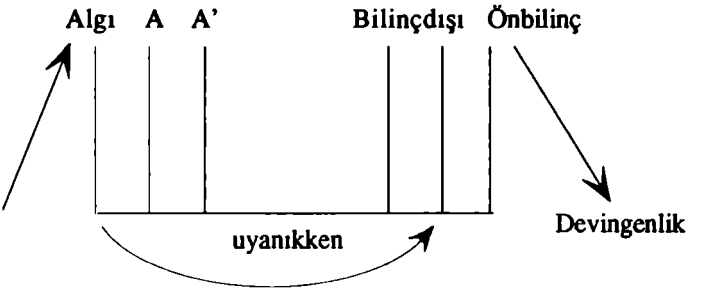
yola çıkarak Latince orijinali yakalamaya çalışacağız. Hele bu başarısız öğrencinin "tepe" yerine "kubbe" sözcüğünü seçtiğini düşünelim. İş iyice içinden çıkılmaz duruma gelirdi; elimizdeki metin bağlamı, sessel benzerlikler gibi araçlara başvurmamız bile, bizi ilk metne geri götürmeyecek, ancak öğrencinin hangi kurallara göre çeviri yaptığını sonunda öğrenmemizi sağlayacaktır. İşte, rüya çözümlemesi de bize aynı şekilde bilinçdışının çalışma mekanizmasının hangi ilkelere göre çalıştığını öğretir. Burada yaptığımız, bir karşılaştırmadan başka bir şey değil. Ama, rüyaların çevrilecek metinler olduğunu söylemek de tam bir benzetme sayılmaz.

Rüya görenin bize anlattığı rüya öyküsü, anlamını kendi içinde taşımaz; ve öykünün rüyadaki o dönüşmüş durumunu belirleyen kurallar, uyanık durumdaki konuşmalarımızı belirleyen kuralların aynısı değillerdir.

Ancak Freud'a göre rüyanın işleyişinde egemen mekanizmalar, kendilerini bir metnin yeniden kuruluşunda olduğu kadar kolay ele vermezler. Rüyadaki simgeler, sansür, düşüncenin kullandığı imge dili hep birer yakınlaştırma yoludurlar. Kökü çocukluğa değin geri giden ve şimdiki zamandaki bir istekle yeniden canlanan bilinçdışı bir istek, normal bir düşünceye kendini "aktarır"; bu düşünceyi alıp kendisiyle birlikte bilinçdışının dünyasına "indirir" ve burada, bu dünyaya egemen sözdiziminin yasalarına boyun eğdirir (birincil sürecin yasaları). Bunlar olup biterken algılarla yüklenmiş düşünce ruhsal aygıtın sınırlarına dek uzanan bir yol izler. İşte bu olgu yüzünden, düşünce, algıya, başka deyişle, isteğin iyi kötü yerine getirilmesine hizmet eden bir sahnenin halüsinasyonlarına dönüşür.

Bir sınırlı Freud araştırmasının kısıtlamaları, okuyucuyu Freud'un metapsikolojinin karmaşık ve güç yapısına en azından giriş yaptırmasına engel oluyor. Ama popüler bilimsel yazılarda sık sık görüldüğü gibi, bunu okuyucudan tümüyle uzak tutmak için de bir neden yok. Rüya örneklerini elden geçirdiğimizde, daha kolay anlaşılır düşüncelere ulaşacağız. Bu arada dilin bu süreçteki yerini göz ardı etmememiz gerekiyor. Rüyadaki düşüncenin sözsel (verbal) bir biçim taşıdığını biliyoruz. Freud bu bağlamda bir önbilincin varlığına da-

yanmak zorunda kalmıştı. Bilinçdışının birincil süreci tıpkı resimli bilmece çizen ressam gibi, sözcükleri görüntülere dönüştürür. Demek ki rüyayı, belli bir şeyin tıpkısı gibi düşünmek yerine, onu sözcüklerin resim yoluyla canlandırılması olarak anlamalıyız.

Ruhsal aygıtın [mekanizmanın] ruhsal konumu birçok kerteden ya da sistemden geçer; bunlar ok yönündeki duygulanım (uyarım) süreçlerinden başlayarak bilinçönü'nün ötesinde kalan keyfi istençsel devinme yeteneğine kadar uzanırlar. Rüyada ise uyarım tersine bir yol izler; rüyayı oluşturan itici güç bilinçdışınca sağlanır. Duygusal uyarım, anı izlenimlerinden algılara kadar uzanır, algıda rüya halüsinasyona dönüşür.

Rüya Yorumu Freud'un Fliess ile ilişkisinin -özellikle babasının ölümüyle daha da yoğunlaşan- bunalımı içinde ve bu bunalım sayesinde gerçekleşmiştir. Analizler hep çalışma sırasında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kimi belli bölümleri bir yana bırakacak olursak, Freud'u en azından kendi kendisiyle çelişki içinde yakalamak kolaydır.

Ama bu kitapta aynı zamanda bilinçdışı işin içine katılmıştır ve Freud'un hiçbir kitabı Rüya Yorumu kadar etki yapamamıştır.

Bir anahtar tümce sayılacak şu tümceyi gene de saptamakta yarar var: *Normal bir düşünce silsilesinin böyle kuraldışı (anormal) ruhsal yollardan işlenip değerlendirilmesi durumunun ancak -bu düşünce silsilesinin çocukluktan gelen ve bastırılmış bulunan- bilinçdışı bir isteğin aktarıcısına dönüşmüş olduğu durumlarda görüldüğü...* Rüya

düşüncesinin, onun yorumunun, bilinçdışının "derinliklerinden" geldiği biçimindeki yaygın yanılgı, bir yanda Platoncu düşüncenin süregelmiş bir etkisinden (düşünceler ruhtan gelir ve dışavurmak için bir dil ararlar görüşünden) öte yandan mistik olana duyulan bir eğilimden (içimizde bir gizemli alan, bir tür içe-doğuş bulunmalıdır, düşüncesinden) kaynaklanır. Jung ile Freud'un birbirlerinden ayrılacakları temel nokta da işte bu olacaktır. Jung, -bilinçdışının büyük içe doğuşlarını (vahiylerini) çözebilmek için- bir yorumbilim (hermeneutik) geliştirirken, Freud, birincil süreç çalışmasıyla bastırılmış ve dönüşüme uğratılmış "normal bir düşünce"den başka bir şey aramamaktadır. Bu süreç ve yasaları, özellikle rüyanın "kaydırma" ve "yoğunlaştırma" işleminde kendilerini ele vermektedirler. Yoğunlaştırma birçok düşünceyi, rüyada tek bir "görünürleşmiş içerik" içinde sıkıştırıp bir araya getirir (örneğin rüyada bir kişi iki ya da daha çok kişiyi temsil edebilir) ve kaydırma, bir kavramın yanına bir başkasını koyar (örneğin herhangi bir kişi, rüya görenin annesi ile kimi ortak nitelikler taşıdığından onun annesinin kimliğinde görünebilir). Bilinçdışının bu mekanizmaları, uyanıkken, söz oyunlarında, kaydırmalarda olduğu kadar, bildiğimiz günlük dilin eğretilemelerinde, benzetmelerinde, bir sözcüğün yerine eşanlamlı bir başka sözcüğü koyuşumuzda da kendilerini gösterirler. Rüyada tayin edici etki yapan bilinçdışı, bunun dışında da her zaman her yerde hazırdır. Demek ki rüyanın incelenmesi, çok geniş alanlara yayılan ve konuşma sorununu genelde ilgilendiren çok önemli sorular ortaya atar; ve bu sorular, konuşmayı öyle tek yanlı yorumlayan bir anlayışla yanıtı alınmayacak sorulardır. Bilinçdışı kendine özgü bir tarzda özel bir sözdizimi ile konuşmaktadır. Lacan, "bilinçdışı, bir dil gibi yapılaşmıştır" der.

Demek ki rüyanın kendini görüntülerle ifade etmesi olgusu, kaydırma ve yoğunlaştırmanın sözsel öğelere kadar uzanmalarını engellemez. Profesör Dr. Gärtner'in *çiçek* gibi bir eşi olduğundan, rüya ona botanik bir monografi görüntüsü sunar (*Botanik monografi* adındaki rüya). Bu türden örnekler çoktur. Bir kadın hasta, görünüşte fiziksel olarak yürüme yeteneğini kaybetmiştir. (Üstelik bu örnekte bir rüya değil bir hastalık belirtisi söz konusudur; ancak her iki durumda

da egemen olan yasalar aynıdır.) Yürüyememesinin apaçık nedeni de, kadının başkalarına "ayak uyduramadığına" inanmasıdır. Breuer, 1895'te Janet'in Psychastenie (korku ve saplantılarla bağlantılı ruhsal zayıflık) anlayışına yaklaşıp bu tür olayları, çok basit bir eleştirel düşünce yetersizliğine bağlamıştı. Fliess ise Freud'u, açıklamalarını sözcük oyunlarına dayandırmakla suçlar. (Burada "ayak" sözünün kaydırılması ya da çağrışımsal bir ilişki kurması söz konusudur.) Gene ileriki yıllarda hastaları da benzeri suçlamalar yapmış, örneğin Sıçanadam vakasında (sıçan sözcüğünün çağrıştırımlarına bağlı) açıklamalarda, hasta, "Bu bana oldukça yüzeysel geliyor, buna inanamam" demiştir. Ama Freud ipin ucunu bırakmaz: *"Ruhsal bir öğenin bir başka ruhsal öğe ile uygunsuz ya da yüzeysel bir çağrışım aracılığıyla her ilintilenişinde, her ikisi arasında kusursuz ve çok daha derinlere inen bir düğümlenme vardır ve bu düğümlenme sansürün direncine boyun eğer."*(42)

Analiz, "uygunsuz" düşünce ile "doğru" (kusursuz) düşünce arasında önemli bir uzaklık bulunduğunu göstermiştir.

Freud'un ortaya çıkardığı ve bugün bile hâlâ doğru dürüst açıklanamamış *sorun*'un, Freud'dan önce o dönemin dilbiliminin sorumlusu olduğu birçok karanlık yanı vardır. Freud belli bir konunun uzmanlarının çıkardıkları sonuçlara kolayca inanan biriydi. Döneminin yaygın ve geçerli -ama bir süre sonra bir yana bırakılacak olan- dilbilim görüşlerini, dönemin budunbilimcilerince benimsenmiş totem anlayışını, öylece eleştirisiz benimsemişti. Bugün Freud'un betimleyici budunbilim ya da dilbilim alanındaki görüşlerini eleştirmekten kendilerini alamayanlar, olsa olsa kendi uzmanlık dallarının iç sorunlarını ortaya koyuyorlar demektir. Freud, ortaya atıldıktan bir süre sonra bir yana itilen görüşleri, sonuna kadar savunmayı aklının ucundan bile geçirmemiştir. Dilbilimciler sözlerin çok özgün bir tip duyumsal kökenli görüntüler olduklarını ve gösterge işlevi taşıdıklarını yani "şeylerin görüntüleri (resimleri) olan öteki duyumsal görüntülere eklenmiş olduklarını ileri sürünce, (bu görüşü Charcot da paylaşıyordu) Freud'a da buna inanmak kalıyordu elbette. Ama dilbilimcilerin bu yanlış görüşle kendisini hedefinden alıkoymalarına

meydan vermedi Freud. Aslında onun bir düalizme (ikiciliğe) gereksinmesi vardı; kendini göstergelerle dışlaştırmış (göstermiş) bir dilin yanı sıra ikinci bir dil olmalıydı. Döneminin dilbilimcileri gibi, görüntülerin (görsel imgelerin), dilin sözünü ettiği şeyler oldukları düşüncesine Freud hiçbir zaman katılamazdı; çünkü görüntüler kendi tarzlarında birer sözcüktüler zaten. Freud'un döneminin dilbilimcilerine apaçık ve kesin bir biçimde yönelttiği sorular, bugün bile hâlâ doyurucu bir yanıt bulamamışlardır.

JOSEF AMCA[43]

Şimdi, yorum ve analiz yapmak için bir rüya örneği vereceğiz. Görünen dışavurumu oldukça yalın br rüya seçiyoruz ki, işin bu yönüyle öyle uzun süre uğraşmıyalım.

Rüyayı gördüğü sıralarda Freud Profesörlüğe önerilmişti (1897). Öyle pek umutlandığı yoktu bu konuda; tıpkı kendisi gibi Yahudi olan arkadaşı (R.) aynı koşullarla önerilmiş, ama öneri geri çevrilmişti.

R. ile konuştuktan birkaç gün sonra Freud şu rüyayı görür:

1. Dost R. benim amcam. Ona büyük bir yakınlık duyuyorum.

2.Yüzünü karşımda biraz değişmiş görüyorum. Biraz uzamış gibi yüzü; yüzünü çevreleyen sarı bir sakal özellikle belirgin.

Birinci bölüm bir düşünce, ikincisi ise görüntü. (Herkesin bildiği gibi rüyalar yalnızca görüntülerden oluşmaz.)

Bu görüntüleşmiş dışavurmuş içerik, Freud'a öyle pek ilginç gelmemiş, uyandığında gördüklerini unuttuğu gibi, ileride rüyası aklına gelince de gülmekten kendini alamamıştır. Saçma olarak nitelediği bu rüyayı analize değer bile bulmamıştır. *Sabah aklıma gelince güldüm ve "bu saçma bir rüya" diye düşündüm. Ama bir türlü kafamdan atamıyordum onu ve gün boyunca peşimde dolaşıp durdu; sonunda akşama doğru kendi kendimi suçlamadan edemedim artık: hani hastalarından biri (kendi rüyasının) yorumuna "bu saçma" demekten başka bir şey bilmese, bu düşüncesinden ötürü ona karşı çıkar ve rü-*

yanın ardında hastanın kabule yanaşmayacağı hoş olmayan bir öykü bulunduğunu umardın! Kendine de uygula bu düşünceyi. Senin bu düşün bir saçmalık olduğu görüşü, onun yorumlanmasına karşı duran bir iç dirençten başka bir anlama gelmiyor.

Freud çözümlemeye koyulur. Artık gördüğü rüyayı didik didik edecektir. İşe amcayla başlar. Birçok amcası vardır, ama aklına Josef amcası gelir. Josef amcayla birlikte hangi çağrışımlar ortaya çıkar, diye düşünür. Josef amca yaklaşık otuz yıl kadar önce küçük bir suç işlemiş (para kazanmak hırsıyla) ve hüküm giymiştir. Kardeşinin (Freud'un babası) bu olayın sıkıntısından kısa sürede saçları tümüyle aklaşmış; Josef amcanın kötü bir insan olmadığını, ama kafasının biraz az işlediğini söyleyip durmuştur. *Dostum R. eğer amcam Josef ise, şunu söylemek istiyorum demektir: R.nin kafası az çalışır.*

Rüyanın yüzü ve sakalın rengi, R. ile Josef'in bir bileşimi gibi görünüyorlar. Bu tipik bir yoğunlaşmadır. Sakalın önemi, özellikle açık rengi, bir kaydırma olmalı. (Freud bunu ayrımsar ama her nedense bulgusunun üzerinde durmaz. Oldukça özel bir yönü olmalı işin.)

Hâlâ, kendisine durmadan karşı koymam gereken bu ilişkiyi (R. ile Josef arasındaki) ne amaçla kurduğumu bilmiyorum. Çünkü öyle derin bir ilişki değil bu; amca suçlunun biri çünkü; dostum R. ise masum. Bisikletle bir öğrenciyi yere devirmesi yüzünden cezalandırılmış olması dışında elbette. Bu suçu mu kastediyordum acaba? Karşılaştırmayı gülünçlüğe vardırmak olurdu bu. Derken aklıma birkaç gün önce başka bir arkadaşım olan N. ile aynı konu üzerinde yaptığımız konuşma geldi. N.'ye sokakta rastlamıştım. O da profesörlüğe önerilmişti; Benim de bu onura layık görüldüğümü öğrenmişti ve beni kutladı. Kesin bir tavırla kutlamasını geri çevirdim. "Özellikle siz, önerinin değerini kendi üzerinizde tartma olanağı bulmuş olduğunuzdan bu şakayı yapmamalıydınız" dedim. Bunun üzerine o, herhalde pek ciddi olmayan bir şekilde: "Belli olmaz ki, bana çok özel bir engel var. Geçmişte birinin bana karşı bir mahkeme ilanı çıkarmış olduğunu bilmiyor musunuz? Soruşturmanın durdurulduğu

konusunda size güvence vermeme gerek yok; adi bir şantaj denemesiydi; Beni şikâyet eden kadının cezalandırılmasını önlemek için de akla karayı seçtim. Ama kurulda beni profesörlüğe atamamak için ola ki bu bahaneyi kullanmaya kalkarlar. Siz ise masumsunuz..." demişti.

Hem suçluyu hem de aynı anda rüyamın yorumunu ve eğilimini ele geçirmiştim. Amcam Josef burada bana profesörlüğe atanmamış her iki kişiyi bir anda sunuyordu; birini aklı kıt biri, birini de suçlu olarak. (Amcamın iki kişiyi bir arada) sunuşunu neden gereksindiğimi de şimdi biliyorum. Dostlarım R. ve N.'nin atanmalarında "mezhep" niteliği belirleyiciyse, benim atanmam da Allaha kaldı demektir; ama her ikisinin de reddedilmesini benim durumumda söz konusu olmayacak nedenlere kaydırabilirsem, (profesör olma) umudumu korumamam için hiçbir neden yoktu.

Arkadaşlarının yenilgilerinin Freud'un kendi konumunda geçerliliği olmayan nedenlerden ileri gelmiş olması isteği apaçık ortada. Ama isteğinin gerçek olması için arkadaşlarını acımasız bir bencillikle, nasıl kabaca harcadığı da. Onları isteğine kurban ediyor. Rüyanın da bu iki insan figürünü salt dışavurma aracı olarak nasıl duraksamasız kendi amacı uğrunda feda ettiğini düşünecek olursak, Freud'u bağışlayabiliriz. *Rüyanın yorumunda şu ana değin üzerinde pek durmadığım bir bölümü daha bulunduğunu anımsıyorum. R.'nin amcam olduğu aklıma gelince, rüyamda ona daha bir yakınlık duyuyorum. Bu duygunun yeri ne? Amcam Josef için öyle sıcak duygular bir an olsun taşımış değilim elbette. Dostum R. ise yıllardan beri sevip değer verdiğim biri; gene de kalkıp ona gitsem ve yaklaşık olarak rüyadaki sıcaklık ve yakınlığı andırır duygularımı ona iletsem, kuşkusuz apışır kalırdı. Ona karşı beslediğim sıcak duygularım, bana gerçekdışı ve abartılmış geldi; tıpkı onun kişiliğini amcanınki ile kaynaştırarak elde edilen zihinsel yeteneklerine ilişkin yargım gibi; ama elbette ters yönde abartılmıştı bu ikinci özellikler. Derken yeni bir olgu kafamda çakmaya başladı. Rüyamda bana egemen olan duygular, rüyanın gizli içeriğinin ve bu içeriğin ardındaki rüya düşüncesinin bir parçası değildi; rüyamda (amcama beslediğim duy-*

gular) üstelik bu rüyanın içeriği ile bir karşıtlık oluşturuyordu ve beni, rüyanın yorumuna götürecek yolumdan alıkoymaya elverişliydi; bu duygusallığın görevi belki de yalnızca buydu. Rüyanın yorumuna geçmeden önce ne ölçüde direnç gösterdiğimi, yoramlamayı ertelemek için uzun süre çabaladığımı ve rüyayı salt saçmalık saydığımı anımsıyorum. Psikanaliz çalışmalarımdan, böyle bir (gerçeği) tersyüz etme yargısının nasıl yorumlanabileceğini biliyordum. Bunun herhangi bir bilgi değeri yok, sadece bir duygunun dışavurması... Aynı şey benim rüyam için de geçerli. Yorum, içten karşı koyduğum bir şeyi içerdiği için onu yorumlamak istemiyorum. R.'nin akılsızın biri olduğu iddiasına karşı R.'ye duyduğum yakınlığı örtük rüya düşüncesine değil, ama bu karşı koyuşuma bağlayabilirim. Rüyamın örtük içeriği bu noktada olumsuz değişmişse, yani tam tersine dönmüşse, rüyada dışavuran yakınlık duygusu, bu değişmeyi gerçekleştirmeye yarıyor demektir...

R.'nin akılsızın biri olduğu yollu örtük rüya düşüncesi, (bu durumda Freud'un atanma şansı olacağı için arzu ettiği şey), rüya görenin gerçek duygularının ve gerçek düşüncesinin çarpıtılması sonucunda oluşmuştur. Rüya maksatlı bir yalan, hatta bir bakıma berbat bir dedikodu içermektedir. İşte tersi bir konuma itilerek sinsice saklanması gerekmektedir onun: Bu terslik, yakınlık duygusudur. Ancak yerin üstünü hareket ettiremezsem, onun altını hareket ettireceğim. Burada karşımıza çıkan iki çarpıtmanın kaynağı, geldikleri yer aynı değildir. (R.'nin akılsızın biri olduğu) söylentisi, bastırılmış düşüncenin bir bölümünü oluştururken, R.'ye yakınlık duygusu, bastırmanın hizmetindedir. R.'ye ilişkin kötü söylenti bir isteğin hizmetindedir. (İlk planda: atanma isteğinin; ama çocukluktan kalma bilinçdışı bir isteğin de burada "aktarıldığını" göreceğiz.) Bu yüzden de istek, gizli rüya düşüncesinde yer alır. (R.'ye) duyulan eğilim, sırf bu yalanı gizlemek, göreni bağışlatmak işlevi görür.

Bir rüya analizi biz alabildiğine ötelere götürebilir. Bu rüyanın analizi nasıl bir yol izleyebilir. Freud'a, profesör olarak atanma isteğinin böylesine çok çarpıtmaları (dönüştürmeleri) gerekli ve haklı kılmayacak denli zayıf ve önemsiz görünür. *Başka bir unvan ile bana*

hitap edilmesi arzusu bende böylesine güçlü olsaydı, bu -kendimde tanımadığım ve benden çok uzak olduğunu sandığım- hastamsı bir tutkunun varlığını kanıtlardı. Beni bu yönümle tanıdıklarını sananların, bu noktada nasıl bir yargıya varacaklarını bilmiyorum; belki gerçekten de tutkularım vardı, ama varsa, çoktan bir ekstraordinarius profesör unvanı ve rütbesinden başka nesnelere yönelmiştir.

Peki, rüyanın bana yakıştırdığı ihtiras da nereden geliyor? Burada aklıma çocukluğumda sık sık anlatılırken duyduğum bir şey, -doğumum sırasında yaşlı bir köylü kadının ilk çocuğunu doğurmuş mutlu annenin üzerine eğilerek öngörülerde bulunduğu, dünyaya büyük bir insan sunduğunu söylediği- geliyor... Büyüklük özlemim bu kaynaktan mı geliyor acaba? Ama gençlik yıllarımdan bu durumu açıklamaya daha elverişli bir başka olay anımsayorum: Annemle babamın onbir ya da oniki yaşındaki oğullarını da birlikte götürmeyi alışkanlık edindikleri Prater'deki lokantalardan birinde bir akşam, masadan masaya dolaşan ve küçük bir ücret karşılığı önceden kendine verilen konu üzerine hazırlıksız dizeler döktüren bir adam dikkati çekmişti. Ozanı masamıza çağırmak için beni yolladılar; ve adam elçiye minnettarlığını göstermekten geri kalmadı, daha hangi konuda şiir düzmesi gerektiğini sormadan bana ilişkin birkaç dize okudu ve o içedoğuş havası içinde, günün birinde "bakan" olabileceğimi söyledi. Bu ikinci gelecek tahminin etkisini hâlâ çok iyi anımsayabiliyorum. Burjuva bakanların hükümette oldukları dönemdi. Babam burjuva doktorlarından Herbst, Giskra, Unger, Berger v.b.in resimlerini eve getirmiş, biz de onları bu bayların onuruna süslemiştik. Hatta aralarında Yahudiler de vardı. Ve her çalışkan Yahudi çocuğu, okul çantasında bu bakanların görev alanlarına ilişkin bilgiler taşıyordu. Üniversiteye yazılmadan çok az öncesine kadar hukuk okumak isteyişim ve bundan son anda vazgeçişim, herhalde bu günlerin etkisinden kaynaklanmaktaydı. Tıp adamı için bakanlığa giden yol ebediyen tıkanmış demektir tabii. Gelelim rüyama. Rüyamın beni karanlık (umutsuz) an'dan alıp burjuva bakanlığı hükümetinin umut dolu günlerine geri götürdüğünü ve o günlerdeki isteğimi kendi gücüyle yerine getirdiğini şimdi anlıyorum. Yahudi oldukları için her iki bilgili ve saygı değer arkadaşımdan birine mankafa ötekine de suç-

luymuş gibi davranarak, sanki bakanmışım gibi bir tutum içine girmiş, kendimi bakanın yerine koymuştum. Ekselanslarından ne esaslı bir öç almıştım ama. O beni ekstraordinarius profesörlüğe atamayı kabul etmemiş ben de buna karşılık onun yerini almıştım.

Böyle bir yorumun şaşırtıcı bir yanı var. Elinde rüyanın metninden başka bir şey bulunmayan kimseye, ne herhangi "simgeler", ne "bilmeceler çözme kurnazlığı" ne de bilinçdışı düşünmeye ilişkin herhangi bir bilgi yardımcı oluyor burada. Yalnızca rüyayı görenin kendi "çağrışımları" yorumun önkoşulunu oluşturuyor. Ama sonunda yorumla birlikte ortaya çıkan öyle pek "normal" -ya da hani şöyle akla uygun bir deyişle: "Benim atanma şansımın R. ve N.'ninkinden daha fazla olmasını çok isterdim," diye özetleyebileceğimiz- bir düşünce değil. Çünkü böyle bir düşünce, ne öyle pek derin sayılır ne de itici. Oysa bu isteğin -R. ve N.'den daha şanslı olma isteğinin- çocukluktan kalma eski bir isteği yeniden canlandırmasıyla, bu akla uygun, normal düşünce, gidip "rüya çalışmasının" başka deyişle birincil sürecin hizmetine girip ona boyun eğiyor ve artık anlaşılmaz görünen bir biçimde yeniden ortaya çıkıyor. Bu yeni biçim altında bir çok bilinçdışı nesne ve olayı gösteriyor; ama bilinçdışının kendisinden, bir çocukluk tutkusundan başka bir şey göstermiyor. Freud'un gözünün daha yükseklerde olduğunu biliyoruz; bilmesek bile, babasının yerini alma isteğinin, herhangi bir bakanın yerini alma isteğinden daha eski olduğundan eminiz. Ödipus, Freud Rüya Yorumu'nu tamamladığı sıralarda bulunmuştu. Freud Ödipus olayına Rüya Yorumu'nda çok az yer verir, ama kendi rüyalarından birini anlatırken, çocukken babasının yatağına işediğini ve babasından azar işittiğini yazar. Küçük Freud babasının bu azarına arsızca sayılacak bir taleple yanıt verir: Kendisine onlarınkinden çok daha geniş bir yatak alınmasını ister, kırmızı ve yepyeni bir yatak. Freud'un hırs belirtisi sayabileceğimiz ve kendisinin anımsamadığı bu olayı, sonradan ailesi ona anlatmıştır. Ama (babasına ve annesine bu tür kepkiler gösterme) olayı daha sonra yinelenmiştir: *Yedi sekiz yaşlarındaydım. Akşamları yatmadan önce yasağa aldırış etmeden gereksinmelerimi anne-babamın yatak odasında onların gözü önünde giderirdim. Babam beni azarlarken laf*

arasında, "Bu çocuk bir işe yaramaz, görürsün," demişti. İlerleme, doruklara tırmanma hırsımı feci etkilemiş olmalı bu sözler, çünkü bu sahneyle ilintili imalar rüyalarımda ikide birde ortaya çıkarlar ve (ortaya çıkışları) çalışmalarımın ve başarılarımın sayısıyla doğrudan bağlantılıdır.(44) Bu açıklama bize ilk bakışta bilmece gibi gelen şu tümcesinin de açıklamasını verir: "İlerleme hırsım sidik kökenlidir."

Freud'un babası ile ilişkisini aydınlatacak rüyayı kılıkırk yararak çözümlemediği muhakkak. Ama bizi, başta umduğumuzdan da ötelere götürür bu rüya.

Rüya kuramı ile birlikte psikanalizin temelleri de atılmıştır. Daha ilerdeki çalışmalarının çoğu buradan türemişlerdir: *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi Espiri ve Bilinçdışı ile İlintisi*, Wilhelm Jensen'in *"Gradiva"* romanının analizi ayrıca *Dora*'nın ve *Sıçanadam*'ın analizleri hep Rüya Yorumu ile bağlantılı analizlerdir.

Rüyaların anlamlarının bulunması, bize iki sürecin varolduğunu, ve bu süreçlerden ilkinin bilinçdışı isteğin hizmetinde bulunduğunu göstermiştir. Bilinçdışı isteğin rüyanın görüntüleri biçiminde, günlük olayların "kalıntılarına" aktarılıp bu kalıntılar içinde karşımıza çıkmaları, hastaların çözümleme seanslarında karşılaşılan özel bir durumu anlamamıza yardımcı olur. Hasta tıpkı rüyada olduğu gibi burada da bilinçdışı isteği içinde yaşadığı anın, günün "kalıntılarına" aktarır. Bu aktarmada analizi yapan doktorun görüntüsü (imajı) olağan bir günlük olay kalıntısı işlevi görür ve isteğin aktarımına yardımcı olur. "Bu kuşkusuz, çok özel bir durumdur," der Freud; çünkü aktarımın analiz yapan doktora ya da başka herhangi bir insana yapılması arasında ilkece bir fark yoktur: Ekleyelim, metapsikolojinin bakış açısına göre gerçekten de yoktur. Her iki durumda da etkin olan aynı mekanizmadır. Freud o sıralarda henüz (aktarım ilintisi bakımından) kendisi ile Fliess arasında ne olup bittiğinin ayrımına varamamıştı, ama bundan kısa bir süre sonra önemli bir buluş yaptı: Hastanın çözümleme yapan doktora aktarım yapması, artık hipnozun yerine kullanılacak bir yöntemin de ele geçmesi demekti. Yani çözümleme yapan doktora aktarım yapmanın, hipnoz'un yerini tut-

tuğunu ve bu aktarımın üstelik hipnozun açıklanmasını da sağladığını ayrımsadı. Breuer'in kullandığı hipnoz, histeri hastalığına bağlı olan patolojik bir durumu, yani ancak belli anıları anımsamama olayını ortadan kaldırmıştı. Freud'un kullandığı aktarım da çok geçmeden hipnoza gerek kalmadan ondan daha uzun bir yol izleyip direnç üzerinden bastırılmış isteğe ulaşıp onu ortaya çıkaracak, böylelikle aktarımı, tıpkı Breuer'in hipnozu gibi bir tedavi aracı olarak kullanma olanağını bulacaktır. İşte bu nedenle, kitabın başında "isteğin" rüyada "günlük olayların kalıntıları"na aktarılması kuramı yer alır.

Rüya Yorumu'nun yayımlanması, boşa gitmiş bir çabaydı. Kimse bu alanda bir devrimin gerçekleştiğini ayrımsamamıştı. Kitap çok sınırlı sayıda basılmıştı: 600 kitabın tükenmesi on yıl sürdü. Kitap kimi yazılarda ele alındı ama, bu sayılı yaklaşımlar da öyle pek dostça sayılmazdı; kitap genelde ilgi çekmeden öylece geçiştirildi. 1905'teki yayınların aksine, ne okuyucularını şoke etti, ne de herhangi bir skandala yol açtı. Bilime sırtını dönmüş mistik bir kitap sayıyorlardı onu. Kitabı anlayan çıkmadı.

İlk basımın önsözü tıp dünyasına, psikopatolojinin uzmanlarına sesleniyordu. On yıl sonra, ikinci basımın önsözünde Freud şöyle başlar sözlerine: *Psikiyatrideki meslektaşlarım, rüyayı tamamen yepyeni bir anlayışla ele alışımdan ileri gelen yadırgatıcılığı aşmak için herhangi bir çaba göstermemişe benziyorlar ve rüya dünyasının sorunlarını, bilinçlilik durumlarının yanında (önemsiz bir sorun gibi) çoğunlukla bilinen birkaç tümceyle kitapların eklerinde geçiştirmeye bir kez alışmış meslekten felsefecilerin, işi böyle ele aldığımızda, psikoloji bilgilerimizi kökten değiştirmek zorunda kalacağımızı kavramamış oldukları apaçık belli olmaktadır. Bilimsel kitap eleştirisinin tutumuna bakılacak olursa, kitabımın varlığından tek bir söz etmemeleri, çalışmamın alınyazısı olacak herhalde; ayrıca bu yorumları nevrotiklerin tedavisinde kullanmak amacıyla benim psikanalize tıbbi müdahale yöntemimi izleyen uyanık fikirli kimselerin oluşturduğu küçük öbek de kitabın tüketilmesine yetmedi.*

O günlerde, yani 1908 yazında, Freud kitapta değişiklik yapmak

için pek bir neden görmez. Ama şunu ekler sözlerine: *Ama bu kitap benim için, -ancak onu bitirdikten sonra anlayabildiğim, özel bir anlam ve önem de taşıyor. Kitap benim kendi kendimi çözümlememin bir parçası, babamın ölümüne, başka deyişle en önemli olaya, bir adamın yaşamındaki en büyük kayıba tepkimi yansıtıyor. Bunların ayrımına vardıktan sonra, bu etkilerin izlerini silmeyi beceremiyeceğimi hissettim.*

Bu birbirini izleyen önsözlerden, bu kitabın kaderinden çok, Freud'un öğretisinin gelişmesinin niteliğini çıkarmak mümkün. Freud'un 1911'de, kitabın, cinsellik ve simgecilik (Symbolismus) konusunda tamamlanması gerektiğini söyler. Ve bu eksiklikleri gidermeye çalışır. Kitaba daha sonra neler eklemesi gerektiğini sezmiştir: Edebiyatın, söylencelerin, dil kullanımının, folklorün işin içine katılması gerekmektedir. Ama gene de o dönemden sonra kitaba herhangi bir ekleme yapmamıştır; 1918'de kitaba tarihsel bir "belge"; başka bir deyişle, ilk üç baskı'nın yapıldığı o yıllarda psikanalizin içinde bulunduğu durumun belgesi gözüyle bakmaya karar verir. Ama kitabın öyle bir yana bırakılacak tarihsel bir belgeden daha fazla bir şey olduğuna hiç kuşku yok.

Freud ilk basımı arkadaşlarının önüne koymuştu ve bu basımda karşı çıkışlara ve skandala yol açacak herhangi bir yan yoktu, ama yayın gene de belli bir sataşmadan yoksun değildi; kitabın girişine yerleştirilmiş Vergil'in "Aeneis"inden alınmış tümce şöyleydi: *Flectere si nequeo superos, acheronta movebo.** Bu dizeyi (kitapla ilintili olarak) değişik biçimlerde yorumlamak olanaklı. Hani şu Charcot'nun "resmi vicdan" diye tanımladığı şeyden anlayış ve saygı göremeyince, tüm rahatsızlık ve bozuklukları ruhun derin uçurumlarına taşıyan (toplumca) itilmiş kişi ile bu tümcenin bir ilintisi olsa gerekir. Freud kendisini de itilmiş (bastırılmış) biri olarak görüyor, o da tüm dirençlere karşın, yerin dibindeki Acheron'u eşelemeye hazırlanıyordu. Eğer okuyucu, üzerinde durduğumuz yazının bu anlama çekilebileceğinden kuşku duyarsa, ona, Freud'un daha önce, bu ko-

---

Acheron: Yunan söylencesinde yeraltı dünyasının nehri.
*Yerin üstünü çekip çeviremiyorsam, yerin altını harekete geçiririm.

nuda hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde açık olan, bir başka dizeyi, John Milton'dan şu bölümü seçmiş olduğunu, ama içinde yeraltı sözcüğü geçtiği için Vergil'in dizesini buna yeğlediğini anımsatmak isterim:

Let us consult
What reinforcement we may get from hope
If not what resolution from despair(45)
(Düşünelim,
Umuttan ne destekler edinebileceğimizi,
Umutsuzluktan herhangi bir çözüm edinemediğimiz yerde.)

(Yitik Cennet, I, 196)

GÜNLÜK YAŞAMIN PSİKOPATOLOJİSİ

Freud 1901'de bir yayımcının ısrar ve ricası üzerine, önemli yerleri elli sayfada toplayarak *Rüya Yorumunun* bir özetini yayımlar. İleride bu konuya daha birkaç kez geri dönecektir. Kendi konumu ve düşünceleri ile Jung'unkiler arasındaki sınırları belirlemeye ne zaman kalkışsa, *Rüya Yorumu*'nda önemli bir yeri olan -rüyanın işlevinin uykuyu denetlemekten ibaret olduğu- görüşüne sarılır. Freud'un aradığı, bir "model" di.

1901'de rüyaya ilişkin buluşlarını daha da derinleştirmek yerine, bunları ilintili komşu alanlara yaymaya çalıştığını gözlemliyoruz. Onun, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*'nde çözümlediği örneklerin bunları rüya yorumuyla bağlantılı alanlara yayma bakımından onu ilgilendirdiklerine hiç kuşku yok. Amaçlanandan farklı davranışların (Fehlhandlung)* ve dil sürçmelerinin (Versprechen) kitaba alınmış öykülerinden birçoğu Ronmot'unkileri andırmaktadır. Hiç kuşkusuz bu nedenle, kitabın düşünsel temelini genişletmeksizin, hemen her baskısına yeni yeni örnekler eklemiştir. Bu kitap, rüyadan çok daha

* Günlük yaşamın psikopatolojisinde önemli bir yer tutan *Fehlhandlung* ya da *Fehlleistung* ve *Versprechen* gibi önemli kavramlar ilk anda "yersiz" davranışlar, yersiz konuşmalar biçiminde karşılanır izlenimi vermekte; ancak bilinçdışı ile ilintileri yönünden hiç de yersiz değiller; olsa olsa çözümlemeden (analizden) önce yersiz izlenimi verebiliyorlar. Bu kaygıyla terimlere verdiğimiz karşılıklar birer öneridirler. (Ç.N.)

az gizemli bir alanda (günlük yaşam gibi, herkesin -ileri sürülenlerin doğruluğunu- rahatlıkla sınayabileceği bir alanda) Freud'un rüya ve histeriye ilişkin olarak kurduğu modelin doğruluğunu kanıtlamaktaydı. Gerçekten de *günlük yaşamın patolojisi*, çok daha kolay erişilebilecek bir alandı.

Ortadaki sorun genelde *Histeri Üzerine İncelemeler* sırasında karşılaşılan sorunun aynısıydı. Breuer söz konusu dil sürçmelerini ya da davranışları açıklamak için o dönemde, "hipnoid durumlarda" eleştirel düşüncenin yetersizliği olgusuna dayanmış, Janet ise nevrotik "Asthenie"yi (güçsüzlüğü, zayıflığı) bu olaylardan sorumlu tutmuştu. Her ikisi de yaygın anlayışa katılıyorlardı; daha doğrusu genelde bu konuda çeşitli varsayımlar ortaya atılmakla birlikte, resmi görüş, unutmanın, şaşırmanın ve dil sürçmesi gibi anlam verilemeyen eylemlerin vb., herhangi bir işin yapılması sırasında ortaya çıkan hata ve yanlışlardan öte bir anlam taşımadığı doğrultusundaydı. Bu görüş ise, şu eski "maddenin direnci" kuramının yansısından başka bir şey değildi. Söz konusu kurama bakılacak olursa, herhangi bir sanatçı, sözgelimi bir modeli hiçbir zaman kusursuz ve eksiksiz kopya edemezdi; hep herhangi bir açıklaması olmayan ve de gerekmeyen bir fark, tamamen rastlantıya dayalı bir fark bulunacaktı model ile kopyası arasında. Resmi görüş aynı kafayla, sözcükleri, sözü şaşırmayı da anlamı olmayan bir rastlantının ürünü olarak görüyordu o kadar. Freud bu anlayışa karşı bayrak açtı ve *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*'nin son bölümünde mutlak ruhsal belirlenimcilik (determinizm) tezini sağlamlaştırmayı denedi. Kitap tıpkı *Rüya Yorumu* gibi düzenlenmiştir: Sınıflanan ve yorumlanan dizi dizi örnekler, ardından kuramsal bir bölüm. Ama burada karşılaştığımız kuram, öteki kitaplardakilere göre çok daha basittir. Örnekler inandırıcıdır, zaten kurama gerek bile bırakmazlar. İlerdeki yıllarda, Freud bu işin acemisi birine, psikanalizin ne olduğunu anlatmak istediğinde, çok inandırıcı olduklarından, hep bu kitaptan örneklerle işe başlardı.

Kitapta ele aldığı sorunlar onu ne zamandır ilgilendiriyordu. *Unutkanlığın Ruhsal Mekanizması ve Perdeleyici Anılar Üzerine* adlı iki yazısı 1898 ve 1899 yıllarında yayımlanmıştı. Yalnız birinci yazı bu

kitaba alınmıştır. İkincisinin Freud'un özgeçmişi ile ilintili örtük bir öyküsü vardır. Freud, asıl bastırılmış anıyı gizleyen örtünün delineceğinden korktuğundan olacak, kendi örneğini bir yana bırakarak, -daha kötü oldukları halde- kitaba başka örnekleri almıştır. Kitapta ayrıca her türden dil sürçmeleri ve hatalı davranış ve yanılma örneklerinin yanı sıra, hani biraz şaşırtıcı gelecek ama, sayı oyunlarıyla bağlantılı olarak, batıl inanca ilişkin olaylara da yer verilmiştir. Bu sonuncu tutumun, Fliess'in "belli, düzenli aralıklarla yineleme" kuramının bir yankısı olduğu apaçık ortadadır.

Bu türden eylem ve davranışların (kuramsal olarak demeye insanın dili varmıyor, ama) "resmi olarak" bir anlamları yok sayılıyordu. Gene de romancılar ve oyun yazarları, kahramanlarının örtük, gizlide kalmış düşüncelerini göz önüne serebilmek için "yersiz" davranışları kullanagelmişlerdir. Öte yandan (sözünü, sözcüğü ya da diyeceğini) şaşırma durumunun örtük bir anlama çekilebileceği olgusuysa, çok belirgin kimi durumlarda, dinleyenlerin dikkatinden kaçmıyordu.

Dil sürçmesi sırasında sözsel öğelerin kullanılış tarzına bakarak, *Rüya Yorumu*'nda ortaya çıkartılmış "Kaydırma" ve "yoğunlaştırma"yı, başka deyişle doğrudan sözcüklerle ilinti kuran birincil sürecin etkilerini yeniden karşımızda buluruz. Freud'a göre dil sürçmeleri yoğunlaştırılmış ve kaydırılmış öğeler arasındaki benzerlikleri kullanmakla birlikte, onlardan kaynaklanmadığı için, sorunu basitleştirmememiz gerekir. Ayrıca benzerliğin ille de söze ilişkin olması gerekmez. Genellikle bir sözcüğün yerine ona hiç benzemeyeni kullanılmaktadır dil sürçmelerinde. Freud'a göre benzerlik "nesnelerde" ya da onların sözsel temsilcilerinde yatabilirdi.

Özel adların unutulmasını açıklamak için, unutulan sözcükle onun yerine anımsanan sözcüğün çok belirgin sessel benzerliklerini göz önünde tutmak yeterliydi, ancak aynı yöntemle söz konusu davranışları açıklamak olanaksızdı.

Daha doğrusu, sözgelimi bir adın kaydırılma ve (başka bir ad)

üzerinde yoğunlaştırılması durumu belirgin bir biçimde ortaya çıkmışsa, bu (ters çevrilmiş bile olsa), tıpkı rüya gibi, bilinçdışı bir isteğin etkisiyle oluşmuş bir durumdur ancak. Sözgelimi Freud, tatilden döner dönmez, mektuplarından birine Eylül yerine Ekim tarihi atmışsa, bu onun Ekimde görmek üzere randevu verdiği hastalarından birini hemen (Eylülde) görmek isteğinin dışavurumundan başka birşey değildir. [Amerikalı'nın biri, eşini "Mauretania" gemisi ile Amerika'dan Avrupa'ya gelmesi için ikna etmek istediği halde, eşine "Lusitania" diye yazdığını büyük bir şaşkınlıkla saptar. Bu şaşkınlığını Freud şöyle açıklar: Karısını kötü koşullar altında terk etmiş bir Amerikalı, karısını Avrupa'ya çağırıp onunla barışmayı umar. "Sen de benim gibi "Mauretania"yla gelebilsen iyi olur", der. Ancak adam, Mauretania yerine Lusitania yazmıştır. Adamın eşi, daha önce savaş yıllarında, tek kız kardeşinin ölümünden sonra Avrupa'ya gelmiştir. Mauretania ise, savaşta batırılan Lusitania adlı geminin eşidir. Adamın yazım hatası, bastırmayı yeğleyeceği bir isteği (karısının batacak bir gemiyle gelmesi isteğini) ortaya çıkarmıştır. Ç.N.] Freud'a göre *Rüya çalışması*, bilinçdışının sözsel biçime dönüştürdüğü bir düşünceye etkir ve bu düşünceyi işleyen düş, (uyanınca insanın aklında kalan) bir içerik üretir.

İşte Freud, *Rüya Yorumu*'nda, rüya çalışmasının (düşünceyi sözsel biçime çevirmeye çalışırken) sözcük seçiminde pek canını sıkmadığını söyler. Rüya çalışması, kendine elverişli gelen benzerlikleri ya da rastlantıları buluncaya kadar sözcükleri durmadan değiştirir. Bir ozan, bir espri yazarı ya da tekerlemeci de aynı yöntemle çalışır. İşte ad unutma, anı örtme, yanlış yazma vb. gibi (yanlış) "yersiz" davranışlarımızın mimarı da biz değilizdir. Bizi çalışmaktan kurtaracak biçimde, bir dizi sözcük, kendilerini bizim hizmetimize sunmuşlardır. Bir tür sözlerin iyilikseverliğinden söz etmek yanlış olmasa gerek!

Hatalı "yersiz" davranışlarımız, denetlediğimizi sandığımız metni bölerek, bize bilinçdışı süreçten gelen "öteki konuşmayı" gösterirken, özel adların unutulma mekanizması bize, bu mekanizmanın yukardakine tamamen zıt etkisini gösterir; çünkü burada, denetlediğimizi sandığımız sözcük elimizden kayıp -bilinçten kaçıp- git-

mekte; bastırmadan ötürü "bilinçdışı konuşma" alanına itilmektedir.

Freud kitapta böyle bir unutmanın ilk çözümlemelerinden birini yapar: *1898 tarihli yazımda seçtiğim örnekte bir türlü hatırlayamadığım şey, Orviete Katedralinde o görkemli "dört son şey" (Deccal ve Son Akıbetler) fresklerini yapmış olan ustanın adıydı. Aradığım -Signorelli- adı yerine başka bir ressam adı kafama takılıp duruyordu -Botticelli ve Boltraffio- ama yargım, bunların yanlış olduğunu hemen kesinlikle saptamıştı. Ve doğru ad (yanımdaki) kişi tarafından bana söylenir söylenmez, hiç tereddütsüz adı hatırlayıverdim.*(46) Freud'un sözünü ettiği dört son şey, ölüm, ahret, cehennem ve cennettir.

Freud Signorelli adını unuttuğunu fark ettiği anda *(unuttuğum adı tıpkı onun yerine hatırladığım öteki ad -Botticelli- kadar iyi biliyordum, ama gene onun yerine hatırladığım -Boltraffio-yla pek ilgim yoktu)* bir arabada, yanında bir rastlantı eseri bulunan biriyle Hersek'e doğru yol almaktadır. Freud, adını unuttuğu ressamdan bu yol arkadaşına söz açmak istemişti: *(Bu ressamın adıyla ilintili) konuşmadan hemen önce aramızda geçen konuşmayı anımsadığım anda, ad unutma olayı da* -daha önceki konuşma konusunun sonrakini bozması olarak- *açıklanıyor. Yanımdaki yol arkadaşıma (Katedralin bulunduğu) Orvieto'ya daha önce gidip gitmediğini sormadan biraz önce, Bosna ve Hersek'te yaşayan Türklerin örf ve âdetleri, töreleri üzerine konuşmuştuk. Bu insanlar arasında staj yapan bir arakadaşımdan (onlara ilişkin) duyduklarımı, bunların doktora tam bir güven duymalarının yanı sıra kadere öylece boyun eğdiklerini anlamıştım. Bunlara, hasta için artık elden bir şey gelmeyeceği söylendiğinde, şöyle yanıt verirler: "Efendim, sizin elinizden ne gelir ki, biliyorum, kurtarmak mümkün olsaydı, kurtarırdınız." İşte tümceler içinde Bosnien (Bosna), Herzogwina (Hersek) ve Herr (efendi) sözcükleri ve adları ilk kez geçmişti. Bu sözcükler bir dizi sessel çağrışımla* Signorelli, Botticelli-Boltraffio *sözcükleri arasına giriyorlar.*

"Herr" (Efendi) sözcüğü Herzogwina adı içinde sessel olarak var, ama aynı zamanda Almanca Herr sözcüğünün İtalyanca çevirisi de

(Signor) bir başka yoldan çağrışım yaptırıyor. Tıpkı Rüya yorumundaki gibi bir yol izleyerek, eldeki gerecin çağrışımlarını araştırmak gerekiyor. (Freud'un metni, yol arkadaşının laf arasında Signorelli adını ona söylediği izlenimini veriyor, ama artık aradığı bu addan çok, kendi unutmasına yol açan nedenlerdir.)

Freud, yolculuk sırasında yol arkadaşına, sözünü ettiği stajyer arkadaşından duyduğu başka bir şeyi daha anlatmak istediğini anımsar. Freud'a göre, Türklerin örf ve âdetlerine ilişkin düşüncenin, bir sonraki düşünceyi etkileyip bozmasının nedeni, Türklere ilişkin düşüncelerini sonuna kadar götürmesini engelleyen başka bir olaydır. Aynı stajyer arkadaşının (Türklere ilişkin anlattığı şey) hemen ilk düşüncenin yanında yer almaktır. Arkadaşının dediğine göre: *Bu Türkler cinsel hazza her şeyden daha çok önem verirler ve cinsel bozukluklar ortaya çıkınca, bu rahatsızlık (kader karşısındaki) boyun eğişleriyle bağdaşmayan ilginç bir çaresizlikle, onları ölüm tehlikesinin ağzına getirir. Stajyer dostumun hastalarından biri bir gün: "Bilirsin ya beyim, bu iş bitmişse, yaşamın değeri kalmamış demektir." demiştir. Ama bu konuya, bir yabancıyla konuşurken değinmek istemediğimden, (Türklere ilişkin bu) karakteristik niteliği yansıtan konuşmayı bir yana bıraktım (bastırdım). Ama daha da fazlasını yaptım, beni "Ölüm ve cinsellik" konusuna götürecek düşüncelerden dikkatimi kaydırarak onları sürdürmeyi bir yana bıraktım. Birkaç hafta önce, kısa bir ziyaretim sırasında Trafoi'de aldığım bir haberin o günlerde hâlâ etkisi altındaydım. Kendisiyle çok uğraştığım hastalarımdan biri iyileştirilmesi olanaksız bir cinsel sorunundan dolayı yaşamına son vermişti. Hersek'te yaptığım o gezi sırasında bu acıklı olayın ve bununla ilintili şeylerin, bilinçli bir anı olarak ortaya çıkmadığını kesinlikle biliyorum. Ama* Trafoi-Boltraffio *sözcükleri arasındaki benzerlik, bu geçmişten kalma anının, düşüncelerimi bile bile başka yere yönelimeme karşın, içimde etkin olduğunu kabul etmemi zorunlu kılıyor.*

Burada her şeyin daha üst bir şey tarafından belirlenmesine (üstbelirlenime) de bir örnek buluyoruz. Çünkü Freud'un gerek rüya ve gerekse espri ve yersiz davranışlar yorumundaki durumunu an-

lamamız için bu noktayı gözden kaçırmamamız gerekir. *Boltraffio* söz konusu bağlama uygun düştüğü için "yer-tutucu-ad" olarak çağrışım yoluyla seçilmişti. (Tıpkı aynı dönemde yaşamış bir İtalyan ressamın -Signorelli'nin- adı gibi.) Ama Boltraffio, aynı zamanda Trafio'yu içeriyordu. Hani, yüzeysel, anlamsız bir çağrışım diyebiliriz; tıpkı rüya yorumunda karşılaştığımız türden çağrışımlardır bunlar ve yüzeyselliklerine karşın başka çok akla yatkın, çok karmaşık bir çağrışımı gizlemeye yararlar. Öte yandan Bosna sözcüğünün "Bo" bölümü de gene Boltraffio'nun içinde yer almaktadır.

Signorelli'nin unutulmasını bundan böyle rastlantısal bir olay olarak ele alamam elbette. Bu olayda bir motif in etkisini kabul etmek zorundayım. Bunlar (Türklerin töreleri vb.) ilişkin düşüncelerimi açıklamamı yarıda kesmeye beni zorlayan ve ayrıca Trafoi'deki (ölüm) haberine kadar uzanmaları olanaklı olan düşüncelerimi, içimde bilinç düzeyine yükseltmemem için beni etkileyen motiflerdi. Yani bir şeyi unutmak istemiş (ama) bir şeyi bastırmıştım. Freud'un bu son söyledikleri, *Histeri Üzerine İncelemeler*'de ortaya attığı bir formülü hemen hemen aynen yinelemektedir. Burada İtalyan ressamının adı, belli ölüm düşüncelerini çağrıştırdıktan başka cinselliğe ilişkin bastırılmış düşüncelerle de çağrışım yaparak, bunlarla birlikte bilinçdışına atılmıştır. Gelgelelim ne bu ölüm düşüncelerinin ne de cinselliğe ilişkin düşüncelerin tek başlarına bu sonuca yol açtıklarını düşünemeyiz. Freud İtalyan ressamının fresklerinin konusunu da unutmamıştır. "Dört son şey"den biri "ölümdür", ayrıca Türklere ilişkin, ölümü iktidarsızlığa yeğleme öyküleri de unutulmuş değillerdir; bastırma, Trafoi'de aldığı bir habere bağlıdır. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*'nin bu bölümünün 1898'deki yazıda yer aldığını söylemiştik. Gene aynı yazıda, o zamanlar henüz basılmamış olan *Rüya Yorumu*'nda yer alacak olan bir tümcenin aynısını buluruz: *Nevrozda da benzer yüzeysel önemsiz çağrışımları kullanan bastırılmış bir düşünce, anın içinden zararsız bir izlenimi alıp, onu da bastırılmanın içine çeker. Signorelli'den (onun yerini tutacak) Botticelli ve Boltraffio adlarının doğmasına yol açan, araç kullanma ya da uzlaşma düşünceleri ile bir şeyin yerine başkasını geçirmeyi başaran mekanizma, öte yandan paranoik anı yanılmalarının ve fikri*

sabitlerin (takmaların) de nedenidir.

Rüya alanındaki çalışmanın verimliliğini göstermek bakımından ilginç olan perdeleyici anılar sorununu, Freud, 1899'daki yazısına almamıştır. Perdeleyici anı sorununda, Freud'un kendine yönelik çözümlemelerinden alınmış en güzel örneklerden biri, söz konusu yazıda yer almaktadır. Gerek "arındırıcı yöntem", gerekse psikanalizin başlangıçtaki biçimleri, insanın en eski, başka deyişle ilk anılarının araştırılmasına büyük bir dikkatle eğilinmesine yol açmışlardır. Bu araştırmalarda, insanın çocukluk yıllarının başlangıcındaki anılarını korumasında etkin olan yasaların, ilginç mi ilginç olduğu ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla, alabildiğine önemli ve heyecanlandırıcı anıların hemen hemen hiçbir iz bırakmadıkları, buna karşılık şaşırtıcı ölçüde önemsiz olaylara ilişkin anıların anımsanmakla kalmayıp, olağanüstü bir açıkseçiklikle belleğe yerleşmiş oldukları ve böyle bir "aşırı önemlilik" kisvesi altında ortaya çıktıkları belirlenmişti. Freud, deneyimleri sonucunda, burada bir kaydırma olayının etkisini yakalamıştı. Kaydırılan, deyim yerindeyse, bir tür "ruhsal yoğunluluk" biçimindeki önemliliğin kendisiydi. (Olayın kendisi değil.) Ama bu gerçek ruhbilimcilerin gözünden kaçmıştı; çünkü bilinç herhangi bir düşünce hatası yapmadan ya da zihinsel etkilere yol açacak herhangi bir kaydırma olmadan bu türden bir olgunun ayrımına varma yeteneğinden yoksundur. *Ruhsal bir yoğunluğu (önemliliğin), terk edip bıraktığı bir düşünceden -bu düşüncenin bundan böyle ruhsal rolünü üstlenerek sürdüren- bir başka düşünceye kaydırma yapabileceği iddiası, tıpkı, tanrıların bir insanı örtüye büründürür gibi güzelliğe büründürdüğü, bizimse bu güzelleşmeyi yalnızca değişen mimiklerden tanıdığımız Yunan söylencesindeki bölümler gibi bize yadırgatıcı gelebilir.*(47)

Freud, kendi çözümlemesinde yorumlamadan edemediği örtücü anıyı, okuyuculara, başka kültürlü psikolojiye ilgi duyan bir insanın anısı olarak sunmuştur. Söz konusu anı, tıpkı bir rüya gibi anlatılır.

Dört köşe, biraz eğimi olan bir çayır görüyorum, yeşil ve sık bitkilerle kaplı. Yeşilin içinde sapsarı çiçekler, bildiğimiz şu aslan dişi

olduğu kesin. Çayırın üst tarafında, kapısının önünde, birbiriyle hararetli hararetli konuşan iki kadının durduğu bir köy evi, başörtülü bir köylü kadın ve bir mürebbiye. Çayırda üç çocuk oynuyor, bunlardan biri benim (iki-üç yaşlarında olmalıyım) öteki ise benden bir yaş büyük yeğenim ve neredeyse aynı yaştaki kuzinim, onun kız kardeşi. Sarı çiçekleri topluyoruz ve herbirimizin elinde toplanmış çiçekler duruyor. En güzel demet küçük kızda; ama biz sanki sözleşmiş gibi kızın üzerine çullanıyor ve çiçekleri elinden alıyoruz. Kız ağlaya ağlaya çayırı tırmanıyor ve köylü kadından teselli olarak büyük bir dilim kuru ekmek alıyor. Biz bunu görür görmez çiçekleri bir yana fırlatıp eve koşuyor ve biz de ekmek istiyoruz. Alıyoruz da, köylü kadın uzun bir bıçakla ekmeği kesiyor. Bu ekmek anımda öylesine lezzetli geliyor ki bana ve sahne burada kesiliyor.(48)

Bu anının analizi *Rüya Yorumu*'ndaki yöntemle yapılır. Bu çözümleme bizi, önceden hiç kestirilmemiş bir sonuca götürecektir. Hani gerçekten bir rüya yorumu olmuş olsa, bizi hiç de şaşırtmayacak bir sonuca. Buradaki kaydırma sandığımız ya da umduğumuz gibi, bastırılmış bir çocukluk anısından (onu örtecek) bir ileriki yaş anısına doğru olmamıştır. Tersine, karşımızdaki olay çok sonra, ergenlik döneminde yaşanmış fantezi ürünü olayların anı olarak çocukluk dönemine geri yansıtılmasıdır. Hani insan sormadan edemiyor: Söz konusu olan salt hayal midir ve bu anı bir yanılma mıdır? Yoksa: Anının somut gerçek bir dayanağı vardır da hayal gücü, bu dayanağı kendini yansıtma aracı olarak mı kullanmaktadır?

Analizden çıkardığımız, "Kuzinin" (gerçekte Freud'un yeğeni olan Pauline'nin) ergenlik çağından bir başka görüntünün, Gisela Fluss'un yerine geçtiğidir. Kaydırmanın harekete geçirici gücü, istek, olasıl bir aşk ile başka bir uğraş arasında tercih yapma zorunluğuna (ekmek parası için çalışma) ilişkin acı verici anıdır. (Gisela ile) bir aşk evliliği yapma hayalidir; ötekisi ise bir mantık evliliği yapma hayali (Çiçekleri fırlatıp atarak, içinde yeğeni Pauline'in de yer aldığı çocukluktan kalma bir sahneye geri dönüş). Burada 1875'teki Manchester gezisi ile de bir ilinti bulunmaktadır.

Çiçeklerin sarı rengi fantazi ürünü olayların tarihini belirlememizi

de sağlıyor: O günlerde evlenmiş olan Gisela, Freud'la karşılaştığında sarı bir elbise giymişti. Ama bu dağ ve kır çiçeklerinin sarısından çok farklı bir sarıydı. Freud tüm bu çağrışımlara bakarak, bu hayallerin, onu ergenlik yıllarındaki dağ gezileri sırasında meşgul etmiş olabileceği sonucunu çıkarıyor. Hayallerinin "ruhsal yoğunluğu" çiçeklere "kaymıştır".

Bu anının çocukluk döneminin gerçeklikte geçmiş bir olayıyla ilintili olup olmaması önemli değil. (Hayal gücü her marifetinin hesabını vermek zorunda olmadığından, Freud bu anıya, geçmişin somut-gerçek olayları arasında bir dayanak bulma eğilimindedir.) Ama, bir rüya gibi yapılanmış olan ve içinde bastırılmış isteğin rol oynadığı bir görüntünün, [imajın] çocukluk yıllarına yollama yapmasının, oldukça önemli bir yanı bulunduğu muhakkak.

BATIL İNANÇ

Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, Freud'un her yeni baskıda, bir şeyler ekleyip tamamlamaya çalıştığı kitaplardandır. İkinci baskı'nın çıktığı 1907 yılının Freud için özel bir anlamı vardır: Bildiğimiz gibi Fliess'in sayısal hesaplamalarına dayanan batıl inancın yol açtığı bir korku, Freud'u 1907 yılını kendi ölüm yılı olarak kabul etmesine yol açmıştır. Böyle olunca, 1907 baskısında, batıl inançla ilintili birçok ekin de kitaba girmesi olağandı.

Freud'un batıl inançla ilintili sorunlar karşısındaki tavrı şu anlamda bilimseldir: batıl inancın varolduğunu varsayar ve psikanalizin bu olguya bir açıklama getirebilecek durumda olduğunu düşünür. Freud'un batıl inançları olduğunu hemen kavrarız. Freud'un akla dayalı tavrını bir yana bıraktığı anda, hemen batıl inanç düşüncelerine dayalı duygusallıklara teslim olduğunu mektuplarından biliyoruz. "Eğer batıl inançlı olsaydım, derdim ki,..." diye söze başladı mı, bu demekti ki, benim batıl inançlı olan ve kendisine karşı mücadele ettiğim yanım... diye düşünmeye can atıyor. Daha 1882'de (26 Ağustos) Martha'ya yazdığı bir mektupta, aynı anda batıl inanca hem teslim olduğunu hem de ona karşı mücadele ettiğini görüyoruz:

Ve feci ciddi bir soru. Bana namusun ve vicdanın üzerine yanıt ver, geçen Perşembe (önceki gün onbirbuçuk ile oniki arasında) durup dururken benden hoşlanmama, bana çok feci kızma gibi bir duygu taşıdın mı, ya da hani şu şarkılarda söylendiği gibi bana "ihanet" ettin mi? Bu tatsız düşünceleri de nereden çıkardın, diyeceksin. Dinle şimdi, şu anda, hele başımıza bir yığın esrarengiz iş gelmiş olduğunu düşünürsek, bir batıl inancı yok etmek için elime bir fırsat geçtiğini düşünüyorum. Perşembe günü, sana belirttiğim saatte, senin yüzüğünün, o sevimli incinin bulunduğu yerden lehimi koptu. İnan ki, hiçbir sıkıntı duymadım yüreğimde, bu nişanın sonunun pek hayırlı olmayacağı sezgilerine kendimi kaptırmadığım gibi senin tam o anda benim imajımı yüreğinden silip atmakla meşgul olduğunu söyleyen zehirleyici bir kuşkuya da kapılmadım. İnce duygulu bir adamın bütün bunları duyumsaması gerekirdi, ama ben, yüzüğün hemen lehimlenmesi gerektiğinden ve incinin o gözebatıcılığı düşünülecek olursa, bu türden kazaların kaçınılmaz olduğundan başka bir şey düşünmüş değilim. (49)

Bu mektubun içine Freud istediği kadar iyimserlik ve espri katsın, onun bundan tam kırküç yıl sonra "inkâr etme" üzerine yazdığı yazıyı bilen kişi, bu mektubu da bambaşka bir gözle okuyacaktır. Freud, batıl inanç konusunu bu yarımyamalak eleştiriyle geçiştiremezdi elbette. Gerçekten de batıl inanç eğilimlerinin bulunduğunu kabul etmek, bunların çözümlemesine gidecek yolu açmanın önkoşuluydu. Freud 1907'de batıl inanç eğilimleri, yanlış anlaşılmış kişinin safça, dış bir olay diye yorumladığı şey bilinçdışı bir ruhsal motivasyona dayanmaktadır.

Freud'un batıl inanç eğilimleri taşıyan tavrının, saflıkla hiçbir ilintisi yoktur. Duyularla algılanmayan gizliliklere ilişkin görüşlere büyük bir zaafı olan Jung, Freud'la canciğer oldukları günlerde, onun akla inancını sarsmak için boşuna uğraşacaktır. Freud, batıl inancı, ruhun bir bölümü olarak benimseyip onu reddetmemekle, hem çözümlüyor hem de ona yenilmekten kurtuluyordu.

Determinizm, başka deyişle ruhta olup biten her şeyin bir nedene bağlı olduğu görüşü, 1907 yılında *Sıçanadam* vakasıyla birlikte iyice açıklığa kavuşacaktır; *Psikopatoloji*'nin daha sonraki baskılarında da bu gelişmeyi izleyebiliriz. Freud, kitabın 1901'deki basımının son bölümünde, örnek olarak sunduğu tüm vakaların, bilinçli ve bilinçdışı yaşamı mutlak olarak yöneten bir belirlenimciliği dışavurduklarını söyler. Örneğin bilinçdışı, bilincin katkısı olmaksızın yaptığı hesaplamalarda "öylesine şaşmaz bir kesinlik" gösterir ki, herhangi bir sayıyı, salt "raslantı sonucu" seçmek olanaksızdır. Analiz, seçimin gelişigüzel olmadığını, bilinçdışınca belirlenmiş olduğunu göstermektedir.*

Bu determinizm kuramı, derlitoplu geliştirilmiş değildir. Rastlantıya ya da keyfi seçime bağladığımız eylemlerin, gerçekte bilinçdışı mekanizmalara boyun eğdiklerini göstermek Freud'a yetiyordu. **

---

* Freud, Psikopatolojinin son bölümü olan, "Determinizm, rastlantı inancı ve batıl inanç" bölümünde, hastalarına akıllarına gelen bir sayıyı sorduktan sonra, bu sayıyı çeşitli ilişkilerle açıklayışına ilişkin ilginç örnekler çözümlemeleri de öteki baskılara koyar. Ç.N.

** Oluşumunda benim ruhsal yaşantımın herhangi bir katkısı bulunmayan bir olayın, bana, gizli bir şeye, gerçekliğin gelecekteki biçimlenişlerine ilişkin herhangi bir bilgi iletebileceğine inanmıyorum, ama ruhsal faaliyetimin amaçsız bir dışavurumunun, gene yalnızca benim ruhsal yaşamımın bir parçası olan gizli bir şeyi açığa çıkardığını sanıyorum... Dış somut-gerçek rastlantıya inanmıyorum, ama iç (ruhsal) rastlantıya inanmıyorum... Paranoya hastalarının, başkalarının davranışlarındaki,- bizim dikkatimizi çekmeyen en küçük ayrıntıyı bile,- çok önemsedikleri, bunları yorumlayıp geliştirdikleri ve geniş kapsamlı kararlara dayanak yaptıkları bilinir. Örneğin en son gördüğüm paranoya hastalarından biri trenin hareketinden önce istasyondaki insanların elleriyle belli bir hareket yaptıklarına bakıp buradan kendisini onayladıkları sonucunu çıkarmıştı... Normal kişinin, kendi ruhsal etkinliklerinin ve anlamsız gibi görünen yersiz davranışlarının bir bölümü olarak gördüğü... rastlantı kategorisini, paranoya hastası, başkalarının ruhsal davranışlarının dışavurumuna uygularken, altüst eder. Başkalarından saptadığı her şeyin bir anlamı önemi vardır, her şey bir şeyin belirtisidir. (diye düşünür.) Nereden vanr bu kanıya acaba? Herhalde kendi ruhunun içinde bilinçsizce (bilinçdışında) duran şeyi, başkalarının ruhsal yaşantılarına yansıtarak. Bizim normal kişilerde ya da nevrotiklerde ancak psikanaliz yoluyla bilinçdışında varolduğunu kanıtladığımız ne var ne yoksa, paranoyalarda (kendiliğinden) bilinç düzeyine tırmanır. Ç.N.

Freud, fiziküstü olayların güçlükleriyle uğraşmaz. Belirlenmişliğe inanmak demek, her şeyin yorumlanma hakkına sahip olduğunu düşünmek demektir aslında. Böyle bir ilke de psikanalizin pratiği açısından herhalde kaçınılmaz olsa gerekir.

(Ruhsal yaşamın her yanını kuşatan) ruhsal bir belirlenmişliğin varolduğu tezine karşı, birçok kişi bilindiği gibi, özgür (serbest) bir iradenin varlığını kanıtlamak için, inanma/inandırma-duygusu diye bir duygunun varolduğunu ileri sürüyorlar. Bu duygu vardır ve (ruhta her şeyin) belirlenmiş olduğu inancıyla çelişmez. Tüm normal duygular gibi, onun varlığını haklı kılacak (açıklayacak) bir şeyler vardır kuşkusuz. Ama gözlemleyebildiğim kadarıyla, büyük ve önemli irade kararlarında bu duygunun etkisini göremiyoruz; bu tür olaylarda daha çok ruhsal zorlama (dayatma) duygusu ağır basıyor ve insan bu duyguya dayanıyor: ("İşte buradayım, elimden başka türlüsü gelmez.") Buna karşılık, önemsiz, sıradan kararların söz konusu olduğu durumlarda, kişinin öyle olduğu kadar böyle de davranabileceğini motiflerden (güdümlenmelerden) yoksun özgür iradeye dayanarak kararlar alabileceğine bizi kesinlikle inandırmak istiyorlar. Analizlerimize göre özgür iradenin ikna olma duygusuna dayanarak karar verme hakkı bulunduğunu inkâr etmemiz gerek yok. (Ancak) Bilinçlilikten gelen güdümlenme ile bilinçötesinden gelen güdümlenmeyi birbirinden ayırt ettiğimizde, ikna olmuşluk/inanmışlık duygusu bize, bilinçli güdümlenmişlik özelliğini tüm hareket ve kararlarımıza yayamayacağımızı söylemektedir. Mumma non curat preator. *Ancak bir tarafça başıboş bırakılan şey, güdümünü öteki taraftan, bilinçdışından edinir ve böylelikle ruhsal alanda belirlenimlenme (Determination) hiçbir boşluğa yer bırakmadan gerçekleşmiş olur.*(50)

Burada söz konusu edilen konumun felsefi bir yanı yok elbette. Bilinçli hesap yaptığım anda, herhangi bir sayıyı keyfime göre seçmem söz konusu olamaz, "rastlantıyla" seçtiğimi ileri sürersem, bu durumda da gerçekte bir seçim yapmış sayılmam; çünkü bilinçdışı çok iyi hesaplar yapabilmekte, üstelik en küçük ayrıntıyı bile işin içine katabilmektedir. Martin Luther'in İmparatorluk Diyetinin sorgulaması sırasında özgürlüğünü gerçekten bir sınamayla karşı karşıya getirip

getirmediği biçimindeki felsefi soru Freud'u ilgilendirmez. Luther'in kararının rastlantısal olmadığı kesin; bu karar ya haklı çıkartılabilir ya da analiz edilebilir. İşte Freud'un bu metinde ruhsal belirlenimcilik dediği şeyden anladığı yalnızca budur. Rastlantı ancak maddesel dünyada vardır: Burada yazı tura oynanabilir. Ama ruhsal dünyada rastlantının yeri yoktur: Düşte yazı tura oynanamaz, çünkü atışları boyuna bilinçdışının düzenlediği hileli bir oyun olur bu.

1898'den 1905'e kadar Freud'u uğraştıran her şey, "ruhsal mekanizmanın" çalışma tarzıyla doğrudan ya da dolaylı ilintilidir. Rüyanın gizlerini gözleri önüne seren sezgiyi araştırır. 1901'de "Dora" vakasını yayımlanmaya hazır duruma getirir, ama yayımlamaz, bu vakanın bir skandala yol açmasının kaçınılmaz olacağını kestirebilmiştir kuşkusuz. Ayrıca, yeraltını eşelemeye henüz tam anlamıyla kararlı da değildir belki. Bir yandan da durmadan hastalarına bakar ve psikanaliz alanında oluşturduğu düşüncelerini tedavi amacıyla uygulamaya çalışır. Ama psikanaliz öteden beri "Histeri Üzerine Bir İnceleme" olmaktan çıkmış, ruhsal olayların gelişme ve akışının genel kuramına dönüşmüştür.

"Analiz hareketi"nin gelişmesinin 1905'lerde ne durumda olduğunu soracak olursak, başlangıçları kendini sezdiriyordu diyebiliriz, ama kuramın gelişmesi çoktan başlangıç konumunun ötelerine geçmiştir. Freud 1901 yılından sonra üç yıl boyunca hiçbir şey yayımlamaz. Rüya kuramıyla kendine sağlam bir temel edinmiştir. Neredeyse elli yaşındadır.

1905'te ise üç önemli yapıt peşipeşine yayımlanır, bunlardan biri hemen hemen hiç dikkati çekmez, öteki ikisi daha yayımlanır yayımlanmaz kızılca kıyamet kopar. Freud'un alacakaranlıktan günışığına çıkmasına yol açan bu çelişki, onu hiç şaşırtmamıştır. İnsan Dora vakasına ilişkin analizin ilk sayfalarını okuyacak olursa, Freud'un bu olayı hasıraltı etmesinin olanaksızlığını kavrar. Getirdiği şeyin büyük bir önemi bulunduğundan emin oluşu, olası skandalları göze alma yürekliliğini sağlamıştır. Ama kuramı, her şeyden önce okuyucuların tepkilerini önceden görebilme ve yorumlayabilme ola-

nağını sunmuştur ona: Bu tepkiler Freud için birer hastalık belirtisi niteliğine bürünmüşlerdir. Okuyucunun bilinçaltına uzanan herhangi bir buluşun, okuyucunun ruhsal direnci ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Kısacası, okuyucudan gelecek bir karşı çıkıştan kaçınmak yalnızca olanaksız değil, aynı zamanda dürüstlükten uzaktır.

Öte yandan, karşıtları Freud'a bilimsel itirazlarla karşı çıkmış değillerdir. Gerçi bilimsellikten boyuna dem vururlar, ama sırf onların gözünde bilimin saf ve temiz düşüncenin modeli olmasındandır bu; ve Freud'u bu onurlu ve dürüst çatının altına skandallara yol açacak bir malı gizlemekle suçlarlar.

Freud, Dora çözümlemesinde, belli bir önemsememe, hatta küçümsemeyle şunları yazmıştır: *Cinsel sapıklık denen sapıklıkların arasında öyle fazla itici olmayanlar, şu doktor yazarın dışında herkesin bildiği gibi, toplumumuzda büyük bir yaygınlık kazanmışlardır. Ya da daha doğrusu yazar da bunu bilmektedir, ama bu konuda bir şeyler yazmak için kalemi eline alır almaz bunu unutmaya çalışır o kadar.*(51)

Bu sözlerde Freud'un Breuer ve Chrobak'ın tutumlarından edindiği deneyimlerin bir yansısının yanı sıra, bilimsel seminerlerde ve bildirilerde cinsel konulara değinildi mi, şeytan çarpmış gibi olan, ama "bilimsel" konuşulmadığı sürece, belden aşağı konulardan söz etmeye bayılanların başında gelenlere ilişkin düşüncesini de dile getirdiği belli.

Hani bugün her şeyin bambaşka olduğunu düşünmek ya da sanmak saflık olur. Bir değişim ve dönüşümün yaşandığını bunda da psikanalizin bir rol oynadığını yadsıyamayız, ama psikanaliz olmasaydı da bu dönüşüm gerçekleşecekti herhalde: 19. yüzyılın bir bölümüne egemen olan cinsel konulardaki aşırı püritan tutum, bugün bizim için ahlak tarihinin ilginç kesitlerinden biridir o kadar. Günümüzde Freud'u artık herhangi bir ahlak anlayışı adına lanetleyen yoktur. Çözümlemelerde sürekli gördüğümüz gibi, dirençle karşılaşmadan bilinçdışını araştırmak olanaksız olduğundan, ahlak bundan böyle (değişik bir direnç yolu seçerek) başka bir biçimde dı-

şavurmaktadır. Artık "hayır benim Freud gibi bir bilinçdışım yok," diye öfkeyle tutturanlara rastlanmıyor. Herkese kendi zevkine ve vicdanına göre yargıya varma hakkı tanıyan eski psikolojinin olanaklarına sarılarak şöyle diyorlar bu kez: "Bilinçdışı denen şeyi iyi bilirim." Bununla yetinip, üstelik bunu bilinçdışının adına yaptıklarına inanıyorlar. Kısacası, psikanaliz (günümüzde) moda haline gelmiş olabilir, ama bilinçdışı hâlâ neyse o. Gelgelelim Freud, okuyucunun direncinden kurtulmanın olanaksız olduğundan o kadar emindi ki, yazılarından herhangi biri eleştirisiz, tepkisiz karşılandı mı, yanlış yola sapmış olduğuna inanırdı.

Freud onsekiz yaşında genç bir kızın tıbbi bakım ve tedavisine ilişkin raporu basıma hazır duruma getirmiş, yazıya "Dora" adını vermişti. Çözümleme 1900'de gerçekleşmiş, metin 1901'de basılacak olgunluğa erişmişti. Metin tam yerinde bir başlıkla yayımlanacaktı: *Rüya ve Histeri.* Ama yazı ancak 1905'te yayımlandı, üstelik bambaşka bir adla: *Bir Histeri Analizinden Kesit.* Freud tedavinin başarısızlığını itiraf etmesine karşın, gene de memnundu, çünkü bu analiz Freud'un genç kıza uyguladığı kür sırasında *Rüya Yorumu*'nun henüz yepyeni sayılacak buluşlarını doğrulamıştı. Öte yandan analiz, bir yandan daha önce işlenmiş konuların doğruluğunu gösterirken, tedavi başarısızlığa uğradığına göre, bir yandan da ileriye dönük bir yol açıyordu: Yenilginin açıklanması gerekiyordu. Analiz, Freud'un ancak ilkece bir şeyler diyebileceği sorular atmıştı ortaya. Daha önce doğruluğu kesinleşmiş kuramlara olağandışı bir inatla sarılması, yeni sorulara giden yolu açacaktı ona. Gerçi bu kuramların artık öyle fazla doyurucu olmadıkları ortadaydı, ama Freud onları bir kenara bırakmıyordu. Freud travma kuramından vazgeçmediğini açıklıyordu hâlâ, bu kuramı bir yana bırakmamış, ama onu aşmıştı, başka deyişle bu kuramı yanlış değil eksik bulmuştu.

Ama öte yandan, buradaki inadını telafi edercesine, hipnoid durumlar kuramını bir yana bıraktığını söylüyordu -gelgelelim bu kuram onun değil, Breuer'in kuramıydı!- Biz de Freud'dan farklı davranarak, bugün artık aşınmış görünen kuramları bir yana atacak de-

giliz. Ne tarihe bağlı kalmaya özen gösterdiğimizden ne de Freud'un gelişme çizgisine sempati duyduğumuzdan böyle davranıyoruz; Freud'un öğretisi (aşınmış olsun olmasın) bu kuramlar üzerine kurulmuştu ve hâlâ bu kuramlar üzerinde durmaktadır. Ne olursa olsun, Dora metnini yalnızca Freud'un düşüncelerine dayanarak eleştirebilir ya da tamamlayabiliriz.

Freud, yazının girişinde, böyle bir gözlem ve incelemeyi nasıl kaleme aldığını açıklar: *Bu hastalık tablosunu yazabilmek için teknik güçlükleri nasıl aşmak zorunda kaldığımı açıklayacağım. Günde altı ya da sekiz kez bu tür ruh tedavi seansları yapan ve hem hastanın güvensizliğine yol açacağı hem de kafası kayıt edeceği gerece takılı olacağından kendi kendini rahatsız edeceği için, oturumlar sırasında hastayla birlikte not alması olanaksız olan bir doktor için bunlar önemli güçlüklerdir. Ayrıca uzun süreli bir tıbbi tedavi ve bakım tablosunu açıklamaya elverişli biçimde nasıl kâğıda geçirebileceğim de hâlâ çözemediğim bir soru. Burada söz konusu olan durumda, iki rastlantının yardımı oldu: Birincisi tedavi ve bakımın süresi üç ayı aşmadı, ikincisi, açıklamalar biri kürün başında biri de ortalarında anlatılan iki rüya çevresinde öbeklenmişlerdi; rüyaya ilişkin söylenenleri hemen oturumun ardından not ettim; bu rüya daha sonraki yorumların ve anıların saçmasapanlığına ilişkin kimi dayanaklar vermişti. Hastalığın gelişim tablosunu (öyküsünü) kür bittikten sonra anılar hâlâ tazeyken ve yayımlama hevesiyle iyice canlanmışken belleğimden yazdım.*(52) Freud'un ileriki yıllarda, uzun süreli vakaları not edebilmek için, biraz değişik bir yol kullandığını biliyoruz: Akşamları, en son hasta gittikten sonra not alma alışkanlığını edinmiştir.

Freud 1900'de kullandığı tedavi tekniği konusunda, "arındırma tekniği"nden bu yana, tedavi tekniğinin çok değiştiğini söyler. Hastalık belirtilerini peşipeşine yok etmeye çalışmak yerine, hastasına her oturumun konusunu seçme özgürlüğü bırakır, böylece aynı hastalık belirtisiyle ilintili olan herhangi bir şey, birbirinden az ya da çok uzak ve kopuk olan, bölükpörçük değişik parçalar halinde, değişik bağlamlarda ve zamanlarda ortaya çıkma olanağı bulur. Dora vakasındaki iki rüya, olayların bağlandığı iki noktayı oluştururlar ve hastalık belirtilerinin Breuer zamanında (tedavide) tuttuğu yeri tutarlar.

Metin her iki rüyanın analizinin yanı sıra "Dora"nın öyküsünün ve "hastalığının" klinik tablosunu da içerir. Freud'un, Dora'nın babasına da tıbbi bakım ve tedavi uyguladığını ve adamın "aklını başına getirmesi için" kızını Freud'a emanet ettiğini öğreniyoruz. İşte burada, tedavi kürünün karşısına, daha işin başında -çifte aktarımdan ötürü- dikilen güçlükleri yakalıyoruz.

Dora, babasının kendisini hilesinde yem olarak, bir nesne gibi kullanmasından yakınır. Gerçekten de, babası Freud'tan kızını yola getirmesini isterken, ona bir nesne gibi davranmaktadır. Babası kendi hastalık belirtilerini kızına yakıştırarak Dora'yı Freud'a takdim ederken, Freud'a yaptığı aktarımın da bunda belli bir etkisi bulunduğu kesindir. Babanın aslında aile ortamındaki huzursuzlukların sorumlusu olduğu kolayca anlaşılıyor. Dora da "babasının aklını yeniden başına getirmek istediğini" söylüyor. Bu bahaneyle varolan huzursuzluğu ve düzensizliği daha da artırıyor.

Freud, Dora çözümlemesine yazdığı bitiriş yazısında, eşcinselliğe ve aktarıma yeterince eğilmediğinden duyduğu pişmanlığa değinir. Belli bir ölçüde bu konulara gene de dikkatle eğilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ama hâlâ Fliess'in çiftcinsellik* (Bisexualitat) düşüncelerinden henüz kopmadığı gibi (30 Ocak 1900 yılında Fliess'e yaz-

* Çiftcinsellik (Bisexualitat) biyolojik bir kavramdır ve psikanaliz insan (ve hayvan) bireyinde biyolojik kökenli bir çiftcinselliğin varlığı varsayımını kabul ettiğinden, biyoloji ile ortak bir zemine basar. Ancak alışıldık ya da biyolojik anlamda "erkek" ve "dişi" denen şeyin özünün ne olduğunu psikanaliz açıklayamaz. Katıksız cinsellik olmadığını, her cinsin ötekinden izler taşıdığını söyleyen Freud, çiftcinselliğin ruhsal düzlemde, hiçbir zaman katıksız bir biçimde ortaya çıkmayan "erkeksi" ya da "dişi" bir tavırda yansıdığını belirtir. *(Psikanalizin Temel Kavramları. 100)* Ç.N.

Freud çiftcinsellik düşüncesini doksanlı yılların başında Fliess'ten almış ve kavramın nevrozlar açısından önemini görmekte geçikmemişti. Ancak Freud ve Fliess çiftcinselliği "bastırma" eğiliminin sorumlusu olarak görmekteydiler. Freud 1901'de bastırmanın ancak "iki cinsel akım arasındaki tepki ile mümkün olabileceğini" düşünmekteydi, bu da çiftcinselliğin önkoşuluna dayanmaktaydı. 1905'te sadizm, mazoşizm ve çiftcinselliği birbirleriyle ilintiler. 1914'te ise "çiftcinselliğin bastırmanın motifi olarak vurgulanması oldukça sığ bir görüştür" der. *(ay. 101)* Ç.N.

dığı, kendi durumunu anlatan mektubundan bunu çıkarıyoruz) rüya ve perdeleyici anılar incelemelerinden türettiği aktarım anlayışına hâlâ sımsıkı bağlıdır. "Ruhsal yoğunluğun" bir temsilciden bir başkasına "kaydırılması" bilinçdışı isteğin etkisiyle gerçekleşir. Bunu Dora'nın ilk rüyasının analizinden belirgin bir biçimde görüyoruz.*

Birinci rüyanın çözümlenmesi sırasında Dora rüyasını anlatırken yaman bir sigara tiryakisi olan Freud, duman sözcüğünün geçtiği yerde "ateş olmayan yerden duman çıkmaz"der. Böylelikle kendini Dora'nın aktarımının içine sokmak istemektedir; böyle olunca rüyanın çözümlenmesinin ağırlıklı öteki göstergeleri gözden kaçmıştır.

Dora'nın sık sık gördüğü ilk rüyanın, Freud ile psikanaliz seanslarının başlamasından önce de görülüp görülmediği pek belli değil. Bu sorunun yanıtı, aktarım kuramı ile ilintisi yönünden önem taşır. Böylece Dora'nın -tıpkı önceden yazılmış ve içindeki rolü,- Dora'ya uygun görünen herkesin oynayabileceği bir senaryoyu aktarır gibi bir hayal ürünü olguyu Freud'a aktarıp aktarmadığını anlayabilirdik.

Dora'nın kimseyi takmadan ve alabildiğine serinkanlı bir biçimde seanslara gelmekten vazgeçtiği biliniyor. Freud bu olayı ancak 1914'te kuramsal olarak açıklayabilmiştir. Oysa 1900 yılında hâlâ rüyanın metapsikolojisi (üst-ruhbilimi) kuramına yakın duran Freud somnabilizme (uyurgezerliğe) dayalı bir açıklama yapabilmiştir ancak. İsteğe-halüsinasyonun kapısının aralanmasında hizmet etmesi gereken "topik regression",** başarısızlığa uğrar, yani ruhsal enerji, ruhsal aygıtın öteki sınırına, iradi hareketlere egemen olana kayar. Böylece Dora kendi senaryosunu oynar, onu analiz etmez.

Freud'un, kuramının (rüya mekanizmasının açıklanmasından son-

---

* Kitaba son ek: DORA'NIN RÜYASI

** **Topik Regression:** Çok güçlü engeller karşısında gerileyen dürtünün (ruhsal enerjinin) geçmişteki fix (sabit) odaklara yapışıp kalması. Ruhsal sistem şemasında yer alan, Libidonun denetimindeki ilk nesnelere ruhsal enerjinin geri dönmesi. Ç.N.

raki) biçimine, daha doğrusu o sıralardaki durumuna bağlı kalmak zorunda olduğunu, bundan ötürü de yeni "belirsizlikleri" elden geldiğince "açık seçik" sınıflandırabilmek için elindeki tek olanağı kullanmış olmasını anlayışla karşılamak gerekir. İşte bu yüzden olayın tümü, öyküyü bugün o günkünden daha da ilginç ve heyecanlı kılan bir öğe içermiş olmaktadır. Freud'un, Dora analizinden çok daha az eksiklikler ve boşluklar taşıyan daha sonraki analizlerine ilişkin hesap verdiği açıklamalar yok değil, ama bunlar çoğunlukla Dora analiziyle birlikte yaptığı açıklamalar kadar ilgi çekmedikleri gibi bu açıklamalar kadar insanı düşünmeye sürüklemezler de.

CİNSELBİLİMCİ OLARAK FREUD

Freud, Dora analizine ilişkin açıklamalarında kızla cinsel sorunlar üzerine konuştuklarını saklamaz. Hastalarına zaten bildikleri gerçekleri açıkladığını söyler. Ama her şeyi adlı adınca söylemiş, cinsel organlara bilimsel adlar vermiştir. Böylelikle, üstü örtük soruların çift anlamlı imalarla geçiştirildiği alışıldık konuşmalarda olduğundan daha dürüst ve namuslu davrandığı kanısındadır. (Freud'un bu düşüncesi analizci yönden açıklanabilir: bilindiği gibi çift anlamlılıklar gerek birincil sürecin gerekse isteğin varlığını ve etkisini açığa çıkarırlar.) Öte yandan Dora, bilgilerin kaynağını açıklamaktan kaçınmakla birlikte, o yaştaki bir kıza ve hele çağına kıyasla oldukça bilgiliydi. Ve işte bütün bunlar skandal etkisi yaratacaktı ister istemez.

Gelgelelim Dora analizinin yol açtığı skandal *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'nin yayımlanmasıyla birlikte patlak veren öfkenin yanında, devede kulaktı. Onsekiz yaşındaki bir genç kızın (Dora'nın) bir saflık ve temizlik örneği olarak sunulmamış olması oldukça üzücüydü kuşkusuz, ne var ki *Üç Deneme*, küçük çocukların "masum" oldukları inancına karşı çıkıyor, çocukların cinsel dürtülerini ele alıyor, yetmiyormuş gibi bunları, büyüklerde görülen tüm sapıklıkların kaynağı olarak tanımlıyordu. Freud'un yapıtları ara-

sında en büyük tepkiyi kuşkusuz bu yapıt çekmiştir.

Freud, travma kuramının yetersizliğinin ayrımına varıp sansasyonel fantezilerin önemini bulguladığında "Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan" olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu duygusunu taşıyordu. *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'de o güne kadar izleyegeldiği çizgiden biraz sapmış oluyordu Freud.

O zamana kadar araştırmalarının başlıca aracı yorumlama olagelmişti. Oysa *Üç Deneme* yorumlamaya ikinci dereceden bir yer tanıyordu artık. Bu yapıtı bir bütün olarak ele aldığımızda, onu daha önceki yapıtlarında karşılaştığımız -ve her biri kitapların içindeki öteki bölümlerde verilmiş, örneklerden sonuçlar çıkaran- bitiş bölümlerine benzetebiliriz. Bu çalışmadaysa, cinsellik konusunda daha önceki çalışmalarında ortaya attığı örneklerden sonuçlar çıkarır. Ama aynı zamanda yepyeni bir yönde yol almaya başlar. Bundan böyle isteğin ve fantezilerin dünyasıyla uğraşmaz. Ödipus kompleksinden 1905 yılında *Üç Denemesi*'nde bir kez olsun söz edilmez (kitabın daha sonraki baskılarında bir dipnotta Ödipus kompleksine değinilmiştir.) İstek *Üç Deneme*'de herhangi bir rol oynamaz. Öyleyse psikanalizin birbirinden hemen hemen bağımsız en azından çok farklı iki temel direk üstünde durduğunu söyleyebiliriz: *Rüya Yorumu ve Üç Deneme*'nin.

Bu iki kitabın çok farklı alınyazıları vardır. *Rüya Yorumu*, bilinçdışının ortaya çıkarılmasına tanık olduğumuzu düşünerek durmadan yeniden bulgulamak zorunda olduğumuz bir çalışma olarak kalmıştır. İkinci kitabın o günlerde yarattığı o büyük ölçüde şaşırtıcı, sarsıcı etkinin yerinde ise bugün yeller esiyor. Freud bunu çok çabuk ayrımsamıştır. İkinci baskının önsözünde (1909) yapıtının hızla eskimesini ve içindeki tüm yeniliklerin boş laf olup çıkmasını arzu eder. İşin buraya vardığını söyleyebiliriz: en azından genelde; ama söz konusu yapıt yanlış anlaşılmaktan da kurtulmuş değildir. Çünkü *Üç Deneme*'yi anlamaya (ya da yanlış anlamaya) yönelik belli bir kavrama tarzı, özellikle çocuğun psikoterapisinde, kimi belirli nevrotik şikâyetleri, engellenmiş bir gelişmenin etkileriyle bir tutma ve "gelişmenin normalleştirilmesi"ne çalışma gibi sakat düşünme eği-

limlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Çocukluk dönemindeki cinselliği bulgulaması, Freud'u kendi düşüncelerini değiştirmeye ve cinsel olanı, doğrudan cinsel organlarla ilintili olandan ayırmaya itmiştir.

Cinselliği genital olandan ayrı tutmak, çocukların ve sapıkların cinsel etkinliklerini normal yetişkinlerin cinsel etkinlikleriyle aynı kefeye koyma olanağını getirir: oysa birincilerin (çocukların) cinsel etkinliği bugüne kadar tümüyle ihmal edilmiş, ötekisiyse anlayışla değil ama ahlaksal tepkiyle karşılanmıştır." (53)

Cinselbilim, Freud'un ona bir yan alan olarak el atmasından önce de vardı. Richard Frhr.von Krafft-Ebing, Henry Haveloc Elis ve başka birçoğunun çalışmaları, yüzyılın başında yayımlanmıştı. Ama bu çalışmalar yalnızca cinselliğin hastalıklı biçimlerini anlatmakta ve bunlara adlar vermekteydiler. Örneğin mazoşizm, sadizm ve benzeri terimleri bu çalışmalara borçluyuzdur. Bu cinselbilim, hedefi belli, daha doğrusu hedefine bakılarak tanımlanmış cinsel bir dürtünün varlığını tartışmasız benimsemişti. Kısacası, cinselliğin temelinde "normal" bir düşünsel modelin (pattern) yattığı varsayımından hareket ediyordu. "Sapmaları" açıklayabilmek için böyle bir varsayımı işin başına koymak zorunluydu elbette. Oysa aslında böyle sapmaların "cinsel güdünün" sapıklıkları olarak görülmesi bile, ahlak ile doğanın birbirine karıştırıldığı gerekçesiyle bu cinselbilim kuramına duyulan güvensizliği sarsmaya yetmeliydi.

Freud bu "normal güdüler" anlayışını bir kenara attı. Kitapta söz konusu olan cinsel dürtünün ne doğal bir nesnesi ne de doğal bir amacı vardır ve normal cinsellik, -herbiri, bu normalleşme yolundan saptıklarında sapıklık denen şeyi temsil eden- parçasal dürtüler üzerine kurulmuştur. Sözgelimi, Freud'a göre cinselliğin bir yere saplanıp kalması ya da sonradan dürtü gelişmesinin başlangıcındaki basamaklardan birine geri dönmesi durumunda, yetişkinlerde sapıklıklar ortaya çıkar.

Üç Deneme'nin metni daha sonraki baskılarda büyük ölçüde zenginleştirilmiştir. Freud 1905'te parçasal dürtüyü, (Partieltrieb), Saplanıp-kalmaları (Fixierung), Yüceltme dönüşümlerini (Sublimierung) ve Gerilemeleri (Regression) inceler. Ne var ki, başka örneklerde de sık sık olduğu gibi, bu ilk baskı öylesine kusursuzdur ki, Özdeşleştirme (Identifikation), iğdişleştirme/iğdişleşme cinsel organlar-öncesi organizasyonlar, çocuklarda cinsellik kuramı gibi yeni konuları, ilk çalışmada öyle pek önemli bir değişiklikler yapmadan yeni baskılara ekleyebilmiştir. Hani neredeyse, Freud'un daha ilk çalışmada sonradan kitaba girecek tamamlamaları hesaplayarak bunlara yer ayırdığını düşünebiliriz.

Freud'un içgüdü (Instinkt) öğretisi yerine dürtü (Trieb) öğretisini koyarak bu alanda gerçekleştirdiği devrim, yaygın bir yanılsamanın da sonu oldu. Bu yanılsama, yalnızca insanın karanlıktaki yanını (dürtülerle hareket eden) canavarca bir şey gibi göstermekle kalmıyor, aynı zamanda -ahlaksal önemi yüzünden hâlâ varlığını koruyabilmiş eski bir metafizik düşünceye uygun biçimde- insanı bir (dürtülerle hareket eden) hayvansal, bir de akılsal olmak üzere iki parçaya bölüyordu.

Freud birazdan göreceğimiz nedenlerle çocukları doğrudan inceleme yerine, yetişkinlerin çözümlemesine dayanarak cinselliğin gelişmesindeki basamakları ortaya çıkarmaya çalıştı. Daha sonraki baskılarla cinselliğin bu basamakları cinsel organizasyonun gelişme aşamaları olarak karşımıza çıkacak ve sonunda çocukların cinselliği kuramıyla bir ilinti içine sokulacaklardır.

Çocukluğun başlangıç dönemlerindeki önemli anıları örten anımsama bozukluğu, yetişkinlerin, bu çocukluk dönemini nasılsa öyle görmesini engellemektedir; Ancak analiz sırasında bu anımsamayı engelleyen direncin nedenini bulup ortaya çıkarmamız halinde, çocukluğumuza ilişkin bilgileri gölgeleyen engel de ortadan kalkar. Freud dördüncü baskıya yazdığı önsözde, insanlar doğrudan çocukları gözlemleyerek ve inceleyerek öğrenme yeteneğine sahip olsalardı, bu kitabı yazmama gerek kalmazdı, der. Günümüzde, çocukların ku-

sursuz biçimde gözlemlenip incelenmesinin olanaklı olduğunu söylememizin pek anlamı yok; kaldı ki, böyle bir gözlemleme, kendileri de analizin konusu olan olaylarla sınırlıdır. Anlamı yok çünkü bu analizlerde de gene Freud'un buluşları sonucunda mümkün olmuştur ve söz konusu buluşlar, gene yetişkinlerin analizlerinden elde edilip daha sonra çocukların analizlerine uygulanan buluşlardır.

Parçasal dürtüler tümünü birleştiren "normal" diyebileceğimiz bir bütün içinde kalıntısız toplanmazlar hiçbir zaman; eninde sonunda bir artık kalır. Bu kalıntı, bu artık dürtünün sonuçta ne olacağını ya da nelere yol açacağını belirleyen bu artığın kendisi değildir. Bir sapıklık durumu ortaya çıkabileceği, başka deyişle, dürtünün sapıklık özelliği sürüp gidebileceği gibi, buradan nevrotik belirtiler de gelişebilir ya da gene bu artık dürtünün pahasına kurulan ve aynı malzemeden oluşan tiksinme, utanma, ahlaklı davranma gibi "tepki -oluşumları" ortaya çıkar. Bu tepki-oluşumları yüceltmenin de temelini oluşturur. *Daha ilerideki kişisel kültür ve normallik yönünden böylesine önemli olan oluşumlar (kurgular) hangi araçlarla kurulurlar? Olsa olsa, enerjileri tümüyle ya da büyük bir bölümüyle cinsel kullanım (alanından) alınarak başka amaçlara verilen çocuksal cinsel duyguların pahasına.(...) Bu sürece "yüceltme" dendi ve bu süreç uygarlığın zenginlikleri bakımından en önemli etmenlerden biridir.*(54)

İşte sapık dürtülerin basıncı ya da baskısı, bu dönüşme, başka deyişle cinsel alandan kültürel alana aktarılan enerji sayesinde "ruhsal etkililiği" artırır. Sanatçılığın ve karakter biçimlenmesinin kaynağını da burada aramak gerekir. Kısacası çocuğun çok biçimli sapıklık yatkınlıkları, bir dizi erdemin de kaynağı ve kökenidirler. Böyle olunca da erdemler ile hastalıkların kökeni aynıdır ve erdemlerin nevrozlarda hastalık belirtileri olarak ortaya çıkmaları da olmayacak iş değildir. Gerçekten de nevrotik hastalık belirtilerine yol açan etmen, erdemlere yol açan aynı sapık özellikli dürtü artığı, daha doğrusu artık dürtüdür. Hastalık belirtilerinin bir bölümü kuraldışı (anomal) cinselliğin pahasına oluşur. Nevrozlar bir anlamda sapıklıkların negatifidir de denebilir. *Psikonevrozun iyice gelişmiş durumunda bu sapık dürtülerden yalnızca birinin gelişmiş olduğu durumlara çok ender*

rastlanır, çoğunlukla dürtülerin büyük bir öbeği ve genellikle tümünün izlerini taşıyarak karşımıza çıkar. Ancak dürtü tek başına yoğunluğu yönünden ötekilerin oluşup gelişmesinden bağımsızdır. Bu bağlamda da pozitif sapıklıkların incelenmesi bize tam karşıt olguyu sunar.(55)

Freud'un Charles Darwin'e neden zaaf duyduğu sorusuna da burada yanıt getirebiliriz. Freud, Darwin'in varolma mücadelesi ve doğal ayıklanma kuramını fazla yüzeysel buluyordu; ancak biyolojik evrimin belli bir son ereğe yönelik olmadığı düşüncesine, daha doğrusu Darwin'in böyle bir erekliliğe yer vermeyişine katılıyordu. Çünkü bu anlayışın sonucunda, evrimin üstünde yetkin bir ilke arama gereği kalmıyordu. İnsanlığın en büyük erdemleri, utanç ve ayıplarla aynı gereçten oluşmuşlardı.

Freud'un okuyucuları ise erdemler konusunda ona katılmıyorlar; insanoğlunun doğuştan, yani doğal olarak erdemli olduğunu, bunun da soylu kökeninden kaynaklandığını ve toplumun onu bozup yozlaştırdığını düşünüyorlardı. Ya da doğanın kötü olduğunu ve insanın herhangi doğaüstü bir nedenle doğanın bu kötülüğünü paylaşmadığını, ama erdemlerini bu şüpheli ve karanlık doğadan almadığını kabul ediyorlardı. Çocuğa ilişkin belli bir tasarım, idealist mitolojilerini desteklemelerini sağlıyordu. Freud, çocuğun erdemli ve masum olduğu varsayımına dayanan bu desteği çağdaşlarının elinden alınca, berikilerin narsizmini derinden yaraladı. Bugün bile bu idealleştirme eğilimleri yüceltme düşüncesine doğru dürüst girmemizi engellemektedir. Üzerinde kuram yapmanın oldukça zor olduğu bir düşüncedir bu. Oysa aslında yalındır ve alabildiğine kolaylıkla gözlemlenebilecek olguları ve gerçekleri gösterir.

Üç Deneme için söyleyecek çok şey var; ama *Rüya Yorumu*'nun bilinçdışı isteklerin kitabı olması gibi, *Üç Deneme* de özde dürtülerin kitabıdır. Freud istek ile dürtüyü hep ayrı ayrı ele alır. Bunlardan birinin karşımıza çıktığı bir kitapta ötekini göremeyiz. Bu neredeyse istisnasız bir kuraldır ve çok ender istisnalar da hata etkisi yaparlar.

İstek, geçmişte kalmış bir deneyime (yaşantıya) ya da yitirilmiş bir nesneye duyulan özlemdir; insanın eksikliğini duyduğu şeydir ve tıpkı fantezi ve rüya gibi onlarla aynı sahne içinde ortaya çıkar. Kişi,

isteği gerçekleştirme arzusundadır. Oysa dürtü kendini gerçekleştirme olanağından yoksundur; çünkü hayallerle ilintili bir yanı yoktur; o ancak bir hedefe, amaca yöneliktir. Gelgelelim ne "doğal" bir amacı, hedefi vardır; ne de yönelebileceği "doğal" bir nesnesi.

ESPRİ

Espri ve Esprinin Bilinçdışı ile İlişkileri, Üç Deneme ile aynı döneme rastlayan bir çalışmadır. Her iki çalışmanın elyazmaları muhakkak ki iki ayrı masada Freud'un önünde duruyorlardı ve o bir onu bir bunu ele alıp üzerinde çalışmakla kendine bir tür dinlenme sağlıyordu.

Bu kitapta geliştirilen kuramlar bir bakıma kolay kavranır türdendirler, oysa o dönem için oldukça özgün ve yadırgatıcıydılar. Anlamlarını da kimse kavrayamamıştı. Freud'un anlattıkları tüm dolambaçlı yollara sapmış, inceleme ve araştırmanın tüm kararsızlıklarını yaşamış olmanın güçlüğüyle bezeliydiler; bu da söz konusu düşüncelerin güç anlaşılmasına yol açmıştır. Freud'un burada gene Charcot'dan aldığı bir yöntemi uyguladığı izlenimini ediniriz. Bu yöntem, kusurlu, eksik ve karışım biçiminde ortaya çıkanları da yorumlama olanağı verecek tipler oluşuncaya kadar örnekleri araştırıp inceleme esasına dayanır. Bu, sonunda yorumla bütünleşen doğabilimlerinin yöntemidir. Gelgelelim okuyucu bu yöntemin niteliği yüzünden, hâlâ pek açık seçik olmayanı, kolayca anladığı sanısına kapılmaktadır. Freud, bu kitapta verdiği örneklere özellikle de sırf kendisi için bir antoloji biçiminde düzenlediği Yahudi fıkraları ve öykülerine özel bir sempati beslerdi. Kitapta o kadar çok öykü ve fıkra vardır ki, kitabını çoğunlukla eğlendirici bir kitap, açıklamaların da kitaptakilere ilişkin yorumlar olduğu düşüncesine kapılmamak elde değildir.

Daha ilk örnekte her şeyi kavradığımız izlenimine kapılırız. Freud Alman ozanı Heinrich Heine'nin "Gezi Görüntüleri"nde anlattığı bir fıkrayı ele alır.(56) Piyango koleksiyoncusu ve nasır operatörü Hyacinth, ünlü zengin Baron Rotschild ile yan yana oturduğunu ileri sürerek, "bana kendilerinden biri gibi, gerçekten *"famillionär"** davrandı," der.

"Famillionär" sözcük oyunu, rüya yorumundan bildiğimiz birincil

* familie: aile (aileden biri gibi)
millionär: milyoner (milyoner gibi)

sürece giren yoğunlaştırmadan kaynaklanır; her iki sözcükteki "mil" seseltimi sayesinde iki sözcük tek bir sözcükte yoğunlaşmaktadır. Sözcük oyunu yukarıda da belirttiğimiz gibi, çok kolay kavranacak bir anlamı ima etmektedir. Bu *alaycı ve taşlayıcı* anlam örnekle gösterdiğimiz söz konusu sözcük oyunu olmadan da ilginçliğini korumakla birlikte, bu yoldan gerçekleşmediği zaman geriye *espri* diye pek bir şey kalmamaktadır. Freud esprinin anlamının kökenlerine inmeye çalışır. Esprinin yaratıcısı ozan Heinrich Heine'nin yaşamını ele alarak ozanın kişiliğinin herhangi bir yanını ya da çelişkisini Hirsch-Hyacinth'in kişiliğinde sık sık yansıttığını gösterir. Bu kısa fıkra da bunlardan alınmış bir örnektir.* Ancak burada ilgiyi çeken yan, esprinin yol açtığı güldürücü ve eğlendirici durumdan çok, sözcük oyunu olmaksızın sözcük-esprisi olamayacağı savıdır. Freud'un bu saptaması bir açıklamadan çok bir soru getirmektedir birlikte: Böyle bir şey nasıl mümkün olmaktadır?

Soruyu biraz ayrıntılarıyla ele almaya çalışalım. Rüyada, normal bir tümce, rüyanın neresinde birincil sürecin sözdizimine, örneğimize geri dönecek olursak, yoğunlaşmanın sözdizimine boyun eğer. Freud'un o dönemde söylediği gibi, bu süreç sözsel öğelere "aktarmıştır" kendini. Rüyanın bize öğrettiklerini göz önünde tutacak olursak, Freud'un bu açıklaması bizi şaşırtmamalı. Gelgelelim espri olayında rüyadan farklı olarak herhangi bir dürtünün doyumundan ya da bir isteğin gerçekleşmesinden söz etmemiz olanaksız olduğu halde, özel türde bir haz duyma olayıyla karşı karşıya kaldığımızı biliyoruz. Nereden geliyor bu haz?

Freud gerek yukarıdaki örnekten gerekse başka örneklerden yola çıkarak iki tez geliştirmiştir. Bunlardan birini şöyle özetlemek olanaklıdır. Espriden haz duyma olgusu, çocukların-birincil sürecin yasalarına göre-anlamlarına aldırış etmeksizin sözcüklerle oynama yeteneği ve özgürlüğünü yetişkin insanın yeniden bulması gerçeğine dayanmaktadır.

Her esprinin bu türden bir sözcük oyunu gerektirmediğini de bi-

* : bkz. kitaba son ek: Espri

liyoruz. Freud, döneminin felsefi terminolojisini kullanarak, sözcük oyununun bu durumda "düşünce" ile ilintili olduğunu (Bize kalsa mantık oyunu derdik) ve sözsel öğelerle ilintili olmasa da sözcük oyununa dayanmayan esprilerin de aynı etkiyi yaptığını söyler. Haz duyma burada da çocuğun sözcük oyunundaki özgürlüğünden duyduğu hazzı anımsatmaktadır.

Yetişkin bir kimse bu masum zevkten yararlanamaz. Önemli bir engel, yani eleştirel düşünce yolunu tıkar. Yetişkin için saçma ile oynanan bu oyunda, hiç değilse ucundan da olsa, anlamla ilgili bir yan bulunmalıdır, anlama yönelik bu ilgi, eleştirel düşünceyi, dikkati asıl haz-duyma olgusunun üzerinden kaldırıp kökeni çocuklukta olan oyunun üzerine çeker. Böylece haz-duyma olgusu, eleştirel düşüncenin anlam arayan baskısından kurtulur. Anlama yönelik ilgi, eleştirel düşünceyi oyunun üzerine yöneltmese, haz reddedilirdi. Bir espriye gülen kimsenin, hazzının kaynağının sözcük oyunundan mı yoksa esprinin içinde bulduğu anlamdan mı geldiğini açıklayamaması, Freud'un bu düşüncelerinin bir kanıtı değilse de en azından düşüncelerin tutarlılığının bir göstergesidir. Öyleyse gerek sözcük oyunu gerekse anlam iki gerekli öğeyi oluştururlar.

Bir sınır durumu temsil eden saçmalık-esprilerinde, yalnızca sözcüklere bağlı kalan yaklaşım, esprinin saçmalık olduğunu ileri sürer; öteki imaları izleyerek dinleyicinin bilinçdışından geçen yolu aşan yaklaşım, espride vurgulanan anlamı bulur. Ya da bu türden bir anlam bulunamayacak olursa, o zaman esprinin temel niteliklerinin tümünden yoksun böyle ürünlere, "kötü espriler" deyip demeyeceği ya da bunları espriden sayıp saymayacağı kişiye kalmış bir şeydir."(57) Bu durumda uygun bir teknikle saf dışı bırakılamamış eleştirel mantığın kurbanı olmuş hazdan yoksun kaldığımızı kavramalıyız.

İkinci tez, elde edilen hazzın *korunmasına* yarayan bu teknik ile ilintili olmayıp hazzın doğrudan doğası (karakteri) ile ilgilidir. Bu teze göre haz, değişmezlik (sabit kalma) ilkesine göre, başka deyişle gerilimlerin (yüklerin) boşaltılmasıyla doğar. Kendimizi birincil süreçlere karşı korumamızı sağlayan enerji miktarı, işe yaramamıştır

ve serbestçe açığa çıkar (boşalır). Bu durum en azından, eğilimsel olmayan, masum ve bunun dışında herhangi bir haz elde etme gibi hedefi gütmeyen ve her iki süreç arasında yükü (gerilimleri) boşaltmaktan öte bir etki göstermeyen espriler için geçerlidir. *("Esprinin eğilimleri kolayca görülebilir. Esprinin kendisinin amaç olmadığı, başka deyişle masum olmadığı yerde, espri yalnızca iki eğilimin hizmetine koşar(...) ya kötü niyetli bir espridir (saldırmaya, taşlamaya, savunmaya yarar) ya da açık-saçıktır.")* Kuşku yok ki Freud'un ilk okurları söz konusu gerilimleri (enerji yüklerini) ve engelleri oldukça dramatik bir gözle görmüşler, böyle olunca da bunlara ilişkin dramatik tasarım aslında espri olan "güldürücü öyküler" adlı basit hikâyelerin içinde bu gerilim ve engelleri ayrımsamalarını engellemiştir. Bu da onların Freud öğretisinin önemli bir bölümünü kaçırmalarına yol açmıştır.

Gelgelelim yukarıdan beri kavramaya çalıştığımız her iki tez de durumu henüz tam açıklamamaktadır. Elde edilen haz, herhangi bir yasağın ortadan kaldırılmasından elde edilen hazdan büyüktür ve espriyi oluşturan söz ve düşünce (anlam) bölümlerinin espriye birlikte katkıları, bunların ayrı ayrı katkılarından daha fazlaymış gibi görünmektedir. Başka deyişle, haz elde etmenin her iki türü birbirlerini tamamlamaktan çok iki çarpan gibi birbirlerini büyütmektedirler. Freud bu görüşüyle, "aynı anda yaşanan hazların birbirlerini yoğunlaştırdıkların" gözlemleyen Fechner'in bu ampirik (deneysel) saptamasını doğrulamaktadır. Ancak biz yalnızca sonucu, yoğunlaşmış hazzı tanıyoruz ve etmenlerin her biri bilincimizden kaçıyor.

"Espri" yapıtı ile *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* arasında belli bir koşutluk vardır. Gerek espriler gerekse "hatalar" (yanlışlıklar) aynı yasalara uyarlar. Ancak Freud, bu her iki yapıtında ayrı ayrı amaçlar gütmüştür. Freud "Espri"de "ekonomik"* bir sorunla uğraşır ve haz elde etmenin bir türünü açıklama çabasındadır. Oysa "Psikopatoloji"de amaç ruhsal determinizmi göstermek, başka deyişle yorumlama hakkını ve tek bir ayrıntıyı olsun dışarıda bırakmama zo-

* ekonomik: Metapsikoloji ile ilgili bölüme bakın (Ç.N.)

runluluğunu belirtmektir.

Esprinin araştırılması estetiğe yeni derinlikler ve boyutlar getirmektedir. Freud ise, estetik sorunlarla gerçek anlamda ilgilendiğini hiçbir zaman kabul etmemiştir. Söz konusu yapıtında estetikle ilintili herhangi bir açıklamaya rastlanmadığı da bir gerçektir. Gelgelelim, bize esprinin nasıl işlediğini göstererek, böyle bir estetik ile ilintili açıklamaya giden yolları da açmıştır kuşkusuz. Espri (hani benzese de) bir hastalık belirtisi değildir, daha çok bir sanattır. (Gerekli tüm oranlar korunduğunda, esprinin kendine özgü şiirselliği gibi bir şeyler ortaya çıkar.) Espri tıpkı bir sanat yapıtı gibi, savunma mekanizmalarına boyun eğmekle kalmaz, onları atlatır da. Herhangi bir yazınsal yapıtta, -bu yapıtın, biçim aracılığıyla bize iletir göründüğü- hoş olan ya da olmayan *düşünceleri* aramaya kalkmak, belki pek yararsız sayılmaz, ancak yapıtın estetik değerini bu düşüncelerin değeriyle belirlemeye kalkıştığımızda, kendimizi aldatırız. Bu düşünceler, sanatın kendi gizli oyununu "biçimin" arkasına saklamak için kullandığı ek ya da zorunlu araçlardır. (Sanatın "oyunu", çoğunlukla oldukça cüretkâr bir düşüncenin okura ulaştırılmasına yaramıştır.)

Aldatıcı oyunun maskesini düşürmekle işlevini sınırlayan bir estetiğin kendisi de çocukluk döneminin saflık düzeyine geri düşmekten kurtulamayacaktır. Çünkü bu oyun, daha önce de gördüğümüz gibi gizli, maskelenerek oynanmak zorundadır. Hepimiz biliriz bunu, çünkü hepimiz bir zamanlar çocuktuk.

Freud'un oğlu Martin, dokuz yaşında, bayağı sözler kullanarak şiirler yazmış, bunu yaparken de anlamdan çok sözsel gerece ağırlık vermiştir. Oldukça geleneğe bağlı bir zevk taşıyan Freud, oğlunun yaptıklarına karşı çıkmıştır. "Bunu yaparken, poz kesiyormuşum gibi geliyor bana", der Martin. Freud 1898'de Martin'in bu sözlerini Fliess'e yazar. İnsanlığın en yüksek erdemlerini yolunu sapıtmış dürtü artıklarından türeten adam, en yüksek sanatsal yaratıları, büyük sanat ürünlerini, çocuklara özgü poz kesme hazzını gizleme zo-

runluluğuyla açıklamakta gecikemezdi elbette. Kitabı en azından, -çocuk olmaktan çıktığımız andan itibaren- çocukluk dönemine ait bir hazzı benimseyebilmemiz için, herhangi bir tekniğin zorunlu olduğu düşüncesiyle biter. Çocukken, böyle bir tekniğe gereksinme duymamışızdır.

Rüyaların oluşup ortaya çıkış tarzları (sözsel öğelere aktarılmış yoğunlaştırma ve kaydırma) estetiğin ilgilenebileceği biricik model değildir kuşkusuz. Freud'un açıklaması gereken ve biraz kafa karıştırıcı bir sorun olan "Topik" (yer, alan) sorunu da henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Rüya, Fechner'in "öteki sahne" dediği ve "ruhsal aygıtın" alanı dışında kalan bölgede geçer. Kendini başka bir dünya gibi sunan bu sahne, hayallere uygun düştüğü kadar- rüyanın halüsinasyonlarına hatta bundan daha da fazla uygun ve yakın düşer. Birincil sürecin damgasını, gerek rüyaya, gerek espriye gerekse de şiire bastığını, ancak isteğin daha başka yollardan da ikincil sürecin alanına girebileceğini söylemek mümkün. Burada (Freud'un uyanıklık durumunun rüyası dediği) fantezi sorunuyla karşılaşıyoruz:

Hayal kurma dünyasının, haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçiş sırasında -acıyla duyumsanan bu geçiş sırasında- gerçek yaşamda vazgeçmek zorunda kaldığımız bir dürtünün doyumunun yerini tutmak üzere düzenlenmiş bir "korunma olduğu anlaşılmıştır." Sanatçı da tıpkı nevrotik kişi gibi doyurmayan gerçeklikten bu hayal gücünün dünyasına geri çekilmiştir, ancak nevrotik kişiden farklı olarak içine çekildiği bu dünyadan tekrar gerçekliğe giden yolu bulmayı ve gerçekliğin içinde sağlam zemine basmayı becerebilmiştir. Yarattıkları, onun sanat yapıtları, bilinçdışı isteklerin doyumuna yarıyan fantezilerdir, tıpkı rüyalar gibi... ancak toplumdışı, narsist hayal ürünlerinden farklı olarak, sanat ürünlerinde başka insanların katılımı da düşünülmüştür.(58)

Böyle bir temel üzerinde estetik kurulamayacağı apaçık ortada; çünkü psikanaliz, yerleşik ölçütlere bakarak bir yapıta verilmesi ya da ondan esirgenmesi gereken değerin adını koyabilse bile, bu ölçütlerin kendileri onun uzmanlık alanının dışında kalırlar. Bu hayal gücünün

deposunda yanılgılar ve çocuksu saflıkların yanı sıra başyapıtlar da yer alırlar ve Freud bu sorunu araştırmaya hiçbir zaman yanaşmamıştır. (Bu noktayla ilintili olarak: Bu konuda o kadar az şey biliyoruz ki, der) Freud hiçbir zaman sanatçı havasına girmemiştir; modern resimden de hoşlanmaz. Döneminin kimi dışavurumcu ressamlarına kendisinin ilgisini çekmek isteyen Oscar Pfister'e şunları yazmıştı: *Yaşamımda delilere karşı korkunç hoşgörüsüz olduğumu, onlarda yalnızca zararlı özellikler gördüğümü ve bu "sanatçılar ile" ilintili olarak onlar tarafından daha işin başında olumsuzluk damgası yemiş dar kafalı, sanattan anlamayan biri olduğumu bilmeniz gerekir."* (21 Haziran 1920). Freud'un müzikten de hiç hoşlanmadığı söylenir; ancak oğlu Ernst Freud, bunun bir abartma olduğunu söylemişti bana. Babası, Mozart'ı çok sever, yalnız kaldıkça melodilerini mırıldanırmış.

Freud'un kuramlarının yazınsal ve sanatsal akımlara, örneğin gerçeküstücülük hareketine belirli etkiler yaptığı da biliniyor. Ancak Freud, söz konusu etkiyi yok saymak ve yazılarından çıkarılan sonuçları tutarsız ilan etmek eğilimindedir.

Freud oldukça bilgili olduğu yazı alanında ilk ağızda içeriğe önem vermişti; çünkü yazın sanatını, içeriğin doğru anlaşılmasına yarayan araçların toplandığı bir alan olarak görüyordu. Tutucu etkisi yapıyordu, oysa bir devrimciydi. Bu, kuramcının da tıpkı sanatçı gibi ne beğeniye ne de modaya boyun eğmek zorunda olmayışıyla açıklanabilecek bir çelişkiydi ancak.

Freud 1907 yılında yazınsal yaratıyı uyanıklık rüyası (fantezi) ile karşılaştırdığı bir yazı yayımlar. (Bu yazıyı 1913'te *Sciente* da yeniden derleyecektir.) Aynı yıl yazınsal bir yapıtın ayrıntılı bir analizine girişir. Ne var ki aslına bakacak olursak, Freud'un hiçbir incelemesinde gerçekte estetiğin ya da yazın'ın sorunları işlenmemiştir. Freud, sanat ürünlerini bilinçdışının bilgisine götüren değişik bir yol olarak yorumlar (İşin bu yanı ise ne sanatçının ne de okurun umurundadır.) Sanatçı, okuruna değil de psikanalizciye açık ettiği yanlarından, tıpkı rüya gören ya da hayalci birinde olduğu gibi,

tamamen habersizdir. Freud'un 1897'de Ödipus kompleksini bulmasında ona herhangi bir kimseden daha fazla yardımcı olabilmek için, William Shpeakspeare'in (Freud'un Hamlet'te analizini yaptığı) Ödipus kompleksini herhangi sıradan birinden daha fazla bilmesi gerekmiyordu. İşte bu yüzden Freud'un bu alandaki incelemelerine ne estetiğin ne de yazın eleştirisinin bakış açısından yaklaşmak olanağı vardır.

GRADİVA

1907'de çözümlediği roman Freud'a bilinçdışına ilişkin yeni bir şey söylemez. Bu analizle iyice kesinleşen olgu, hiçbir şeyin ruhsal determinizmin dışında kalamayacağı ve yazınsal bir fantezinin tıpkı bir gece rüyası, uyanıklık rüyası ya da bilmeden yapılan hatalar gibi analiz edilebilir olduğu inancıdır. Freud'un daha önce ortaya koyduğu analize ilişkin bilgilerin görkemli bir biçimde gösterilmesini bu romana borçluyuz. Freud Jung'a yolladığı bir mektupta (26 Mayıs 1907) analizinden söz eder: Bizim için yeni bir şey getirmiyor gerçi, ama sanırım incelemelerimizin zenginliğinden ötürü sevinebilme olanağı sunuyor bize.

Jung Freud'un dikkatini Wilhelm Jensen'in "La Gradiva" adlı romanına çekmişti. Freud'un roman üzerinde çok özenli bir analize girişmesi, Jung ile o sıralarda gittikçe artan dostluklarının bir belirtisiydi.

Roman, gençlik arkadaşı olan genç bir kıza karşı farkında olmadan bir eğilim taşıyan genç bir kazıbilimcinin (ona nevrotik ya da fetişist biri diyebiliriz) çevresinde gelişir. Kazıbilimci bu eğilimi, gerçekte varolan (Vatikan müzesindeki) bir rölyefe (kabartmaya) aktarmıştır ve bu kabartmanın Pompei'de ölen genç bir kızı gösterdiğini sanmaktadır. Genç kız, kazıbilimciyi, Freud'a göre psikanalizinkine benzer araçlarla iyileştirmeye çalışır. (Hani herhangi bir çılgınlık ya da deliliğin gerçeğe dönüş çağrılarıyla iyileştirilebileceğini olanaklı sayarsak.) Böyle bir konu, hele bilinçdışı duygulara yönelen araştırma ile kazıbilim alanındaki kazılar arasında va-

rolan benzerlik, Freud'u büyüleyecekti elbette; Freud, romandaki kişi sanki gerçek biriymiş gibi genç adamın rüyalarını ve delice tasarımlarını çözümlemeye koyulur.

Çalışmanın sonucunda, 1907 yılında psikanalizin durumunu gösteren inandırıcı ve iyi bir tablo ortaya çıkmıştır. Jensen'in romanı, birkaç yıl içinde unutulup gitmemiş olmasını, Freud'un analizine borçludur. Öte yandan bu modası geçmiş yapıtın içerdiği öykü belli bir zevk de vermiyor değildi. Yapıtın değerini düşüren o çocuksu saflık, aynı zamanda yapıtın çok kolay yorumlanmasının da nedeniydi. Jensen'de eksik olan, savunma becerisiydi, kendini, ruhsal dünyasını gizleme becerisi.

Yanlış anlaşılmasın: psikolojik savunma başka yerlerde aranmalıdır. Jensen fantezilerini gizlemeye gerek görmeksizin göz önüne sermişti; çünkü bunların ne anlama gelebileceklerini bilmiyor, başka deyişle bunlardan bir şey anlamıyordu. O "gözüpeklik" çağında, tıpkı Jensen'inkine benzeyen bir saflıkla, bu konuda dafa fazla bir şeyler öğrenebilmek umuduyla, Jensen'e, kimi sorular yöneltilmiş olması da doğaldı. Jensen'in aklına bu türden şeylerin gelmediğine hiç kuşku yok. Üstelik kendi düşünceleri ile Freud'unkiler arasındaki benzerlikleri elli yıl önce birkaç sömestr tıp okumuş olmasına bağlayacak kadar da işi ileri götürmüştü. Bu sözlerdeki enfes alayı bilerek üretmediği muhakkak.

MUSA DENEN ADAM

Freud'un sanat yapıtlarına ilişkin düşüncelerini, adsız yayımlandığı için gerçeği özellikle daha güvenilir biçimde dile getiren bir yaşam yazısı yansıtır. Freud söz konusu yazıyı, başlangıçta imzasız olarak "Michelangelo'nun Musa'sı" adlı kitabın başına koymuştur (1914). *Bir sanat yapıtının içeriğinin beni, sanatçının ilk ağızda önem verdiği biçimsel ve teknik özelliklerinden daha çok çektiğini sık sık belirttim. Sanatın birçok anlatım aracını ve kimi etkilerini kavrayabilmek için gerekli doğru anlayıştan yoksunum... Gelgelelim sanat yapıtları beni çok etkilerler, özellikle şiirler ve plastik*

yapılar; ara sıra da resimler. Bu yüzden fırsat buldukça gidip bu yapıların önünde uzun uzadıya durmak gereksinmesi duyarım: amacım onları kendi tarzımla kavramak, başka deyişle hangi yollarla etkili olduklarını anlamaktır. Bunu beceremediğim durumlarda, örneğin müzikte, hemen hemen hiç zevk alamaz oluyorum. İçimdeki akılcı ya da belki çözümleyici bir mekanizma, niçin kapıldığımı, beni neyin kapıp götürdüğünü bilmeden bir sanat yapıtına kapılmama karşı koyuyor. (59)

Michelangelo'nun Musa heykeli ile ilintili olan bu inceleme, yorumcuların aklını biraz da olsa karıştırmış, Freud'a duydukları, ama bugün hiç çekinmeden göz ardı edebileceğimiz saf bir tutkuyla, bu denemenin ne kadar aldatıcı olduğunu algılamakta güçlük çekmişlerdir. Freud, sanki Charcot'nun öğüdüne candan kulak vererek, yontunun konuşmasını bekliyormuş gibi, haftalarca, her gün saatler boyu heykelin karşısında dikilip durmuştur. Ve sanki düşünceleri tek bir sorun çevresinde dolanıyormuş izlenimi vererek, bizi de bu düşüncelerin peşine takmaya çalışır: Michelangelo'nun heykele verdiği pozu, hangi eylemin, hangi hareket serisinin bir parçası olarak yerine yerleştirebiliriz? Freud'tan önceki sanat eleştirmenlerinin çoğu, bu harekette, Peygamberin, altın danaya tapınanların üzerine çullanmak için, hiç de bağışlayıcı olmayan bir tavırla yerinden kalkmak istediği anın yansıtıldığını ileri sürmüşlerdir. Freud ise, bunların düşündüklerinin tersine, Musa'nın böyle bir öfkenin hemen ardından kendini toparlayıp gene yerine oturduğu anın yansıtıldığını bulgulamıştır. Ona göre, Musa'nın elindeki değerli yasa tabletlerinin kırılabileceği tehlikesi, onu davranışından vazgeçirmiştir.

Musa figürünün Freud'u büyülemiş olduğunu biliyoruz. Ayrıca, gene o sıralarda, (Musa'nın elindeki tabletlerle simgelenen) psikanalizin geleceği konusunda nasıl bir seçim yapması gerektiğini bilemediğinden, kendini tıpkı Musa'nınkine benzer bir konumda görmekteydi. Bu yüzden kararını, heykeli kendine özgü tarzıyla görme yoluyla heykele yansıtmış ya da -sonuçta gene aynı yere çıkan bir davranışla- heykeli geleceği gösteren bir kehanet gibi görmüş olabilir. Ancak: Freud, Michelangelo'nun yapıtı önünde, tıpkı Sophokles'in önünde olduğu gibi, kendi kendini çözümlemişse, bu çö-

zümlemeyi bu kez bizlerden gizlemiştir ve bize gösterdiği şey, ruhbilimsel anlamda bir direnç niteliğiyle karşımıza çıkar. Freud Musa'nın yapıtını nesnel bir incelemeden geçirirken, öncelikle onun kendisi ile ilintili olan, ama, Freud bu sorunla ilgileniyor, demelerini de istemediği bir sorunu gizlemiş görünmektedir.

Freud'un bu konuda gerçekleri görme açısından kör olmadığı apaçık ortada; ama bize başka bir yönden, -sanat eleştirisinin, dikkatimizi önemsiz sorunlara çekerek, direncimize nasıl hizmet ettiğini gösteren- bir örnek sunup bu alanda çok değerli bir açıklama yapmamış olsa, bizim gözümüzü gerçekleri görmeyecek kadar kör edebilirdi. Sanatın bu türden dirençlere gereksinmesi vardır; ve sanatçı (Freud'un bize espri kuramında öğrettiği gibi) bizi belli bir noktayı anlayabilecek duruma getirebilmek için önce dikkatimizi herhangi bir noktaya çeker. Gelgelelim eleştirmen bu oyuna her zaman gelmeyebilir.

C.G. JUNG

1902'den beri, önceleri Freud'un bundan haberi olmadan Zürih'te Eugen Beuler adlı bir psikiyatri profesörü Freud'un düşünceleriyle ilgilenmekteydi. Beuler, Freud'un düşüncelerini şizofreninin tedavisinde uygulama alanına geçirmeye çalışmıştı. Beuler'in asistanı C. Jung, psikanalize büyük bir ilgi duymuş, bu alandaki düşünceleri deneysel ruhbilim alanmda kullanarak onları "doğrulamıştı." Freud, Viyana'da kendi düşüncelerinin benimseneceği konusundaki umutlarını tamamen bir yana bırakmışken, bu gelişmeyle, büyük önem verdiği uluslararası düzeyde tanınıp benimsenme olayının başladığını düşünmüştü. Üstelik İsviçre'deki bu bilim çevresinin Hıristiyan olması, Freud'un ise psikanalize o zamana kadar gösterilegelen direncin Yahudiliğe karşı bir muhalefetten de kaynaklandığına inanması, bu gelişmeyi daha da anlamlı kılıyordu. Öğretisinin çarpıtılma ya da yanlış yerlere çekilebilme tehlikesi umurunda değildi; düşüncelerinin benimseniyor olması önemliydi. Sonraları ileriyi görebilen Karl Abraham, tehlikeyi sezmeye başlayıp Freud'un dikkatini çektiğinde, Freud bir Yahudinin başkalarıyla birlikte çalışabilmek için biraz mazoşizm geliştirebilmesi ve belli ölçüde haksızlıklara kat-

lanabilmesi gerektiğine inandığını yazar. (23 Temmuz 1908) *Başka türlü birlikte çalışmanın olanağı yoktur. Adım Oberhuber olsaydı, yeni olan düşüncelerim çok daha az dirençle karşılanırdı"*, der.

Aslında Beuler, Freud'un düşüncelerini gerçekte kullanmış değildi, öteki kimi düşüncelerin yanında bunlardan da yararlanmakla yetinmişti. Ama Jung tamamen Freud'un yanında görünüyordu ve Freud Jung'a büyük umutlar bağlamıştı. Uluslararası bir cemiyet kurma düşüncesi gündeme geldiğinde, Jung, Freud için bu kuruluşun gelecekteki başkanıydı. Öte yandan bu peşin atama Viyanalı psikanalizciler arasında şiddetli tartışmaların çıkmasına yol açmıştı. Bu cemiyet kurma tasarısının gerçekleşmediği biliniyor. Freud başlangıçta, öğretisinde Jung tarafından yapılan ilk değişiklikleri oldukça hoşgörüyle karşılamıştı; ama 1913'te kendi konumunu belirginleştirip sağlamlaştırarak bunu Jung'un konumu, dolayısıyla da öğretisi karşısına koymak artık Freud için vazgeçilmez bir zorunluluk olmuştu ve olağanüstü önemli birçok sonucu Freud'un bu çabalarına borçluyuz.

Freud'un öğretisinin geçici de olsa Zürih Okuluyla birleşmesi, değişik kalıcı sonuçlara yol açtı, özellikle de uluslararası düzlemde düşüncelerin yandaş bulması mümkün oldu. Freud, Brill, Pfister ve özellikle de Zürih'te çalışmış olan genç Berlinli psikiyatrist Abraham'ı kendi öğretisine değerli yandaşlar olarak katabildi. Zürih okulu psikanalizin ruhsal-akılsal hastalıklar alanına kadar uzanması için bir şeyler yapmışsa, bunu Jung ve Beuler değil, Abraham ve kız öğrencisi Melanie Klein sayesinde yapmıştır.

Önce Abraham'ın fark ettiği gibi, Freud ile Jung'un birbirlerinden kopmaları kaçınılmaz bir sonuçtu. Duygusal kökenli bir rekabet, öğretilerdeki ayrılıkların dengelenmesini olanaksız kılıyordu. Bu çatışmalar psikanalizi kendi tekellerine almak eğilimi gösteren kendi çevresindeki kimi kişilere karşı Freud'un güvensizlik beslemesine yol açmıştı; Abraham'ın büyük değerini fark etmişti, ama ona güvenmiyordu. Çok sonraları (5 Haziran 1925) Abraham'ın geçmişteki yargılarında haklı olduğunu itiraf edecek, ancak yeni sorunlarla ilintili

yeni uyarılarına gene de kulak tıkayacaktır. Abraham bu kez de haklıysa, bunu kabul etmekten kendisini hiçbir şeyin alıkoyamayacağını yazar. Ama bunu yapmaya fırsat bulamaz. Çünkü Abaraham'ın ölümünden önce ona yazdığı son mektuptur bu. Bir türlü ödeştiremeyeceği, bağışlatamayacağı bir suç yakasına yapışıp kalacaktır.

KÜÇÜK HANS

1908'lerde Freud hâlâ çok uzlaşmacı biridir. Jung'un işbirliğini eleştirmeyi aklının ucundan bile geçirmeyip onun düşüncelerini kendininkilerle kaynaştırır. (Özellikle *Siçanadam* analizinde bunu görmek mümkündür.) Buna karşılık Küçük Hans'ın çözümlemesinde Jung'un tezleriyle bağdaşacak en ufak bir yan yoktur; tam tersine, özellikle küçük çocukluk döneminin çözümlemesinde, ileride Jung'un tezlerini çürütmek için en çarpıcı örnekleri arayıp bulacaktır.

Freud *Üç Deneme*'de, küçük çocukların doğrudan gözlemlenip incelenmesinden kimi sonuçlar çıkarılabileceğini reddetmişti. Ancak bu sorun nevrotik yetişkinlerin çözümlenmeleriyle aydınlatılmış olduğuna göre, bundan böyle çocukların üzerinde yapılacak doğrudan gözlemlerle kuramları "yeniden kurmak" mümkün olmalıydı. *Üç Deneme*'de görüşlerinin doğrudan kanıtlanmasına büyük önem veren Freud, çevresindeki dostlarından, öğrencilerinden, çocukların cinsel yaşamıyla ilintili ortak gözlemleri olup olmadığını sorup duruyordu.

Freud küçük Hans'ın annebabasını tanıyordu. Bir histeri hastası olduğu apaçık belli olan anneyi, evlenmeden önce tedavi etmişti; baba da bu senaslarda bulunmuş ve Freud, çözümlemeye girişmeden çok önce ailenin çocuğuyla ilintili gözlemler yapmıştı. Çocukta bir fobinin belirtileri ortaya çıkınca (o sıralarda beş yaşındaydı) bir analiz yapılmasına karar verilmişti. Küçük Hans, herhangi bir atın kendisini ısıracağı korkusuyla sokağa çıkmamakta direnmeye başlamıştı. Analiz, çocuğun henüz çok küçükken kendi penisiyle olduğu kadar, başkalarınınkiyle, babasınınkiyle ve çok büyük olan atınkiyle uğraştığını ve ilgilendiğini gösterdi. Freud at-fobisini Ödipus kompleksiyle açıkladı: Küçük Hans, annesini sadece kendisi için istediğini itiraf edecek olursa, kendisininkinden daha büyük bir penise sahip

olan babası, kendisi için tehlikeli olabilirdi. Ve at, daha da büyük bir penis taşıdığından, küçük Hans babasından ata kaydırma yapmıştı: Hans, babasından duyduğu korkuyu bir kaydırma nesnesi olan ata aktarmıştı.*

Psikanalizde doktorun rolü Hans'ın babasına verildi. Freud bu rolü Hans'ın babasından başka bir kimsenin oynayamayacağından emindi. Freud'un bu inancı, çocuk analizi tarihini etkileyici sonuçlar doğuracaktır sonradan. Hâlâ bugün bile anne babaların böyle bir çözümlemede oynadıkları rol, tartışma konusu olma niteliğini korumaktadır. Baba, Freud'a analize ilişkin bilgiler aktarıyor, Freud kendisini tamamen geri düzlemde tutarak analizi yönetiyordu. Freud'un, *Üç Deneme*'yi destekleyici tamamen yansız belgeler elde edebilmek için, zorunlu olmadıkça işe karışmamaya özen gösterdiğini düşünebiliriz. Bu analiz, "Psikoanalitik ve psikopatolojik yıllıkta kendi yapıtı olarak değil, sadece aktardığı bir bilgi olarak yayımlandı.

Bu analiz daha önce elde edilmiş bilgileri doğruladıktan başka, bilinenin sınırları dışına taşmayı zorunlu kılan yeni soruları da işin içine katıyordu. (Analizin sonunda, çocukların cinsellik üzerine kendilerine özgü kuramları olduğu, Ödipus kompleksinin, iğdişleştirilme ile ilintili fantezilerle birlikte ortaya çıktığı anlaşılmıştı. Öte yandan dürtülerin gelişmesi tablosunda bir de Phallus'un gelişme aşamasına yer vermek gerekiyordu. vb.) Bütün bunlar ancak bundan onbeş yıl sonra açıklanacaktı.

Bu gelişmelere ilişkin bir fikir edinebilmek için *Üç Deneme*'deki 1905 tarihli analiz metnini daha sonraki eklemeleri göz önüne almadan okumak gerekir. 1908 tarihli bu analiz, 1922'den sonra beklenmedik bir sonuç vermiştir. (Bu tarihe kadar ortaya çıkan) değişiklikleri, bu yeni sonuç sayesinde, belli bir odak noktasında -bilinç ile bilinçdışı arasındaki bağın kavranma tarzı üzerinde- toplamak haklı olmaktan da öte zorunlu bir adım olmuştur. Ancak Freud'u en

* Daha geniş bilgi için dilimize çevrilmiş olan "Totem ve Tabu'nun, IV. Bölümünün 3. alt-bölümüne bakabilirsiniz. Freud burada çocukların hayvan fobisi ile totemcilik arasındaki ilişkiye değinirken küçük Hans'ın analizini de yorumlar. (Ç.N.)

başta ilgilendiren şey, bu incelemenin geçmişteki buluşları doğrulamasıydı. 1918'de (hep yaptığı gibi) çocukluk cinselliğinin bilgisini, geri dönüşler yapa yapa, yetişkin kimsenin analizinden elde ederek Kurt-adamın çocukluk nevrozunu nasıl analiz ettiğini anlatırken, düşüncelerini ispatlamak için çocuğun doğrudan analizinden elde ettiği ilerlemeleri birer kanıt olarak kullanır. Bunlara kendisi doğrudan bir gereksinme duymamış olsa bile, bu kanıtlar düşüncelerine karşı olanlara, özellikle de Jung'a karşı etkili bir silahtı. Bu konuda şunları söyler: *Ama ne olursa olsun, çocukluk nevrozlarını çözümlemenin özellikle yüksek düzeyde bir kuramsal bilgiyi gerekli kılabileceğini ileri sürebiliriz. Bu nevrozların kolay kavranabilir ve öğece cılız oluşlarından kaynaklanmaz bu zorluk. Hatta çocuğun ruhsal dünyasına girebilme güçlüğü, nevrozun çözümlenmesini hekim açısından iyice çetinleştirir. Ancak gene de bu nevrozların içinde ileriki yaşlardaki birikimlerin birçoğu yer almadığından, nevrozun asıl özü fark edilmeden ortaya çıkar. Psikanalizin sonuçlarına karşı koyan direnç, bilindiği gibi, psikanalizin verdiği mücadelenin günümüzdeki aşamasında yepyeni bir biçime bürünmüştür. Önceleri, psikanalizin öne sürdüğü olguların doğruluğuna karşı çıkmakla yetiniliyor, doğruluğu denetlemekten kaçınmak ise en iyi teknik olarak görülüyordu. Bu yöntem yavaş yavaş tükeniyor herhalde. Şimdi ise olguları benimseme, ancak bunlardan çıkarılan sonuçları farklı yorumlarla değiştirerek sonuçta gene hoş görülmeyen yeniliklere karşı koyma yolu izleniyor. Çocukluk nevrozlarının incelenmesi bu sığ ya da zorba yorum çarpıtmalarının boşunalığını göstermektedir.*(60)

1908'de Freud'un artık onu yorumla çarpıtmalara karşı değil, *Üç Deneme*'yi okuyanların, burada söylenenlere gösterdikleri inançsızlığa karşı kendini savunması söz konusudur.

Öte yandan küçük Hans'ın analizi, fobi kuramına katkıda bulunmuştur. Bugün bile hâlâ tartışma gündeminden inmemiş üçüncü bir nokta, psikanalizin çocuk yetiştirmenin kuramsal ve pratik sorunlarındaki rolüdür.

1922'de Hans ondokuz yaşında yetişkin bir delikanlı olarak ön-

ceden haber vermeden Freud'u ansızın ziyarete gelir. Freud, kendine karşı olanların endişelerini haksız çıkaracak biçimde Hans'ı tamamen normal görmekten mutlu olur. Ama gene de şu notu düşer: *Küçük Hans'ın söylediği bir şey özellikle tuhaf geldi bana. Bunu açıklamayı becerebileceğimi de sanmıyorum. Hans kendi hastalık öyküsünü okuduğunda, bütün her şeyin kendine tamamen yabancı olduğunu, kendini (bu öykünün) içinde yakalayamadığını söyledi.*(61) Bunda bize olağanüstü gelen bir yan yok. Analizler çoğunlukla unutulurlar, ama bu yüzden etkilerinden en ufak bir şey yitirmezler. Freud yazısında iyileşme sürecini, bastırılmış olanın yeniden bilince geçmesiyle açıklamış, hatta bilincin biyolojik bir işlevi (uyum sağlama işlevi) yerine getirdiğini düşünmüştü. Küçük Hans (hiçbir şey anımsamamakla) bu tezi çürütüyordu. Ama Freud kolayca pes edecek adam değildi. "Bilince geçme" varsayımının önemi (biyolojik olsun olmasın) sonraki yıllarda olağan bir olgu olarak ele alınmayacak ve ikide birde tartışılacaktır.

Freud 1823'te denemeyi yeniden gözden geçirirken, bilinç yerine bilinçönü kavramını koymak için bir dip not düşer. 1922 Eylülünden sonra (Hans Freud'u ilkbaharda ziyaret etmişti) Hans'ın kendisine öğrettiği ilginç olguyu göz önünde tutan, ruhsal aygıttaki öğeleri birbirinden ayırarak, yepyeni bir konum-bilim (topik) geliştirmeye koyulur. Bu olay, bize Freud'un kuramsal çatılarını nasıl geliştirdiğini ve düzelttiğini göstermektedir. 1923'te yepyeni bir konumsal düşünce geliştirmesine yol açan etmen, kuşkusuz tek başına Küçük Hans olayının deneyimi değildir, ancak bu olay, bu doğrultudaki düşünceleri başlatıcı olduğu izlenimini vermektedir.

SIÇANADAM

Sıçanadam'ın çözümlemesi (Zorlayıcı nevrozlara* ilişkin bir vaka üzerine görüşler, 1909) 1895'teki *Taslağın* bir yana bırakılmasına ve Fliess'e yapılan aktarımın deneyimlerine kadar geri giden ve incelediğimiz ön dönemin tümünü kapsayan doruk noktasını oluşturur. Nihayet şimdi *Rüya Yorumu*'nun yedinci bölümünün içeriği ile *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, Espri* ve *Üç Deneme* birleşerek bir

* "Saplantı nevrozları" da deniyor. Ç.N

bütün oluştururlar. Analiz tümüyle büyük bir rüya etkisi bırakır ve bilinçdışı isteğin analiz tablosuna aktarılması, yalnızca direncin çekirdeğinin ortaya çıkmasına yol açmakla kalmaz aynı zamanda bu isteğin bastırılmasını kıracak biricik araç olarak da belirir.

Bir soru Freud'un kafasını karıştırmayı sürdürüyordu: Zorlayıcı nevroza ilişkin herhangi bir kuram geliştirememiş olduğunu görmüştü. Bu yüzden, *Histeri Üzerine İncelemeler*'de bulguladığı her şeyin, zorlayıcı nevroz hastası için nasıl olup da daha çok geçerli olduğunu sorup duruyordu kendine. Çünkü *Sıçanadam* vakasının bu gerçeği Dora vakasından daha belirgin biçimde gösterdiğine hiç kuşku yoktu.

Rattenmann (Sıçanadam), bu genç, iyi eğitimli Freud'un sempatisini kazanmış nevroz hastasının, fantezileri nedeniyle hak ettiği bir addı. S., Freud'un *Psikopatoloji* kitabından da kendi tanımladığı sözsel çağrıştırma mekanizmalarından kimilerini bulunca, kendiliğinden Freud'a başvurmuştu. Oysa bir histeri hastası, Freud'un yazılarında sözü edilen bilgilere bakıp da kendini hasta olarak tanımlayamazdı. (Öte yandan Freud, zorlayıcı nevrozların, bilinçaltı ruh dünyasını bize tanıtmakta, histerilerden daha elverişli olduğu düşüncesindeydi.)

Analizin sonuçlarına göre, histeri hastaları her şeyi bastırarak iyice gizledikleri halde, nevroz hastalarında bilinçdışı istek (burada bir ölme isteği) hastanın konuşmasını birincil sürecin yasalarına boyun eğdirmiştir. Ve hastanın, analiz yapan doktor ile kurduğu ilişkinin kendisi de aynı sürecin yasalarına boyun eğdiğinden (sırf bu olanakla), analiz yapanın bu bilinçdışı isteğe ulaşmasının mümkün olduğunu böylelikle görmüş oluyor.

Ancak Sıçanadam analizinin ortaya koyduğu bilgilerin doğrulanması, her zaman olduğu gibi birçok güçlüğü de beraberinde getirmişti.

İkincil savunmaya ilişkin bilgiler çok ilginç olan topik sorunlarını (bilinçdışı-bilinç alanları, konumları vb.) gündeme getirmiştir. Sı-

çanadam analizi oto-erotizm bilgilerinin de yetersizliğini ortaya koymuştur. Zorlayıcı nevrozların bilinçdışı nitelikler taşıdıkları görüşü de oldukça çelişkili görünmektedir.

Burada, sözün bilinçdışı isteğin ve birincil sürecin etki alanı içine girdiği aşama olan *İkincil savunmanın,* tıpkı rüyanın görünebilirleşmiş, dışlaşmış içeriği gibi oluştuğunu, buna göre de bilinç düzleminde gerçekleşmesi gerektiğini anımsatmalıyız. Öyleyse bilinçli "ben" ile bilinçdışının ben'ine ilişkin görüşleri değiştirmek gerekmektedir. Aynı durum öznenin tanımadığı sözler aracılığıyla biçimlenmiş *zorlayıcı nevrozlar* için de geçerlidir. Ve *Üç Deneme*'nin daha sonraki yıllarda yapılan basımlarında prägenital (genital öncesi) organizasyon basamakları ve *çocuğa* ilişkin kuramlar, Kurtadam'da (Wolfsmann) göreceğimiz gibi çok yalın düşünülmüş bir *auto-erotizm* kavramıyla ilintileneceklerdir.

Ancak her ne kadar Sıçanadam metni henüz eksik olan kuramsal öğeleri içeriyor görünüyorsa da, bu eksikliklerin nerelerde olduğunu göstermek oldukça zordur. Örneğin *Üst-ben*'e ilişkin ortalıkta herhangi bir kuram olmamakla birlikte, analizde bu kavram geçer. Freud, belki gerçekten hiçbir zaman bu son derece zengin metindeki her şeyi kuramları içine almamıştır (Örneğin dil ile sözcükler arasındaki ilişkiye değinen düşüncelerini). Bu analizin ardından, henüz tümü araştırılmamış yollara sapmak üzere yolların kesişme noktasında durulduğu izlenimi edinmeden edemiyorsunuz.

Ayrıca bu analizde Freud'un son kez birkaç noktada Jung'un düşüncelerini paylaştığını görüyoruz. Freud, sözsel çağrışımların yanı sıra, düşüncelerin keyfi bir simgeciliğin yasalarına göre öbeklendikleri "çağrımsal öbekler"e de yer verir. Örneğin *Ratte: sıçan* sözcüğünün *Rate:pay, kâr* sözcüğünü çağrıştırarak kurduğu öbek sözsel çağrışıma bir örnektir. Bu da Sıçanadamın: "Her bir Gulden için bir sıçan" sözünü açıklamaya yeter. Ancak bu sözsel çağrışımın yanında *sıçan* sözcüğünün *frengi* ile keyfi bir simge çağrışımı yaparak oluşturduğu öbek var. Bu ikincisi ise Jung'tan alınmış bir görüşün sonucudur. (Sıçan→ bulaşıcı hastalık→ askerlik→ frengi→ penis→

çocuk penisi→ solucan→ kıç kaşıntısı→ sıçan işkencesi) 1909'da yeniden gözden geçirilerek basılan *Rüya Yorumu*'na yaptığı simgeöğretisi (sembolizm) konusundaki ekler de, Jung'a yaptığı jestin bir sonucudur.

Freud genelde analizlere ilişkin tüm belgeleri yok etmeyi alışkanlık haline getirmiş olmasına karşın, *Sıçanadam* analizi, her oturum sonunda aldığı notları sakladığı biricik analizdir. Yukarıda da gördüğümüz gibi, hastasının çocukluk dönemine geri dönmüş, hastasının daha çocukken saplantıları (zorlayıcı düşünceleri) ve korkuları olduğunu bulgulamış, bunların kaynağının da, gene gördüğümüz gibi, karşı cinsi çıplak görme merakından, kendi cinsel özdeşliği konusunda kuşkular taşımasından ve babasının ölebileceği olasılığından duyduğu endişeden geldiğini ortaya çıkarmıştır. Freud, otuz yaşlarında bir hukukçu olan hastasının tedavisine 1907 yılında başlamış, oturumlar sırasında, daha doğrusu akşamları aldığı notların ilk üçte birlik bölümünü korumuş ve okuyucunun tanıdığı betimlemeyi, 1909 yılında kaleme almıştır. Bu iki yıl sonraki betimleme ile notlar arasındaki benzerliği merak eden okuyucu, şaşkınlığa düşmekten kurtulamaz. Bu şaşkınlık analiz edilmeyi hak etmiş bir şaşkınlıktır. Önce notları sonra Freud'un betimlemesini okurken ne bulmayı ummuştuk? Notlar ile Freud'un 1909'da kaleme aldığı betimleme arasındaki uyum, daha oturum sırasında her şeyin iyice düşünülmüş olduğunu göstermektedir. Hastanın, önemsiz bir yığın şey söylemiş olma olasılığı büyüktür, ancak Freud stenografiyle aldığı notlarda bunları göz önünde tutmamıştır. 1909'da bunları son biçimiyle bir araya getirirken, bunlardan sonuçlar çıkarma yoluna gitmediği gibi, fazlalıkları atma gibi bir sorunu da olmamış, yalnızca yinelemelerden kaçınmaya çalışmıştır o kadar. Böyle olunca da ilk aldığı notlarda sözgelimi üzerinde uzun uzadıya durulmuş ayrıntıları, son biçim içinde bulamasak bile, bilgi dağarcığımızdan herhangi bir şey eksilmez. Daha önce de belirttiğimiz gibi, notlarını seansların ardından akşamları kaleme alıyor, seansla bu ana kadar geçen süre içinde unutkanlığın yapacağını yapmasına olanak tanıyordu. Oturumlardan edindiği "gerecin" işe yaramayan kalabalığının aklını karıştırmasına olanak vermiyor, önemli tek bir ay-

rıntıyı olsun, gözden kaçırmıyordu. Sonradan herhangi bir şeyi düzeltmek zorunda bir kez olsun kalmamıştı. Karşısına beklenmedik bir şey çıkıp da onu şaşırttı mı, bunu analizin bir öğesi olarak algılamış, onu da 1909'da yerli yerine oturtmuştur.

KURTADAM (DER WOLFSMANN)

Freud'a göre *Sıçanadam* "çok çabuk" iyileşmişti. Bu da, analizi bilimin çıkarları doğrultusunda gerektiği kadar genişletmesini önlemişti. Bu "tatsız durum" söz konusu analizden yaklaşık üç yıl sonra yaptığı analizde ortadan kalkacaktır. *Kurtadam (Wolfsmann)* takma adını taşıyan genç bir adamın analizidir söz konusu olan. Hasta analizin canalıcı noktasını tutan bir rüya nedeniyle bu adla anılmıştır. (Analiz, çocuk bir nevroz hastasının öyküsü adıyla 1918'de yayımlanmıştır.)

Analizin bütününü bilmiyoruz. Hastanın *genelde ancak hipnoz durumunda elde edilebilen bir berraklık göstermiş olmasına karşın,* bu analizin çok güç olduğunu biliyoruz. Ve gerçekten de bu vakada psychotik (akıl hastalığıyla ilintili) bir öğenin de işin içine karışmış olduğunu görüyoruz. Freud'un bize ilettiği ise, burada bir saplantılı nevroz biçimini almış olan çocukluk nevrozuyla ilintili analizin yalnızca bir bölümüdür.

Bu zorlayıcı nevrozun analizi, kimi yerlerde *Sıçanadam'*ınkinden çok daha az doyurucu olmakla birlikte (çocukluk dönemine geri dönerek bu döneme bakmaya çalışan bu analizde, aktarma sorunu olmadığı gibi, hastanın doktoru ile olan çok önemli ilişkileri konusunda hemen hiçbir şey bilmiyoruz) gene de önceki analizden çok daha zengindir: 1907'de sözü edilmeyen iğdişleştirilme, mazoşizm, eşcinsellik, özdeşleşme, anal-erotik (çocukluk döneminde özellikle dışkı çıkarma ile birlikte anal bölgelerden haz alma) gibi konular *Kurtadam* analizinde yerlerini bulurlar. Bilmenin bastırılmasından biraz farklı bir şey olan bilmediğinde direnme gibi bir durum, burada yeniden karşımıza çıkar: Israrla inkâr etme.

Freud, libidoyla ilintili motiflerin çocuklukta varolduğunun yanı sıra, kültürel etkilerin yokluğunu da göstererek, öteki amaçlarla birlikte Jung'u çürütme amacını da güder. Yetişkin öznenin (hastanın) tasarımlarının onun geçmişine yansıtılması sonucunda olayları yeniden kurmaya kalkışınca, bu kurma işinin ne ölçüde çarpıtılabileceği ve hatta doktorun fantezilerinin de bu geriye yansıtma yüzünden ne derece işin içine çekilebileceği sorusuna bu analizde büyük bir yer ayrılmıştır. Jung'un üzerinde durduğu ve karşı çıktığı bir noktaydı bu. Kısacası, fantezilerin gerçeklik ile ilişkileri sorunu tıpkı 1897'de olduğu gibi, gene güncellik kazanmıştı ve Freud, analiz pratiğinin etkisi altında kurduğu travma kuramının bir kez daha ortaya çıktığını söylüyordu. Hastanın anlattığı olguların güvenilirliği sorunu gene gündemdeydi. Kız kardeş (abla) tarafından baştan çıkarılma olayı ya da anne ile baba'nın gizli ilişkisini (ilk-sahne) görme ile ilintili olarak hastanın anlattıklarının doğru olup olmadığını belirlemek için, mümkünse tarihsel eleştirinin yöntemlerini kullanmak gerekir. Freud, sorunun burada yatmadığını, anlatılanların gerçeklik ile ilintilerinin önemsiz olduğunu ve Jung'u çürütme zorunluluğunun bu gerçeklik sorunuyla uğraşmasını zorunlu kılmayacağını biliyordu. Öte yandan, hastanın fantezi ürünleri, gerçekliği yansıtsın yansıtmasın, Jung'un her iki durumda da görüşlerinin reddedilmesi gerekiyordu. Ama gene de, fantezilerin ardında bir hakikat (doğru) arama zorunluluğu, Freud'u bu metinde, sonradan bir daha vazgeçmeyeceği bir varsayım kurmaya itmişti: Arkaik (tarihöncesinden kalma) filogenetik (yaşamın tarihsel, türsel türeyişi ile ilintili) bir biyolojik kalıntı biçiminde düşündüğü anılara ilişkin varsayımı.

Freud, Jung ve Adler'i analizin sadece -özellikle analiz yöntemi bulunmadan önce bilindikleri için- herhangi bir direnç oluşturma tehlikesi bulunmayan bölümlerini korumakla suçluyordu. Örneğin güncel çatışkılar (konfliktler), bencil çıkarlar gibi. Freud, güncel psikanaliz literatüründeki çelişkilerin genellikle pars pro toto (parçayı bütününün yerine koyma) ilkesine göre halledildiklerini söyler: *Çok büyük bir toplamın içinden, etkin etmenlerin bir bölümü alınıp bunun hakikat olduğu söyleniyor ve bunun uğruna geri kalan bölümlerle ve bütünle çelişkiye düşülüyor .(Bütünün içinden) hangi öbeğin tercih*

edildiğine biraz daha yakından bakacak olursak, bu öbeğin, daha önce başka yerlerden bilinen şeyleri içeren ya da bu bilinenlere en çabuk (kolay) eklenen öbek olduğunu görürüz. Örneğin Jung'taki güncellik ve geridönüş, Adler'deki bencil motifler bunlardandır.(62)

Özgün kuramları böyle ele alma tarzı, yalnızca Freud'ta değil, düşünce tarihinin içinde de sık sık karşımıza çıkar ve psikoanaliz Jung ve Adler'siz de ileriki gelişme evresinde bu türden değerlendirmelerle karşılaşma tehlikesine açık kalacaktır.

YÜCELTME

Freud, *Üç Deneme*'yi yayımladıktan sonra, kişisel yaşantısına ilişkin çok az ipucu verir bize. Onun deyişiyle yaşam öyküsü, öğretisinin gelişmesi ile kaynaşmıştır bundan böyle. Bu durum, yazışmalarının büyük bir bölümünün bize kapalı oluşundan ileri gelmiyor; tavrının tümünden değişmesiyle açıklanabilir bu ancak. Freud bundan böyle okuyucuya kendi dirençlerinin üstesinden nasıl geldiğine ilişkin herhangi bir ipucu vermez. 1910 yılında, Wolfsmann analizinin yapıldığı sıralarda Sandor Ferenczi, Freud ile karşılıklı ilişkilerinde aksaklıklar çıktığından yakınır, dediklerine bakılacak olursa, kendisi Freud'a güvenerek sırlarını açmış, ama Freud ona güvenmemiştir. Freud 6 Kasım'da yanıt verir: *Kişiliğimi tamamen açık etme gereksinimi duymadığımı yalnızca belirtmekle kalmadınız aynı zamanda anladınız ve bunun travmatik nedenlerine doğru bir biçimde ulaşabildiniz... Aşmam için özellikle sizin beni üzerine yönelttiğiniz Fliess olayından bu yana, bende bu gereksinme yok olup gitti. Biraz eşcinsel enerjiyi kullanarak (bu yana çekerek) bunu kendi ben'imin büyütülmesi için kullandım. Paranoya hastasının başaramadığını başardım.*(63)

Burada söz konusu olan, cinsel enerjiyi dönüştürmek, onu başka alanda kullanmaktır. Yüceltme sözcüğü daha önce *Üç Deneme*'de karşımıza çıkmış, Freud 1910'da kitabın yeni basımını hazırlamıştır. Bu ikinci baskıya yalnızca kimi değinmeler koymakla yetinmiş ve önemli eklemeleri daha sonraya bırakmıştır. Ancak Leonardo Vinci

ve Başkan Daniel Paul Schreber'e ilişkin incelemelerinde bu sorunlara yeniden geri döner: Bir yanda cinsel enerjinin başka alana kaydırılması, öte yanda bunun eşcinsellik ve paranoya ile ilintileri.

LEONARDO

Freud'u Leonardo olayında ilgilendiren sorunların büyük bir bölümü aslında kendi sorunlarıdır da. Leonardo'nun gerek doğayı gerekse bilimleri incelemesinde etkin olan ve onu çağdaşlarının çok üstlerine tırmandırmakla kalmayıp kimsenin hayalini bile kuramadığı ve üzerinde onu izleyemeyeceği yolları ona bulduran bu bilme itkisi ve tutkusu nereden gelmektedir? Biraz zorlayıcı (nevrozdakine benzer) bir yanı bulunan bu karakter özelliği, Leonardo'ya büyük bir usta olduğu sanat alanını unutturmuş ve çok çeşitli sayısız girişimlerinin sonunda, gerçekten bir şeyler ortaya koyabilmesini önlemiştir.

Bunun yanıtı, Leonardo olayında Libido enerjisini yaratıcı alana aktarımının (yüceltilmesinin) yeterince gerçekleşmemiş olmasında aranmalıdır. Bu eksiklik, Leonardo'da onun çocukluk yıllarına geri giden oldukça ağırlıklı bir eşcinsellik öğesinde aranmalıdır. Freud'un incelemesinde tutarlı olmayan yan, Leonardo'nun çocukluğuna ilişkin en küçük bir bilgimiz olmayışında yatmaktadır. Bir tek; Leonardo'nun anlattığı ilginç, neredeyse masalsı çocukluk anısını biliyoruz o kadar. Akbabayı andıran küçük bir yırtıcı kuş, bir çaylak Leonardo'nun uyuduğu beşiğin üstüne oturmuş ve kuyruğunu bebeğin dudakları arasına sokmuştur.

Freud bu bilgi temeli üzerine iki tez kurmuştur. Bunlardan biri, Freud'un da kabul ettiği gibi, biraz ileri gitmiş, oldukça abartık bir yaşamöyküsüdür; ötekisi ise olağanüstü sağlam, tutarlı bir zorlama kuramı taslağıdır. Bu taslak ancak 1915'te eksiksiz bir biçimde geliştirilerek *Dürtüler ve Dürtülerin Yazgıları* çalışması içinde yer alacaktır.

Freud'a göre çocuğu öğrenmeye iten güç, onun cinselliğin bil-

mecesine duyduğu meraktan gelmektedir. Bu dürtü, bu çocukluktaki biçiminden başlayarak üç yola sapabilir, üç ayrı alınyazısından birini seçer: 1. Bu dürtü bastırılabilir, zekânın gelişmesi durur, sonuç aptallık, zekânın geri kalmasıdır. 2. Bu dürtü, zihinsel etkinlik biçiminde gelişebilir, ancak ilk baştaki nesnesinden yani ilgi alanı olan cinsellikten kopamaz; cinselleştirilmiş niteliğini korur. Bu durumda zihinsel çalışma, cinsel alana özgü sevinçleri, korkuları, suçluluk duygusunu, sapıklıkları beraberinde getirir. Gerçi çalışma, araştırma durmaz, ama sonuçlar, taşımaları gereken değere bir türlü ulaşamazlar. Örneğin saplantılı nevrozlarda böyle bir durum söz konusudur. 3. Dürtü dönüşür yüceltilir (cinsel kökeninden kopar) ve ilgi doğrudan zihinsel çıkarların doğrultusunda bunlara hizmet eder. Freud, daha 1908'de, *Üç Deneme*'yi bitirdikten sonra, cinselliğin *özellikle sapık [pervers] öğelerinin bu dönüşümü teşvik etmeye en elverişli öğeler* olduğunu söylemiştir. Leonardo da Vinci herhangi bir kuşkuya yer vermeyecek biçimde cinsel merakını dönüştürmüş, onu cinsel kökeninden koparark başka alana kaydırmıştır, libido enerjisini yüceltmiştir, ancak yaşamı, gene de bu dönüşümü tam gerçekleştiremediğini, kimi şeyleri bastırdığını göstermektedir.

Bu inceleme başka düşünceler de içerir. İlk kez burada narsizm kuramıyla karşılaşırız (gerçi aynı kuramı *Üç Deneme*'de buluyoruz, ama bu incelemenin sonraki bir baskısında). Freud burada ayrıca din ile nevroz arasındaki ilişkiyle ilintili olan ve ileride daha da geliştireceği geçmişteki bir görüşüne yeniden el atıp onu daha da kesinleştirir.

Bu incelemede resimle ya da hele Leonardo'nun yeteneğiyle ilintili bir şeyler aramaya kalkmak hatalı olur. *Kutsal Anna Selbdritt*'de (Louvre) bir akbabanın görüntüsünü bulgulayan Freud değil Pfister'dir. Bu yorumun bir şeyler açıkladığına inanabilmek için insanın biraz saf olması gerekir. Ama öte yandan yorumcular (öncelikle de ornitoloji-kuşbilim) alanında yetkin olan İngilizler, Freud'un Almancaya çeviri sırasında yapılmış bir hata yüzünden çok daha masum bir kuş olan çaylak yerine bir akbabayı koymasına oldukça hayret etmişlerdi. Sözkonusu kuşun akbaba olduğu varsayımından

yola çıkan Freud mitolojik düşüncelere dalıp yolunu şaşırmıştı; oysa çeviri hatası giderildiği anda bu düşüncelerin her türlü dayanağı ortadan kalkmıştır. Gelgelelim bu çalışmanın önemi bambaşka bir alanda yatmaktadır.

Freud'un kutsal Anna'nın resminde bir akbaba resmi bulguladığı için bu incelemeyi kaleme aldığını düşünen okurlara rastlamak olanaklı. Burada, tipik bir yan taşıdığı için ilginç olan bir "direnç"le karşılaşıyoruz. Pfister'in söz konusu tabloda bir akbaba "keşfetmesi" Freud'un Musa'nın karşısındaki direncini anımsatan bir direncin ürünüdür. Freud, Leonardo'nun resimlerinden çok adamın kendisiyle ilgilenirken, kendi gizli iç dünyasından gelen etkilerin kendisini şaşırtmalarına olanak vermemiştir. (Ferenczi'ye yazdığı mektup bu olguyu dile getirirken, aynı zamanda kendini okurlarına neden açmadığını da anlatır.) Pfister'in (resimde bir akbaba keşfederek yaptığı) bu saf buluş, gene kendisi gibi kimi saf başka kimseleri de, sanat yapıtlarında (hem de yalnızca güzel sanatlar alanında değil) bu türden gizlenmiş görüntüler aramaya itmiş olabilir. Pfister'den çok önce, 1896'da Henry James, bu direnci, direnç olarak kavramadan "The figur in the carpet" (Halıdaki Figür) da mizah yoluyla göstermişti.

SCHREBER*

Aslında Freud, Leonardo'da ve Başkan Schreber'in tuhaflıklarını incelerken aynı sorunlarla uğraşmaktadır. Gerçekten de, cinsel olana dönük ilgi ve merakın yolunu sapıtarak içine dalabileceği dördüncü bir yol olduğunu söyleyebiliriz: Paranoid Psikoz. (Hatta beşinci bir yol bile var: Bilme, öğrenme dürtüsü dönüştürülüp yüceltilerek cinsel kaynağından koparılmışsa ve cinselliğe doğrudan değil de ikincil olarak sonradan yöneliyor ve Freud'un Ferenczi'ye verdiği kısa ama öz yanıtta sözünü ettiği "ben'in büyütülmesi"ni sağlıyorsa: psikanalizin kendisi.) Freud'un 1910'larda böyle sorunlarla uğraşmış olduğu kesin, ama o dönemlerde, söz konusu yanıtta da belirttiği gibi, artık kendi "üstündeki örtüyü açma" gereksinmesi duymuyordu.

* Kitaba ek: Schreber Olayı

Dresden Eyalet Üst Mahkemesi Başkanı Daniel Paul Schreber, 1903 yılında bir psikiyatri kliniğinde uzun süre kaldıktan sonra, kendi akıl hastalığını anlattığı kitabı yayımlama özgürlüğünü ve hakkını elde etmesini sağlayan bir davayı son derece akıllıca yürütüp kazanmıştı. "Tuhaflıklar" ile ilintili 368. sayfadaki bölümde yaptığı ve bir akıl hastasının isteğine bakılmaksızın hangi durumda hastaneye kapatılabileceğini tartışan hukuk sorununa ilintili görüşlerinde, kendini tehlikesiz bir ruh hastası, halüsinasyonların kurbanı olarak tanımlıyor ve kendi kanısına göre halüsinasyon denen şeylerin başkalarının bilemeyecekleri (göremeyecekleri) nesnel hakikatleri ortaya çıkardıklarını ileri sürüyordu. Sonuçta mahkeme ona kimseye zarar vermeyen bir deliliğe sahip olma hakkını tanıdı.

Schreber'in delice düşüncesi hayal ürünü bir kozmoloji, bir evren betimlemekteydi; bu evrende, onun, yani Schreber'in yazgısı, üst güçlerce bir kadına dönüştürülmek, böylece, çökmüş bir dünyada yeni bir insanlığın doğmasını sağlamaktı. Gerçekten büyük ama yararsız bir mücadeleden sonra "iyileşmesi", bu görevini üstlenmesi, yazgısına evet demesi anlamına gelmekteydi.

Schreber'in zihinsel ve ahlaksal özellikleri ve nitelikleri, belleği, açık seçikliği, olup biteni son derece ciddiye alması, kitabı, bir paranoya üzerine kaleme alınmış en kusursuz hesaplaşmalardan biri durumuna getirmiştir. Kitap yalnızca ruhbilimciler ve uzmanlar yönünden değil aynı zamanda yazınsal niteliği bakımından genel okur için de ilginçtir.

Freud, Schreber'in paranoyaya bağlı hezeyanlarını (delice düşüncelerini) bastırılmış eşcinselliğe bağlarken, eşcinsel konumu belirleyen," (Bir erkek olan) ben, onu (bir erkeği) seviyorum" tümcesinin olasıl dört karşıtını türeterek, *izlenme hezeyanını, Erotomani'yi, kıskançlık hezeyanı ve büyüklük hezeyanını betimler.* "Ben onu seviyorum" tümcesi, olumsuzlanarak, "ben onu sevmiyor, ondan (erkekten) nefret ediyorum" tümcesine dönüştürülebilir, diyor. Ama bu ikinci konum da tekrar ters çevrilebilir: "Ben ondan (erkekten) nefret etmiyorum, benden nefret eden o." Bu konum izlenme

hezeyanına yol açar. Bir başka dönüşüm bizi " sevdiğim o (erkek) değil, o (kadın/ dişi) dur. Ya da: " Beni seven o'dur (dişidir / kadındır)." Bu biçim erotomani'ye götürür. Kıskançlık hezeyanı ise, "Bir erkeği seven ben değilim, o (kadın)dır," düşüncesine dayanır. Bir son olasılık daha kalmaktadır. " Ben hiç kimseyi sevmiyorum." Bu da megalomaniye, yani büyüklük hezeyanına yol açan temel düşüncedir.

Bu kombinasyonlarla yapılan oyun neredeyse mekanik olarak bütün "durumları" açıklamakla birlikte, hastalık belirtilerinin oluşumlarını açıklamaz. Hastalığın oluşmasında etmen, libidoya ait enerjinin, kapladığı dış dünyadan "sessiz sedasız" geriye çekilmesi, bu geri çekilmenin dünyanın sonunun geldiği ve onu yeniden kurmanın zorunlu olduğu duygusuna yol açmasıdır. Bu yeniden kurma çalışması öyle sesiz sedasız değil, iyice işitilecek biçimde dışavurur, ve hezeyan (çılgınlık-delilik) biçiminde karşımıza çıkan işte bu çalışmadır. Bu çılgın tasarımda, iç dünyadan kişiye görev olarak yüklenen şey, dıştan halüsinasyon biçimine bürünerek onun karşısına çıkar.

Ama burada göz önünde tutulması gereken başka bir yan daha vardır: Schreber vakasında da o çok iyi tanıdığımız baba kompleksi zemini üzerinde bulunmaktayız. Hastanın (kendisini tedaviye çalışmış psikiyatrist Flechsig) ile mücadalesi tanrı ile bir çatışkı biçiminde ortaya çıkıyorsa, bu çatışkıyı çocukluk döneminde baba ile oğul arasındaki bir çatışkı olarak anlamamız gerekir ve bu çatışkının bilinmeyen ayrıntıları deliliğin içeriğini belirlemiş olmalıdırlar. Başka durumlarda böyle vakaların analiziyle ortaya çıkarılan gereç, eksiksiz olarak elimizdedir, her şey herhangi imalarla da olsa temsil edilmiştir. Baba, bu çocuk yaşantılarında, çocuğun aradığı, bir doyumun ve çoğunlukla otoerotik doyumun engelleyicisi olarak görülür ve bu doyum daha sonraki yıllarda fantezide çoğunlukla daha az ayıplanacak bir doyuma yerini bırakır. Schreber'in hezeyanlarının başlangıcında çocukluk döneminin cinsel arayışı görkemli bir zafer kazanmıştır; Şehvet, tanrı korkusuyla bezenmiş, tanrının kendisi (baba), hastadan, şehveti talep etmekten bir türlü vaz-

geçmemiştir. Babanın en korkulan tehdidi olan iğdişleştirme tehdidi, hastanın önce direndiği ama daha sonra benimsediği bir kadına dönüşme isteğine gereci sağlayan biricik kaynaktır.(64)

Böylelikle analiz bu tür bir vakayı üç ayrı yönden göstermekte ve birbirlerinden belirgin biçimde yalıtılabildikleri halde tek bir noktada birleşen üç açıklama sunmaktadır.

Freud Schreber vakasına ek olarak 1912'de kaleme aldığı bir yazıda, "Jung'un insanlığın mitler oluşturan güçlerinin sönmemiş olduğunu ileri sürerken doğru dürüst nedenlere dayanmış olması gerekir," der. Jung'un bu konudaki görüşünü, gerçekte biçimi bakımından kimi mistik olaylardan hiçbir farkı bulunmayan bir delilik olayıyla doğrulamaktan oldukça haz duymuş olmalı Freud!

ENSEST VE BABANIN ÖLDÜRÜLMESİ

Psikanalizi bulmadan önce, Freud'un gözüne uygarlıkta biyolojiye aykırı bir nitelik çarpmıştı. Bir kabalığın dışavurumuydu bu, ama Freud'u iyice şaşırtmıştı. 29 Ağustos 1883'te, "Carmen'i izledikten sonra (Carmen operası o yıl oniki yaşındaydı) Marha'ya aşağıdaki "kentsoylu" özellikli satırları yazar; *Ayak takımı yaşamın tadını çıkarıp rahatlıyor, biz ise bundan yoksunuz, bütünlüğümüzü ayakta tutabilmek için kendimizi yoksun kılıyoruz bundan, sağlığımızı, haz alma yeteneklerimizi, heyecanlarımızı biriktirip (koruyup) duruyoruz, kendimizi bir şeyler için ayırıyoruz, ama ne için ayırdığımızı kendimiz de bilmiyoruz.* (65) Bu görüşlerde öncelikle gerçeklik ilkesini haz ilkesinin karşısına koyma düşüncesinin ilk çekirdek biçimi göze batıyordu, ama aynı zamanda da, bir hazcılık yanlısının sanabileceğinin aksine, bu karşı karşıya koyuşun, öyle fazla bir şey ifade etmediği düşüncesi de.

Zorlayıcı nevrozun çelişkileri, suçluluk duygusunun esrarını koruyan yanları, haz ve gerçeklik ilkesi ötesinde başka bir ilkenin var olmasını gerektirmiyor muydu?

Hazlardan, zevklerden vazgeçmenin büyük doyum getirdiğini ileri süren Epikürcü anlayışın bu soruna getirdiği çözüm yeterli değildi elbette. Kaynağı bencil hesaplardan gelmeyen ama gene de dinsel mitlerden başka bir şeylere dayanması gereken yasaklar vardır. Bu yasaklar gerçekte *insanın kendi ruhsal aygıtının iç algılanmasından*

başka bir şey değillerdir (12 Aralık 1897). Öyleyse yasak, ilk önce ruhsal bir gerçeklik olmalı. Tüm yasakların modeli ensest modelidir. Bu model töresel buyruklara özgü olan ve saçmalığa benzeyen, kolay kolay anlaşılmayan bir nedeni yansıtır.

Salt biyolojik bir tasarım olan doğa insanının, "yasaklar tanımayan bir vahşi" olması gerektiğini düşünür Freud. Bu doğa insanı için Ödipus'un her iki yasağı (ensest ve baba öldürme) herhangi bir anlam taşımamaktadırlar. Daha önce Denis Diderot da bu düşüncedeydi; ama budunbilim, uygarlığın buyruklarından çok daha kesin ve ödünsüz olan buyruklara ve yasaklara bizden çok daha fazla uyan "ilkellerin" varolduğunu göstermişti (Totemcilik ve Egzogami, Sir James George Frazer, 1911). Dinin kökeninin ne olduğu sorusunu açıklamaya çalışan kişinin, Jung ile ters düşmeyi göze alması gerekiyordu. Freud hazırdı buna, ama Jung'tan kopma hareketinin başını çekenin kendisi olmaması koşuluyla.

Ama Freud'un kafasını öncelikle bu sorunun kurcalamasının nedeni, bu dönemlerde çok ileride *Üst-ben* sorunu diye adlandırdığı şeyle gittikçe daha çok karşı karşıya gelmesiydi. Ahlaksal vicdanın yargıları, bilinçdışından gelen karanlık bir açıklamaya dayanırlar. Herhangi bir açıklamaya ya da kendilerini haklı göstermeye gereksinme duymadan yasaklar getirirler. Bu yönleriyle de, nevroz hastalarının niteliğini bir türlü yeterince açıklayamadıkları saplantılarla "ilkellerin" açıklayamadıkları tabulara benzerler.

Freud çağın sosyal bilimlerinden çıkan genel sonuçları, üzerinde öyle pek fazla düşünmeksizin kendi varsayımlarının çıkış noktası olarak kullandı. Örneğin, kan akrabalığının "biyolojik" olduğu için, akrabalığın (totem ilişkileri gibi) öteki biçimlerinden daha doğal olduğu ve kronojik sıralamada totem kurumundan daha önce geldiği görüşünü herhangi bir eleştiriden geçirmeden öylece benimsedi. Ayrıca tarihöncesi insanını çağdaş ilkel vahşi insanla bir tutan ve çocukları da aynı "ilkellik" kategorisi içine sokan düşünceye karşı da bir diyeceği yoktu. Ama kendi alanına geçer geçmez, başka deyişle arkaik (eski) töreler ile zorlayıcı nevrozun kimi yanları arasındaki ilişkileri

göstermeye başlar başlamaz, kimsenin düşüncesinin peşine takılmamıştı. Çalışması, bu alanda en sağlam temele dayanmaktaydı.

Freud'un çalışmasının, dayandığı kendi dışındaki bilimsel varsayımlardan daha ötelere uzanması ilk kez ortaya çıkmış bir durum değildir. Bugünün budunbilimi, Frued'un dayandığı dünün budunbilimini eleştirebilir; bu budunbilimcilerin bileceği iştir, ama işin özü, -Ödipus yasakları ve bunlara eşlik eden fanteziler sorunu- totemciliğin bir yana bırakılmasından ya da benimsenmesinden etkilenmez.

Totemin her iki yasağı (totemi öldürme ve aynı toteme bağlı kişiyi cinsel eş olarak seçme) Ödipus yasaklarına karşılık gelmektedirler. Totemciliğin budunbilimciler arasında bu kadar başarıya ulaşması, hiç kuşkusuz budunbilimcilerin kendilerinin de Ödipus kompleksinin tutsağı olmalarındandı. Freud, her türlü görenek, örf ve âdet konusunda ipuçları verebilen Ödipus kompleksinin evrensel karakterini belirleme göreviyle kendini sınırladı. Ama acaba Ödipus kompleksinin kendisi açıklanabilir miydi?

Freud, Ödipus kompleksine tarihsel (tarihöncesi) bir dayanak vermeye çalıştı. Kafadan bir mitos uydurdu: Günün birinde oğulları ilkbabayı öldürüp yemişlerdi. Bunun üzerine, *suçluluk bilincine* dayalı yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştı. Bu mitos, bulucusuna duygusal bir etki yaptı: Freud önce buluşundan memnunken, iş bu düşüncenin yayımlanmasına gelince, gerçek bir paniğe kapıldı.

Bu masalın nesnel doğruluğu kolayca çürütülebilirdi. Freud'un kendisi bile ille de böyle olmuş olması gerekmediğini itiraf etmişti. Herhangi bir fantezi de aynı görevi yerine getirebilirdi. Kurtadam analiziyle aynı dönemde ortaya çıkan soruların bu düşünceleri etkilemiş olabileceğini varsaymak mümkün. Ancak Freud'un fanteziyi bir yana bırakıp nesnel doğruluktan yana karar vermesinin nedeni şaşırtıcıdır: İlkel insan da engellenememiş insandı ve eylem yapma yerine fantezi oluşturma (hayal kurma) gereksinmesi duymuyordu.

Amacımız Freud'a pozitif bilgilere dayanarak saldırmak ya da onu aynı zemin üzerinde korumak değil. Sonuç şu: *Totem ve Tabu*'da Freud'un kurduğu düşünce modelleri, yasağın ilk kez çiğnenmesini, mitolojik olsun olmasın, düzenlemeye çalışır: Suçluluk duygusu yaratan ölü baba görüntüsü (rüya görenin isteği doğrultusunda), ölü olduğunu bilmeyen babanın görüntüsü ya da *Sıçanadam*'daki babanın görüntüsü. Burada çizdiği tablolar saplantılı nevroz hastalarının analizlerinin sonucu oldukları kadar, dinsel davranış biçimleri ile uğraşmanın da ürünüdürler ve bu gittikçe önem kazanan bir soruya ilk yaklaşımlardan biridir: Suçluluk duygusu sorununa.

Ensest (aralarında kan bağı olanların cinsel ilişkisi) yasağını açıklayabilmek amacıyla gerçekliğe dayanmak isteyen Freud, bu güçlük için kısır bir döngü içinde kalan bir açıklama getirmişti. Ne var ki, 1911'de, yani aşağı yukarı aynı dönemlerde, tam tersi görüşleri savunan bir yazı[66] yayımlamıştı. Bu yazının başında, *gerçeklik ilkesine* daha çok ağırlık tanıma eğilimi göstermiş, ancak bunu aslında -ne bilinçdışı ile ne de gerçeklik ilkesine boyun eğen düşünce ile bir tutabileceğimiz fantezilere en büyük yeri ayırabilmek için yapmıştı. Analizin konumunu gösterdiği için çok önemli olan bir bölümde Freud bize endişelerini açıklar: *Gerçekliği değerlendirme işlemini bastırılmış ruhsal oluşumlar alanına taşımaktan ve hem gerçek olmadıkları için hem de ortada gerçekten işlenmiş bir suç bulunmadığı için fantezilerin hastalık oluşturucu rolünü küçümsemek yanılgısına düşmekten kendimizi sakınmalıyız. Kişi araştırdığı alanda egemen olan değer birimini (yani fantezinin değer birimini) kullanmakla yükümlüdür.* Freud burada, rüyada ölmüş olduğu halde bunun farkında olmayan baba örneğini ortaya atar. Rüyadaki suçluluk duygusu, rüya görenin isteğinden kaynaklanmaktadır.

Demek ki Freud "gerçekliğin" içine, şimdi (anda) ancak fantezi biçiminde varolabilen tarihöncesi bir olguyu -babanın öldürülmesini- sokmuştur. Bunu yaparken arkaik bir kalıt varsayımına dayanıp dayanmadığı ya da bu sorunların tür olarak ancak mitoloji nitelikli bir açıklamaya elverişli olup başka bir açıklamaya elverişli olmadıklarını söylemek güçtür. Ama kesin ve açık seçik olan bir şey

vardır: Freud tarihöncesine gerçeklik niteliği kazandırıyorsa, bunu, tarihöncesini analizin içine almak için yapmadığı kesindir. Suçluluk duygusunu temellendiren somut-gerçek bir olguya dayandığı *Totem ve Tabu* çalışması ile aynı dönemlerde yayımladığı ve içinden babanın öldürülmesi varsayımını ayıklayıp suçluluk duygusunun fantezilere dayandığını açıkladığı *Ruhsal Olayın İki İlkesi* arasında çelişki yoktur.

NARSİZM

İnsan, 1914'te Freud'un bundan böyle daha önce elde ettiği bir kuramı yalnızca geliştirmekten, savunmaktan ya da bu kuramı anlaşılırlaştıracak mitler bulmaktan başka bir şey yapmayacağına inanabilirdi. Oysa Freud o sıralarda tahminlerin aksine kendisini meşgul etmeye başlayan suçluluk duygularının açıklanmaları da dahil olmak üzere, -biraz da Jung'a karşı savunabilmek kaygısıyla- *ben*-kuramını tüm sonuçlarıyla tepeden tırnağa değiştirdi. Daha önce dikkatleri üzerine çekmiş olduğu yepyeni bir kavram ortaya attı: *Narsizm*. Freud, kendisinden önce var olan Almanca *Narzissismus* terimini *Narzissmus* (narsizm) biçiminde değiştirmişti. Jones, "ona, daha doğru olan *Narzissismus* sözcüğünü neden kullanmadığını sorduğumda, bu sözcüğün tınısının kulağına hoş gelmediğini söylemekle yetindi." der. Freud'un "Sigismund" adına da tahammül edemediğini anımsatmakla yetinelim.

Jung'un itirazlarına karşı koymak amacıyla Freud Narsizm kuramına girmişti; bilindiği gibi Jung, Narsizm'e şizofreni üzerine incelemelerinden varmıştı. Ancak bu olmasa da Freud'un Narsizm'e giriş yapması kaçınılmazdı. Freud, 1911'de 'ben'e "biyolojik" bir işlev tanımak eğilimindeydi. Ama herhalde bu düşünceden daha sonra vazgeçmişti. Nedeni ne olursa olsun, bu amaçla kaleme aldığı yazıyı yoketmişti. Bundan böyle 'ben', geçmişteki özdeşleştirmelerin bir kalıntısı, bir "nesne", bir görüntü olmuştu. *Narsizmin* bu 'ben'i, dürtü yasakları koyan ve motorik mekanizmanın denetimini sağlayan ben ile aynı şey olamazdı. Gerçi Freud daha önceki anlayışını terk etmiş değildi, ama çağının analizcileri için çok bek-

lenmedik ve yol şaşırtıcı olması gereken bir yanını gösteriyordu 'ben'in.

Jones, o zamana kadar Freud'un kuramını "dürtüçatışkısı" olarak anlayagelmiş olanların -onlara göre Freud'un kuramı, ben-dürtüleri ile cinsel dürtüler arasındaki çatışkının kuramıydı- şaşkınlığının ne büyük olduğunu ve "ben-libido"su ile "nesne-libido"su arasındaki çatışkının yerini belirlemeye çalışarak, konumlarını sürdürmeye nasıl çabaladıklarını anlatmıştı. (Analizin koca bir dönemi ya da akımı, yıkılan kuramı yeniden kurma çabalarının damgasını taşır.) Aslında İlkçağın "aklının" yerine geçmiş olan bu 'Ben'in aynı zamanda bir fantezi varlığı, bir nesne, sihirbaz aynası olmakla kalmayıp aynı zamanda akılsızlığın (deliliğin, kuruntunun) ve aklın taşıyıcısı olması gerektiği düşüncesine kimsenin aklı yatmıyordu. Gerçi bugün bile tüm dünyanın aklının bu işe yatmış olduğu hâlâ söylenemez.

Ancak narsizme giden yolda son itki delilik ve aşırı kuruntuculuk araştırmalarından gelmişti. Megalomaniyi (büyüklük kuruntusunu) ve Hipokondriyi (hastalık sanısı, melankoli) açıklayabilmek için "narsist psikonevrozlar" kavramının kullanılması gerekmekteydi. Bu hastalık durumlarında libidonun enerjisi, öznenin 'ben'i üzerinde yoğunlaşıp bu alanı kaplıyordu. Aynı şey uykuda ve organik hastalıklarda da olmaktaydı. Narsist enerji, miktarı belli bir sınırı aşınca, birine âşık olma durumu, narsist enerjinin kaplamalarına karşı savunma olarak ortaya çıkıyordu. Ama [dış nesneye yönelik tutku (aşk)] kökenini gene de tümüyle inkâr edemiyordu: Nesne (sevilen şey), öznenin kendisini ya da öznenin eskiden olmuş olduğu şeyi ya da olmak istediği şeyi ya da onun bir parçasını (sözgelimi çocuğu) kendinde cisimleştiriyorsa, bu nesne seçimi narsist nitelikliydi. *İnsanı duygulandıran, aslında alabildiğine çocuksu anne-baba sevgisi, annebabanın yeniden doğmuş narsizminden başka bir şey değildi; bu narsizm, nesne sevgisine (çocuk sevgisine) dönüşürken bir zamanlarki özünü hiç gözden kaçmayacak biçimde açığa çıkarmaktaydı.*

Nevrozda, idealini gerçekleştirme yeteneğinden yoksun olan 'ben', narsist bir konumu yeniden bulmaya çalışır; *bunun ger-*

çekleşmesi için de, söz konusu kişi, kendisinin ulaşamayacağı özellikleri taşıyan narsist tipli bir cinsel ideal seçer. Bu (nevroz hastasının) kuralda psikanaliz yoluyla iyileştirilmeye yeğ tuttuğu sevgi yoluyla iyileşmedir. Gerçekten de söz konusu kişi, iyileşmenin herhangi başka mekanizmasına inanamaz, bu beklentisini çoğunlukla tedavi seanslarına da taşır ve beklentisini kendisini tedaviye çalışan doktorun kişiliğine yöneltir. Oysa hastanın iyice yaygınlaşmış bastırması yüzünden sevme yeteneğinden yoksun oluşu, onun bu iyileşme planını elbette engeller. Bu kişiye, tedavi yoluyla belli bir dereceye kadar yardım edilirse, hastanın sevgisi için bir seçim yapmak ve iyileşmeyi sevdiği kişiyle birlikte yaşama aşamasına bırakmak amacıyla daha sonraki tedavilere gelmediği görülür; hani amaçlanmamış bir başarıdır bu doktor için; bu kötü gün dostuna (sevgiliye) olan kahredici bağımlılık tüm tehlikelerini birlikte getirmese, insan tedavinin bu biçimde sonuçlanmasından memnun olabilir.(67)

Freud'un, 'ben'in aldığı libido enerjisi miktarlarını ele alış biçimi şaşırtıcıdır: kaynaklarına aldırış etmeden bunları üstüste toplar. Dıştan gelen sevgi, kişinin kendine yönelik sevgisine eklenir. Gerçekten de dürtüler değil, fanteziler ve istekler alanında bulunmaktayız ve libidonun uyduğu yasaları bu alanda açık seçik bulup kavramak pek olanaklı değil. Her şeyi bir "dürtüler dinamiğine" bağlamış olan psikanalizcilerin, görüşlerini bu yeni anlayışa terk etmek yerine, onu bu yeni anlayışın üstünde bir yere yerleştirmek zorunda kaldıklarında, niçin çılgına dönmüş olduklarını insan gayet iyi anlıyor.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında tedavi çalışmaları biraz gevşeyince, Freud bu olanaktan yararlanarak kuramsal düşüncelerini tamamlamaya çalıştı. Metapsikoloji üzerine derli toplu bir kitap yazma niyetinde olduğu apaçık belliydi, ama bu konuda bize ancak birkaç bölüm bırakabildi.

Öteki yazılarının çoğunun tersine, bu deneme öğretisine inanmayanları ikna etmek amacını gütmüyordu. Hem analizciler hem de öğretisine inanmış okurlar için, psikanalizin tümünün dayandığı genel kuramı bir öğreti kitabı biçiminde sistemli olarak sunmak is-

temişti. Hemen kısa süre sonra çok önemli değişiklikler yapmasına karşın, bu kısa bölümlerde sunulan öğreti, psikanalizde Freud'a dayandırılabilecek bilgilerin tümünü kapsayan zorunlu bir temel niteliğindedir.

Aşağıdaki zor bölümde Freud'un yapıtlarının derinliğine inmek amacını gütmeyen okur, bu bölümü atlayabilir.

1933'te taslak halinde hazırladığı ve bu çalışmaya temel oluşturan bir ön çalışmada dürtü kavramı çıkış noktasını oluşturur.

Dürtülerin herhangi "doğuştan" bir konumla verilmiş kendilerine ait bir nesneleri yoktur, ayrıca değişebilirler de ve bu iki özellikleriyle doğuştan gelen ve değişmeyen içgüdülerden ayrılırlar. *Dürtülerin başka alana* ve tam tersi bir konuma geçmeleri, bilinçdışından ve bastırma'dan önce gerçekleşen bir şey olarak anlaşılmalıdır. Örneğin bu dönüşümlerin ne tepki oluşturmayla ne de aktif ve pasif uğraşlar ya da sevgi ve nefretin aynı nesne üzerinde toplanması anlamına gelen *Ambivalenz* ile bir ilintisi yoktur. Ambivalenz yalnızca sevgi ve nefretin kaynaşması demektir. Gelgelelim sevgi ve nefret birer dürtü değil, 'ben'in tutumlarıdırlar. Dürtüler ilke olarak bilinçdışı özelliklidirler, bu da sevgi ve nefret için geçersiz bir durumdur.

Aşağıdaki inceleme (Freud'un kitabındaki ikinci bölüm) dürtülerin alınyazılarından biri olan bastırma ile uğraşır. Bastırmanın, doğası gereği bilinçdışı bir olgu olan dürtüye geri götürmediğini öğreniyoruz. Bastırma, daha çok dürtülerin temsilcisi olan tasarıma geri döndürür; bu dürtü temsilcisi tasarım, bir enerji kaplamasının, yani tanımlanabilen ama ölçülemeyen ruhsal enerji miktarının taşıyıcısıdır. Dürtü nitelikli gereçten oluşmuş bu ruhsal enerjinin en genel adı *Libido*'dur. Bu enerji yükünün, bir temsilcisinden bir ötekine aktarılışının tarz ve biçimi, her bir dürtü temsilcisi tasarımın da alınyazısını belirler. Bu tarz ve biçim, en başta söz konusu temsilcilerin bastırılmalarının da nedenidir.

Freud, Sıçanadam'ın analizini yaparken bir güçlükle karşılaşmıştı. Bilinçdışının bölümü olamayan bir öğe, bilinç'ten de ka-

çabiliyordu. Freud bunun üzerine bilinçdışı *(Unbewusstes)* kavramının iki ayrı yazılış biçimini uygulamaya sokarak sorunu çözmeye çalıştı. O andan itibaren bilinçdışının öğesi olmadığı halde öznenin bilincinden de kaçan şeyi tanımlamak istediğinde terimi açık yazdı: Unbewusstes. Sistematik anlamda (topik konumunu gösterme anlamında) bilinçdışının kendisinin söz konusu olduğu durumda terimi kısalttı: *Ubw.* Bilinçönü *(Vorbewusstes)* ve bilinçli (ya da bilinç) *(Bewusstes)* terimleri için de aynı düşünceden yola çıkarak, terimler söz konusu olguların sistematik yanıyla ilgiliyse bunları da kısaltılmış biçimiyle yazdı: *Vbw.* ve *Bw.*

Ubw. içinde geçen ruhsal sürecin (birincil süreç) özelliği, buradaki enerji kaplamının aşırı hareketli olmasıdır. Daha önce Rüya yorumu'nda ortaya çıkartılan kaydırmalar ve yoğunlaştırmalar bu özellikle açıklanabilirler.

Vbw. de (bilinçönünde) sözcüklerin burada oynadığı roller sayesinde, enerji kaplamaları birincil sürecin geçtiği *Ubw.* dekinden çok daha dengelidirler. (Freud burada Breuer'in eski bir düşüncesine yeniden yer vererek, "hipnoid durumlarda" ruhsal enerji bağlarının gevşediğini söyler.) Ancak *Vbw.* (bilinçönünde) belli bir ölçüde özgürlük zaten bulunmak zorundadır, yoksa ikincil süreç dediğimiz olgu kesinlikle mümkün olmazdı. Buradaki temsilciler enerjilerinin bir bölümünü karşılıklı olarak birbirlerine aktarırlar. Böylece dil, mantıklı düşünme ve dış dünyaya uyum sağlama mümkün olur.

Bilinçönü terimi daha önce anıların korunması gibi olguların açıklanması için kullanılmıştı. Ama *Vbw.* yazılış biçimiyle bu terim, öncekinden çok daha büyük bir önem kazanmıştır. *Bw.* (bilinç) sistemine gelince, bu yeni terimin daha önceki açık yazılan *(Bewusstes)* teriminden farkını belirlemek o kadar kolay olmamaktadır. Sadece bu terim, şimdi kısa yazılış biçimiyle, gene kısa yazılan bilinçönü terimiyle birleşerek *(Vbw.-Bw.)* bilinç-bilinçönü sistemini oluşturur. Burada tanımlayıcı yaklaşımın yerini sistemleştirici yaklaşım almıştır. Bu durumda artık ruhsal bir öğenin bilinç tarafından algılanıp algılanmadığı olgusu, bu (betimleyici/tanımlayıcı) olgu, kuramsal

olarak tüm önemini yitirir.

Böylece, *Ubw.* (bilinçdışı)den kalanların *Vbw.* (bilinçönü)ye ve *Vbw.* (bilinçönü)den *Bw.* (bilinç)ye geçişte, yani bir sistemden daha üst düzeydeki bir sisteme her geçişte, öteki deyişle ruhsal organizasyonun bir öncekinden daha yüksek bir basamağına çıkışta, aşılması gereken bir sansürün durduğu anlayışını içeren bu yeni anlayış birinci topik dediğimiz olguyu *(Ubw., Vbw., Bw.)* gösterir. Freud'un daha sonra geliştirdiği, *Es-Ich-Über-Ich,* (O/Dürtüler-Ben-Üst-Ben) modeli de ikinci topik'i oluşturur ve bu birinci topik'in yerine geçmeksizin onun üstünde yer alır. Freud, enerji kaplamalarına ilişkin kuramına *ekonomik* bakış açısı, dürtü güçlerinin incelenmesine de d*inamik* bakış açısı adını verir. İşte bu üç yan, *topik, ekonomik* ve *dinamik* bölümler, aslında birbirlerinden ayrılmaları kesinlikle olanaksız bu alanlar, Freud'un *metapiskoloji'sini* oluştururlar.

Nevrozlarda (Freud bunlara *aktarım nevrozları* demişti, çünkü enerji kaplamı "Nesnelere" aktarılabiliyordu) bastırılmış olan yeniden geri döner. Bu geri dönüşte bastırılmış olan ile savunma birbirine karışmış ikili bir oluşum biçiminde ortaya çıkarlar. Böylece hastalık belirtileri oluşur. Bunun modeli, normal "rüya" olayıdır.

Psikozlarda ise enerji kaplamı, nesnelere aktarılmayıp Ben'e bağlanmışlığını korur. Freud bu psikozlara *narsist nevrozlar* der. Demek ki, daha önce narsizimde karşılaştığımız gibi, "Ben" burada dürtü tasarımı olarak ortaya çıkmaktadır.(*) Özellikle Ben-psikolojisinin savunucuları, Ben'i, o ilkçağ aklının müttefiki yapma sevdasından vazgeçmedikleri için, Ben'in bu yönünü benimsemek istemediler. Freud'un aynı Ben'e ait bağdaşmaz iki ayrı anlayışı aynı anda kullandığını söyleyerek, görüşlerinde direnebilir bu kimseler.

Bastırılmış olanın yeniden ortaya çıkışını yorumlamanın büyük güçlükler çıkardığı nevrozların aksine, psikozlarda bilinçdışının ken-

---

* [Dürtülerin doyuma ulaşma yönündeki baskıları ile, yani haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında bilinçli bir aracılık yapması gereken "Ben", burada dürtünün, yani haz ilkesinin parçası olmuştur. ÇN].

disini dolaysız, öylece gösterdiği görülmüştü; özellikle şizofrenlerin açıklamalarında iyice belirgindi bu. Bu gözlem, psikiyatristlerin, Freud'un varsayımlarını benimsemelerine yol açan önemli bir motifti. Ancak olay, psikanalizcilere, özellikle de Freud'a yeni görevler getiriyordu.

Freud'un önerdiği çözüm şöyleydi: Şizofreni hastası, durumu düzeltmeye çalışırken, narsizmden kurtulmak için, enerjiyi birincil sürecin yasalarına göre kullandığı sözcüklere -sağlıklı ve nevrotik kişilerin bilinçdışının işleyiş tarzına benzer bir yoldan- aktarmaktadır. Böylelikle, şizofrenin artık bilmece bir yanı kalmayan o ifadelere, düşünce formülleştirmelerine de nasıl ulaştığı açıklanmaktadır. Nevrozda enerji, bilinçönü alanınca emilmekteydi (az ya da çok), psikozda ise bilinçdışı alanınca.

Freud'un yazdığı kesin olmakla birlikte, sonradan yokettiği ve bilinç ve endişe sorunlarını ele aldığı çalışmaları tanımıyoruz. Olmasalar da olur, çünkü endişe kuramı zaten bir süre sonra (savaş nevrozlarından sonra) kökten değişikliğe uğramıştır. Bilinç'e gelince, bu konuda, daha önce de belirttiğimiz gibi, söyleyecek pek bir şey yoktu zaten. Ama bir başka çalışma, enerjinin libido kökeninden ayrılıp uğraş alanına dönmesini konu edinmekteydi ve bu çalışmanın yokolmasına üzülmemek elde değil.

Freud'un planının bu bölümünde rüyaya ilişkin bir bölüm, bir tür geçiş işlevi yapmak üzere düşünülmüştü. Burada, daha önce *Rüya Yorumu*'nun yedinci bölümünde ele alınan sorular iyice belirginleştiriliyordu. Bu bölüm elimize geçmiştir.

Örneğin, narsist enerjinin taşıyıcısı olan ben'den, aynı zamanda halüsinasyon ile gerçeklik arasında ayrım yapabilme yeteneği beklememizin zorunlu (ama güç) olduğunu öğreniyoruz. Burada alabildiğine ilginç bir topik ayrıntıyı da buluyoruz: Dürtü, bir tasarım biçiminde bilinçdışı alanına girdiğinden, isteğe dönüştürülür, başka deyişle, bilinçönü alanında fanteziler oluşur ve topik geri dönüş bu fantezilerden rüyaları gerçekleştirir. Society for Psychical Research

(Ruhsal Araştırmalar Birliği)'nin isteği üzerine daha 1912'de kaleme alınmış bir yazıda, bu görüş taslak olarak vardır. Freud'un *Üzüntü ve Melankoliyi,* nosografik (hastalık betimlemeleri) örnekleriyle, bitmesini düşündüğü bir bölüm halinde metapsikolojisine almayı tasarlamış olduğuna hiç kuşku yok. Ama çalışmanın başlangıçta bu niyetle kaleme alınmadığına da hiç kuşku yok.

1897'de Fliess'e yazdığı bir mektupta, melankoliye değindiğinden bu yana, melankoliyle hemen hiç uğraşmamıştı Freud. Ancak psikoz sorunlarına açık olan Abraham, 1911'deki bir yazısında bu konuyu ele almıştı. Freud'un, üzerinde çalıştığı incelemeden ona söz etmiş olması doğaldı. Abraham bu konuda kimi esinler vermekle yetindi, ancak bu alana ilk el atan olma gibi sorunlara neden olmak istemediğini de vurguladı. Abraham klinikten edindiği deneyimlerin yanısıra yarıyamlık kuruntusuyla ilintili kurtadama dönüşme endişesinin (Lykanthropie) bilinen eski biçimlerine dayanıyor ve *özdeşleşme* yerine bedenlerin kaynaşması (Inkorporation) kavramının kullanılmasını öneriyordu. Freud, Abraham'ın görüşlerini yararlı buldu: *Yararlanabileceğim her şeyi düşünmeden not aldım, benim için en değerlisi, libido'nun oral (ağız) evresine dikkati çekmesi, bir de libido'nun üzüntü ile düğümlenişinden söz etmesiydi.* (14 Mayıs 1915 tarihli mektup) Bu arada, göreceğimiz gibi Abraham özdeşleşmeye de sadık kalmıştır.

Freud, Abraham'ın önerdiği -üzüntüyü normal bir model olarak kullanma- düşüncesini benimsemişti. Melankolinin başlangıcında da tıpkı üzüntüde olduğu gibi, sevgi nesnesinin yitirilmesi olgusu yer alır. Ama bu yitirme, hiçbir zaman somut gerçeklik olarak ortaya çıkmaz. Öte yandan üzüntü olayındakinden farklı olarak melankolik kişinin ben'i bölünmüştür. Parçalardan biri ben'in öteki yanını insafsızca eleştirir, böyle bir saldırıyla karşı karşıya kalan öteki bölüm de, özdeşleşme sonucu yitirilmiş sevgiyi (sevgiliyi) kendisi temsil etmeye başlar. Daha önce sevgi nesnesine (sevgiliye) gösterilmiş olan sevginin narsist karakterli olduğunu, nesnesinin yitirilmesiyle sevginin nefrete dönüşü körüklediğini kabul etmek gerekmektedir.

Ben'in her iki yanı arasındaki çatışkı bir yandan üzüntüye ben-

zerken, bir yandan da, budunbilimcilerin bayram, şölen dedikleri mani ile de benzer yanlar gösterir. Freud 1915'te mani durumunu, enerjinin kaplaması olayının terimleriyle açıklayabilmek için boşuna çabalar. Ancak1921'de *Kitle Psikolojisi ve Ben-analizi*'nde Ben'in *üst-ben* ile kaynaşmasına inandırıcı bir açıklama getirebilmiştir.

Ne olursa olsun, melankoli üzerine bu çalışmanın, çok köklü geliştirilme ihtiyacı gösteren çalışmalardan olduğu ortadadır.

Metapsikoloji kuramının sorunlarıyla birlikte Freud bilgi kuramı sorunlarına da girmek ve kuramsal yapıların değerinin ne olabileceği sorusunu kendi kendisine sormak zorunda kalmıştı. O dönemlerde Viyana'da bu konuda yaygın görüş Ernst Mach'ın görüşüydü ve Freud bu görüşü öylece benimsedi: Kuramın hakikat (doğruluk) niteliği diye bir şey yoktur; hakikat (doğruluk) ancak gözlemlenebilir olanın doğruluğudur; ancak gözlemlenebilir olan kuram aracılığıyla mantıksal ya da yalın bir biçimde açıklanabilir, o kadar.

Freud daha *narsizm* çalışması sırasında şunları yazmıştı: *Bu fikirler... tüm yapının en altı değil tersine en üstüdürler, bu nedenle de herhangi bir zarara yol açmadan yerlerine başkası konabileceği gibi, yerlerinden alınabilirler de. (Toplu yap. 138-LTD, s.142)*

Oysa şöyle bir yakından bakınca, Freud kuramının bu yeni olgucu (neo-pozitivist) şemaya indirgenemeyeceği hemen görülür. Kuram, *Obeservabl*'ın (gözlemlenebilir olanın) yalnızca sistemleştirilmesinden fazla bir şeydir. Freud'un kuramı her zaman, *yorumlamaların kuramıdır*. Öte yandan, örneğin bilinmeyen bir dilin kuramı da bu dilin deşifre edilmesiyle elde edilemez. Kısacası bu ilişkilerin getirdiği bilgi kuramı sorunları, Ernst Mach'ın yaklaşımından çok daha ciddi bir tutum gerektirirler.

ÖLÜM DÜRTÜSÜ YA DA SESSİZ SEDASIZ ÇALIŞAN YIKMA-ETKENLİĞİ

Varolma mücadelesi düşüncesine dayalı biyolojik nitelikli bir felsefenin etkisi altındaki Anglosakson analizciler, saldırganlığı engellenmeye (Frustration) bir tepki olarak görmeyi çok doğal karşılıyorlardı. Ama Freud'un gözünde güçlükleri böyle açıklamak olanaksızdı (1911'de Jung'a yazdığı 30 Aralık tarihli mektup). Alman felsefesindeki düşünce akımları, Nietzsche ve Schopenhauer örneğinde olduğu gibi, saldırganlık kuramını pek bu kadar basitleştirmemişlerdir. Gene de bu iki düşünürün Freud'u etkiledikleri şüphelidir. Onu bu konuda araştırma yapmaya iten nedenler daha çok mazoşizmin, kendi kendini suçlamaların, tedavideki olumsuz tepkilerin ve genel olarak suçluluk duygusunun evrenselliğinin çelişkilerini açıklayabilme ya da hiç değilse bu çelişkilerin hesabını verebilme zorunluluğuydu.

Bu düşüncelerin uzun bir geçmişi vardır. Daha 1905 yılındaki bir çalışmada bu düşüncelere rastlarız. Ancak soru bu kez kesin bir değişikliğe uğramıştır. Başlangıçta: Acının gösterilmesi, nasıl olur da bir haz, zevk kaynağı olabilir? biçimindeki soru, bu kez şöyle değişmişti: Travmatik nevrozda ya da çocuk oyunlarında gördüğümüz gibi, hoş olmayan (rahatsız edici) durumların yinelenmesine yol açan saplantının niteliği nedir?

Bu yinelenmelerin, (yaşamda yenilgilerin yinelenmesi biçiminde görünen, tedavi seansları sırasındaysa aktarım biçiminde karşımıza çıkan belirtilerin) analizi sırasında haz-ilkesi ve gerçeklik ilkesi adını verdiğimiz iki başlıca ilkeyi uygulamaya koyduğumuzda, geriye açıklanamayan bir parça kalır. Bu parça, bu artık bölüm, yineleme saplantısına yol açan zorlamanın kendisi, açıklanması olanaksıza benzemektedir.

Oyun sırasında küçük bir çocuk, bir nesneyi bir ortaya çıkarıp bir saklayarak, annesinin gitmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü tekrarlamaktaydı. Bu oyun "burada" ve "gitti" sözcükleriyle oynanan sözsel bir oyundur. Oyunun özü, bir durumu simgeleştirme ya da Freud'un deyişiyle, dürtüsel duyguları frenlemek ve bunları ikincil sürecin denetimine vermek amacına yöneliktir. Bu, bilinçönü alanının araçlarından olan *sözsel etkenliğin* olanaklarıyla gerçekleşir. Bilinçönü işlevini yerine getirmezse, yinelemelerin sonu gelmez.

Bu olgulardan yola çıkan Freud, oldukça farazi bir tarzda her dürtünün, -öznenin daha önce vazgeçmek zorunda kaldığı- geçmişteki bir durumu yeniden kurmaya çalıştığı varsayımını ortaya atar. (Bu bağlamda dürtü, istek niteliğine yaklaşır.) Oldukça aceleci, spekülatif bir varsayım oluşturarak (ama sımsıkı sarıldığı bir varsayımdır bu) *Ölüm dürtüsü diye* bir şeyin varolduğunu, bu dürtünün, canlı varlıkları yaşamdan önceki bir duruma (organik olmayan madde durumuna) geri döndürmeye çalıştığını ileri sürer. 1920 tarihli bu tez, 1933'te *Psikanalize Giriş Seminerleri Notlarının Yeni Sonuçları*'nın dördüncüsünde yer almıştır; ve burada daha kolay anlaşılabilir.

Freud biyolojik anlamda bir ölüm dürtüsünün varlığını kanıtlayabildiğinden emin değildir. Ancak yinelemenin, nefretin, saldırganlığın ve suçluluk duygusunun açıklanabilmesi için, kendisine özgü bir ilkeye ne kadar çok gereksinme duyduğunu görüyoruz. Başlangıçta dayandığı varsayım, yani hazza ulaşma çabasının (haz ilkesinin) gerçeklik ilkesiyle önlenip değiştirildiği varsayımı, yeterli değildir. Biyoloji açısından ele alındığında ölüm dürtüsü, biraz keyfi ve çelişkili bir kuram görünümündedir. Gelgelelim psikanaliz yö-

nünden, hangi biçimde olursa olsun, vazgeçilmez bir kuramdır; bu dürtünün cinsel dürtü gibi temel dürtülerden olduğunu yukarıdaki açıklamalardan da gördük. Ölüm dürtüsü, libido'nun karşı kutbuydu. Eski iki kutuplu konumunu yitiren, narsist etkiler altında kalan ve dürtülerin nesnesi olan ben, bundan böyle bu yeni yönden, yani dürtülerden gelen saldırıların nesnesi oluyordu. Öyleyse narsizm (kuramının) işin içine sokulmasından beri, ölüm dürtüsü kuramının gelişmesi kaçınılmazlaşmış, öngörülebilir olmuştu.

Ölüm dürtüsünün varlığı hâlâ bugün bile herkesin bildiği sıradan boş bir lafa dönüşememişse bunu, tıpkı kendisinden önceki tüm cinsel bilimi geride bırakan "Cinsellik Üzerine Üç Deneme" gibi, o zamana kadarki tüm polisiye romanlarını geride bırakacak olan "Ölüm Dürtüsü Üzerine Üç Deneme"yi yazmayı bugüne kadar kimsenin göze almamış olmasında aramalıyız. Okuyucunun burada gösterdiği direncin, libido'ya karşı gösterdiği dirençten çok daha güçlü olduğu kesindir.

BEN VE ÖTEKİLER

Ben'in daha önceki kutuplu konumundan çıkarılmasıyla yeni sorunlar da gündeme gelmişti. Sorunların ilk kez Narsizm Üzerine Denemeler'le birlikte ortaya çıkmasında şaşılacak bir yan yoktu elbette. Söz konusu sorunları kavrayabilmek için, en azından başlangıçta, kitlelerin davranışını araştırmak ille de gerekli değildi. Ancak bu sorunların oluşturduğu yumak, iyice karanlık, içinden çıkılması zor çelişkiler oluşturuyordu: çünkü gerek emniyet kuruluşları, gerekse politikacılar, kolektif suçların sorumlularını nasıl cezalandıracaklarını bilemediklerinden, bütün bir kitleyi hedef almak yerine "elebaşıları" dedikleri tek tek kimseleri sorumlu tutmakla yetiniyorlardı. Gustave Le Bon'un "Kitlelerin Psikolojisi, 1895" yalnızca betimlemelerle yetinmekteydi. Denemenin, siyasal önyargılar ile fobi nitelikli endişelerin karışımından oluşmuş olduğu apaçık belliydi.

Freud'un *Kitle Psikolojisi ve Ben Analizi*'nde bu sorunlar (kitlelerin yönlendirilmesi, sürüklenmesi vb.) yeniden ele alınır ve gerek *özdeşleşme* gerekse de *ben-ideali* kavramlarıyla açıklanmaya çalışılır. Bu ikinci alt-yapı (substruktur), yani ben-ideali, eleştirel ker-

tenin yani üst-ben'in bıraktığı bir boşluğu doldurmuştur. Gerçekten de bu ben-ideali özneyi suçluluk duygularına götürebiliyordu. Kişinin seçtiği ben-ideali, özdeşleşmenin de katkısıyla, tıpkı hipnozda olduğu gibi, kişinin (öznenin) çocukluğundaki bir konumu yeniden bulmasına yol açabiliyordu. Bu çocuklaşma, suçluluk duygusundan akıldışı bir yoldan kurtulmanın yoluydu. (Bütün bunların Hitler döneminde nasıl birer gerçek olarak ortaya çıkacaklarını Freud elbette bilemezdi.) Bu çalışma Freud'a her şeyden önce, özdeşleşmenin çeşitli düzlemlerini sistematik bir biçimde gösterebilme olanağı vermiş, bu da Ben'in iç yapılarının birbirlerinden ayırt edilebilmesini sağlamıştır. Her ne kadar Freud, sonuçları ancak 1923'te kesinleştirmişse de, 1921'deki bu çalışma gerekliydi, kaldı ki yazı, örneğin hipnoz ile âşık olma (tutkunluk) durumu arasındaki ilişkileri ele alan tartışma bölümü gibi, birçok ilginç yeni düşünceyi birlikte getirmiştir.

YENİ TOPİK

Freud 1915 ile 1925 yılları arasında analiz tekniği ve özellikle de metapsikoloji üzerine bir dizi yazı yayımlamıştır. Ancak, uzun açıklamalara girişmeden söz konusu yazıların hakkını vermek olanaksız olduğundan, bunları burada ele alamayacağız. Freud 7 Şubat 1931'de Stefan Zweig'a yazdığı mektupta, *Küçük sanatın ölçütünün (boyutlarının) sanatçıyı yalınlaştırmalar ve atmalar yapmaya zorladığını* yazar. Bu yalınlaştırma çalışmalarının hem kusurları hem de sınırları vardır. Söz konusu metinlerdeki sınırlama ve kısıtlamaya karşı çıkan okuyucuya, söz konusu metinleri doğrudan okumasını sağlık veririz. Bunlardan kimileri son derece önemlidir; örneğin *fetişizm* ve *inkâr etme* üzerine olan iki çalışma gibi.

İnkâr etme[68] başlıklı yazıyı kısaca özetlemek olanaksız: zaten yazının kendisi dört sayfa. Daha çok geliştirmeye ve genişletmeye gereksinmesi var yazının. Histeri belirtilerini yorumlamaya olanak tanımış olan ruhun ikiye bölünmüşlük modeli -düalizmin metapsikolojisi modeli- bastırılmış olan ile bilinç arasındaki karşılık konumuna dayalı modeldi. Freud, herhangi bir olguyu kabul etmemekte

direnmenin, bir itiraf olduğunu düşünmüştü hep. Rüyalarında önemli bir yer tutan bir görüntü konusunda kendiliğinden: "Bu benim annem değil" diyen kişi, onun kendi annesi olduğunu itiraf etmekteydi ya da en azından görüntünün annesi olabileceğini düşünmüş olduğunu kabul etmekteydi. Freud bu durumu çözümlemeye çalışırken, söz konusu inkâr çabasında, bastırmanın ortadan kaldırılmış olmasına karşın, bilincin gene de *ikincil* bir mekanizmanın yardımıyla kendini savunmaya yöneldiği sonucunu çıkardı. Freud bu ilk şemaya hep bağlı kalmakla birlikte, bunu sonradan önemli bir noktada düzeltti: Bastırmanın kaldırılması (yokedilmesi) gibi bir şey yoktur. Hastanın, doktorun yorumunu benimsemesi durumunda bile bastırma varlığını sürdürmektedir.

Bir gösterge, bir simge (örneğin; "değildir" sözcüğü) *bastırma*'dan, *inkâr*'dan ya da *geri çevirme*'den farklı olan ama bunları destekleyen bir şeyi gösterir. Yargının işlevine, kendi kendini kurma olanağı verir. Ayrıca bastırmayı aşmadan, onun engelini atlatan bir önermenin (tümcenin) oluşmasını sağlar. (Stephan Mallarmée, Freud'tan daha önce olumsuzlamanın dilde oynadığı önemli rolü bulgulamıştı.)

Freud, *Fetişizm*'de,[69] geri çevrilmiş olmakla birlikte, *bastırılmamış* ve *inkâr edilmemiş* bir sanmanın (inanmanın) etkilerini anlatır. Nevrotik olmayan bir tür savunmayı anımsatan yepyeni bir durumdur bu. Bu geri çevrilmiş sanı, annenin de bir penisi olduğu sanısıdır, üstelik görünürde kaybolmuş ama aslında varlığını sürdüren bir sanıdır bu. Fetişçi kimselerin varlığı bunun kanıtıdır. Bu bilinç dışı düşünce, bu sanı, erişilmez ve altedilmez olma özelliğini korur. Fetişçi kimse, stigma indelebile'ı (hiç yok olmayan damgayı) temsil eder; bir yanda dişinin iğdişleştirildiği anımsamasını yeniden bulgular, öte yandan buna tam karşıt, gizli bir sanının korunmasına yönelik anımsamaya da bunun yanında yer verir. Aynı anda bir olgunun iki değişik çeşidine (bir açık bir de gizli) inanma olanağı (öznenin bundan haberi yoktur) ne bastırmadan ne de olumsuzlama mekanizmasından doğmuştur. Bu durumu açıklayabilmek için yeniden eski bir düşünceye el atmak ve bunu geliştirmek gerekmektedir (iki-

leştirme düşüncesine). Buradan da ben-bölünmesini türetebiliriz. Hayatının sonunda en son yazılarından birinde Freud bu konuya değinecektir. Örneğin yalnızca dinsel inançlarda değil, aynı zamanda kimi patolojik davranışlarda da karşılaştığımız -ve öznenin çok bağlı olduğu bir kimsenin ölümünü inkâr etmemekle birlikte, o kimse hâlâ hayattaymış gibi davrandığı durumlarda karşımıza çıkan- ölümden sonra yaşam inancını da açıklamaktadır.

Metapsikoloji üzerine çalışma yapan -aynı zamanda kimi açıklığa kavuşmamış noktaları halletmeye ve suçluluk duygularını daha yakından incelemeye çalışan Freud 1923 yılında yeni bir *Topik* kurmaya zorlandı. *(Ben ve O; Das Ich und Das Es* bölümünde) (Topik, ruhsal aygıttaki her bir parçayı, her bir öğeyi birbirinden ayırt eden ve bunları belli bir mekân içinde belirli yerleri varmış gibi tasarlayan kurama denir. Ancak bu mekânsal tasarlamanın gerçekteki herhangi anatomik bir bölünmeyle en ufak bir ilintisi yoktur.)

Eski Topik ile *Rüya Yorumu*'nda karşılaşmıştık: Bu topik bilinçdışı, bilinçönü ve bilinç ayrımı yapar. İkinci düzenlemede bu birincisi bir yana bırakılmamış, ancak bir başka şema birinci bölümlemenin üzerine yerleştirilmiştir; *O* (Es), *Ben* (Ich) ve *Üst-ben* (Über-Ich) bölümlenmesidir bu. O, (Es, it) Freud'un Georg Groddeck'ten aldığı bir ifadedir, Groddeck ise bu ifadeyi Nietzsche'den almıştır. O (Es), bilinçdışı nitelikli olan ve libido ve ölüm dürtüsünden gelen ruhsal enerjiden ibarettir. Üst-ben ise, bu bölümlemede ben'den ayrılmış olan eleştirici kurumun, bir tür ben'i denetleyici bir üst kertenin adıdır. Ben, ise neyse o kalmıştır: uyumcu kurum. Ancak narsizmin işin içine katılmasından sonra ben'e başka bir yandan bakmıştır Freud. Ben artık 1909 yılında olduğu gibi her şeyden önce "biyolojik" bir işlevin aleti olamaz, artık her yandan tehdit altındadır. Ben, *O ile gerçekliğin ortasında kalan konumuyla, sık sık, hani işe iyi niyetle bakıldığında kamunun iyiliğine çalıştığını ileri süren devlet adamı gibi, sık sık aşkın hizmetinde, oportünist ve aldatıcı olma durumlarına düşer.*

Ben her iki dürtü türü arasında (libido ve ölüm dürtüsü) *tarafsız kalır. Özdeşleşme ve yüceltme çalışmasıyla,* ölüm dürtülerinin li-

bidoyu altetmelerine yardımcı olur, ama bunu yaparken ölüm dürtülerinin nesnesi olma ve bizzat yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Kendine yardım etme amacıyla kendini libidoyla doldurmak zorunda kalmıştır, böylelikle Eros'un temsilcisi olur, yaşamak ve sevilmek ister ama bunu yaparken ölüm dürtülerinin nesnesi olma ve bizzat yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. (70)

Kuramın başlangıçlarında libido ile ölüm dürtüsü arasındaki çatışkının bir parçası olan ben, bu durumda hakem bile değildir artık. Oyunun topu olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Narsizm ölüm dürtüsüne karşı bir savunma olarak görünmektedir. Freud bu yeni topik aracılığıyla, kendini uğraştıran güçlüklerin nerelerde yattığını ve bunları nasıl bir yoldan çözmeyi düşündüğünü göstermiştir. Freud yeni kertelerin (ben, o, üst-ben) sınırlarını tam bir kesinlikle belirleme çabası gösterme ihtiyacı duymamıştır ve metinlerinde bunları kesinleştirmeye çalışan okuyucuların çoğunlukla kafası karışır.

Yeni topik kuramının formüle edilişini, Freud, analiz kuramına kendinin en son önemli katkısı olarak tanımlamıştır. İlgilerinin yönündeki değişmeleri, çok köklü bir başkalaşmayla *hani istenirse geriye doğru bir parça gelişme denebilecek* bir şeyle açıklayabiliriz. *"Doğabilimleri, tıp ve psikoterapi üzerinde yaptığım bir ömür boyu sürmüş dolanmalardan sonra, bir zamanlar henüz düşünmeye bile başlamamış delikanlıyı büyüleyen kültürel sorunlara geri dönmüştü ilgim.* (71)

Gelgelelim Freud yeni topik'i geliştirdiği sıralarda kansere yakalanmış olduğunu anladı. Kendisine büyük acılar veren sayısız ameliyat sayesinde kanseri atlattı. 65 yaşına geldiğinde tek bir sağlık ilkesine olsun uymamaya karar verdi ve özellikle canı istediği gibi purolarını içmeye başladı. Gene 1927'li yıllarda buna benzer bir özgürlük anlayışı içinde, ancak kendisini çok ilgilendiren konularla uğraşmış olduğunu varsayabiliriz.

MUTLULUK BİR KÜLTÜREL DEĞER DEĞİLDİR

Freud bir başka yerde, gerçek ilgisinin felsefi karakterli olduğunu

söylemiştir. Pek doğru değildir bu. Gerçekten hiçbir zaman filozof tavrı takınmamıştır. *Gözlemden uzaklaştığım yerde bile asıl felsefeye yaklaşmamaya özenle dikkat gösterdim. Yapımdan gelen yeteneksizlik bu uzak durma tavrımı çok kolaylaştırdı.* (72)

Onun ilgisini çeken, psikanalizin yöntemini genel ilgi alanlarından gelen sorunlara uygulayabilmekti: Sosyal bilimlere ve kültürel sorunlara.

1913'ten itibaren, *Totem ve Tabu*'yu yayımladıktan kısa bir süre sonra, psikanaliz ile sosyal bilimler arasındaki ilişkiye şöyle bakmaktaydı: *İnsanların nevrotik hastalıklarının bilgisi, büyük toplumsal kurumların anlaşılması yönünde olumlu katkılar yapmıştır, çünkü nevrozların, aslında kurumlar tarafından sosyal düzlemde çözülmesi gereken istek dengeleme sorunlarını bireysel düzlemde çözme girişimleri oldukları ortaya çıkmaktadır. Sosyal etmenin gerilemesi ve cinsel olanın ağır basması psikolojik yükümlülüğün (gerçekleştirdiği) bu nevrotik çözümleri bulanık, anlaşılmaz görüntülere çevirir ve sadece bizim bu önemli sorunlar konusunda aydınlanmamız ötesinde bir işe yaramaz.* (73)

Değerini koruyan bu yaklaşım, "kültüralizm" anlayışının tam karşısında yer alır, çünkü "nevrotik" nitelikli çözümleri inceleyerek, bunları model olarak kullanma, bu model sayesinde toplumsal kurumları (nevrozları doğuran) sorunlara birer yanıt olarak anlama düşüncesine dayalıdır. Freud bu anlayışına bağlı kalmıştır. Ancak bakış açısının, onu ömrünün sonuna kadar uğraştıran sorunlara bağlı olarak, ilgileriyle birlikte değiştiğini göreceğiz. Bu değişmelerden ilki, aynı sorunlara yanıt verdiklerinde Freud'un gözünde nevrotik çözümlerden daha iyi olmayan kültürel çözümlere getirdiği eleştiridir.

YANILSAMA OLARAK DİN

Kitle psikolojisi, bir insan öbeğinin bir idealle özdeşleşerek kendini nasıl benimsettiğini göstermişti. Toplumda da aynı şey alt sınıfların kendilerini üst sınıflar ile özdeşleştirmeleri yoluyla gerçekleşebilirdi Freud'a göre; ancak ideallerin günümüzdeki çok

çeşitliliği, çatışkıların ve bunalımların sürüp gitmesine yol açmakta ve yıkıcı dürtülerin kendilerini gerçekleştirmelerine olanak sağlamaktadır. Bu bakımdan ne çalışma (emek) ürünlerinin adaletli bir bölüşümü, ne biyolojik gereksinmelerin karşılanması, ne de doğabilimlerinin teknik düzlemde kusursuzlaşması (Freud bu noktalarla ilintili sosyalist programları kabul etmez) düzelme ve iyileşme getirebilir. Uygarlığın başka temellere gereksinmesi vardır.

İncelenmesi gereken bu temeller arasında, felsefe, sanat ve bilimin yanı sıra din de yer alır. Freud, dinin neleri gerçekleştirmiş olduğunu ve gelecekte uygarlığın ilerlemesi için neler gerçekleştirebileceğini belirlemeye çalışır. Amacı, ilke olarak, dinin bir yanılsama olduğunu göstermek değil, daha çok bu yanılsamanın oynamış olduğu ve hâlâ oynayabileceği rolü göstermektir.

Din yararlı, toplumdışı, topluma aykırı dürtüleri terbiye etmeye destek olmuştur, ancak yeterli sonuçlar getirdiği söylenemez. İnsanları, daha ahlaklı kılmadığı gibi, insanların acılarını azalttığı kadar, onlara acı da getirmiştir. Yanılsamanın yerine gerçeklik daha fazla işlevsel olabilirdi Freud'a göre; çünkü, gerçeğin (hakikatin) yanılsamadan çok daha değerli olması bir yana, hakikat kültüre daha iyi hizmet edebilir. Freud, dinin karşısına bilimi koyar. Bilimin zayıf noktaları vardır: İnsanlar bilimsel gerçeklerden çok duygusal motiflerle kazanılabilirler: üstelik, bilim her sorunu çözemez. Ancak bilim, dinden farklı olarak, henüz çok bakir bir alan oluşturur; ayrıca bilimin vermediği bir yanıtı bir başka yerde de bulamayız. Mantıktan başka bir kurumun söz hakkı olmamalıdır. Freud'un sözünü ettiği bilim, yalnızca pozitif anlayışa bağlı bilim değildir; bu bilim hakikati gösteren her şeyi kapsar. Psikanaliz bu bilimin bir parçasını oluşturur.

Freud hayali bir rakip ile tartışır: *Her zaman, insanların hayatında zekânın, dürtü yaşamı karşısında gerilediğini vurgulamış olan bir psikologun insanların elinden değerli bir istek -doyumu (olanağını) çalmak ve buradan doğan zararı entelektüel doyumla telafi etmek istemesi, çok tuhaf olduğu kadar, tutarsızlığın da doruğu olsa*

gerekir. (74) Ancak biraz da Jung'u anımsatan bu hayali konuşma arkadaşına, gene Freud kendisi yanıt verir. Psikanaliz ruhsal yaşamın akıldışı yanlarını her zaman zekâ ve akılla açıklamıştır. Bu bağlamda yanılgıya düşebilmiş biri, akılcılar arasında bu sorunları akla çağrı yaparak geri çevirmiş birinin varolabileceğini düşünüyor demektir. Freud en güçlü kanıtları çocukların dinsel eğitimle büyütülmesi konusuna getirir: *Dinsel öğretilerin ona sunduğu tüm akla aykırılıkları eleştirisiz benimsemeye ve hiç değilse bunlar arasındaki çelişkileri olsun görmezlikten gelmeye alışmış bir kimsenin düşünme hataları (zaafları) bizi şaşırtmamalı.* (75)

Freud'un kendisi hiç dinsel eğitim almamıştır. Nezaket icabı, bundan üzüntü duyduğunu söylemiştir. Ama aslında din eğitimi görmemiş olmasını daha doğru bulduğundan hiç kuşkumuz yok. Ayrıca Freud bir tanrıtanımazdı. Zürih'teki bir Yahudi gazetesinin müdürüne şunları yazmıştı: *Musevi dinine de, tüm öteki dinlere olduğum kadar uzak olduğumu söyleyebilirim, başka deyişle bunlar bilimsel ilginin konusu olarak bana çok anlamlı ve önemli gelmekle birlikte, duygu olarak onlara katılmıyorum. Buna karşılık her zaman halkımdan biri olma duygum çok yoğundu ve bu duyguyu çocuklarıma da verdim. Hepimiz Yahudi Cemaati içinde kaldık.* (76)

Yahudi olmak Freud için bir aile sorunu ya da kişisel sorundu. Mektuplarından, öteki Yahudilerin yeteneklerinden gurur duyduğu, ama bunların yanlışlarını eleştirmekten de hoşlandığını görüyoruz. Freud'u kabul eden ya da eleştiren yorumculardan psikanalizde Yahudiliğe özgü yanlar bulmaya çalışmış çok az kimse şu eleştiriyi de sineye çekmek zorunda kalmıştır: Bilimsel bir doğrunun Yahudisi olmaz. Bunu çok talihsiz bir anda unutmuş olması, Jung'un sorunudur.* Ama öte yandan psikanalizin bulunuşunun, doğrudan ol-

(*): Aniela Jaffé, "C.G. Jung'un Yaşam ve Yapıtı'ndan" adlı kitabında Jung'un, "Genel Tıbbi Psikoterapi Cemiyeti"nin başkanı olarak ilk resmi girişiminde, Almanya'daki Yahudi meslektaşlarının lehine tavır takındığı gerçeğinin altını çizdikten sonra, Yahudilik ve Yahudi karakteri konusunda yanlış görüşlere kapıldığını söyler. Yahudi olmanın ölüm kalım meselesi olduğu bir dönemde (1936) psikolojik-ırksal farklılıklar sorununu uluslararası platformda bilimsel bir program içine almaktan çekinmeyen Jung için Ernst Bloch, "Umut İlkesi", 1959'de, "ağzı faşist köpükler saçan İsviçreli psikiyatrist" tanımlamasını yapar. / Carl Gustav Jung, Monografi, Gerhard Wehr, ro ro ro, s. 116/ Ç.N)

masa bile, Freud'un Yahudi olmasından olumlu etkilendiği söylenebilir. Yargılarının herhangi bir ödün tanımaması, onun dinsel bir anlayışla yetiştirilmemiş olmasına bağlanabilir; ayrıca karakterinin sağlamlılığı ve her türlü muhalefete karşı düşüncelerinde diretebilmesi, bir Yahudi olarak her yandan "izlenmesine" ve gözlerin hep üzerine çevrili olmasına bağlanabilir. Bu izlenmenin nispeten katlanılabilir bir özellikte olması bu gerçeği değiştirmez: *1897'de girdiğim üniversite, önce birkaç elle tutulur hayal kırıklığını da birlikte getirdi. Hele Yahudi olduğum için kendimi (başkalarından) daha az değerli ve azınlıktan (halktan olmayan) biri olarak duyumsamamı beklemeleri, beni çok etkiledi. Birinci beklentiyi kesinlikle reddettim. Kökenimden ya da yeni yeni kullanmaya başladıkları bir deyişle: ırkımdan dolayı neden utanmam gerektiğini bir türlü kavrayamıyordum. Bana layık görmedikleri, halktan biri olma özelliğinden ise öyle pek üzüntü duymadan kolaylıkla vazgeçebilirdim. Gayretli bir kimse için insanlığın çerçevesi içinde bu tür sınıflandırılmalara gerek olmadan da bir yer bulunabilmesi gerektiğini düşünüyordum. Ancak üniversitedeki bu ilk izlenimlerin ilerideki önemli sonuçlarından biri, çok erken yaşta muhalefette yer alma ve "katı çoğunluk" tarafından aforoz edilmiş olma yazgımla tanışmış olmamdı. Yargılarımdaki belirli bir bağımsızlık böylece hazırlanmıştı.* (77)

SUÇLULUK DUYGUSUNUN ESRARI

Freud'un ilgisi gitgide daha çok kültürel sorunlara yönelmekle birlikte, gerçek anlamda psikanaliz sorunları üzerine yazılar yazmak için kendine gene de zaman ayırıyordu. 1936-1939 yılları arasında üç büyük çalışma ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri psikanaliz kuramının çok dogmatik bir taslağı olan *Psikanalizin Özeti* (Abriss der Psycho-Analyse) ötekiler ise henüz açıklığa kavuşmamış sorunlara el attığı iki inceleme: *Sonlu ve Sonsuz Analiz* (Die Endliche und Unendliche Analyse) ve *Savunma Sürecinde Ben Bölünmesi* (Die Ich-Spaltung im Abwehrvorgang)'dir. Bu çalışmalarında, daha önceki görüşlerine bağlı kalmakla birlikte bunlara çok değerli ve kesin düzeltmeler getirir; örneğin bilinç alanında dilin (yani bilinçönünün) rolü üzerine görüşlerinde olduğu gibi. Ancak onu ömrünün sonuna kadar uğraştıracak olan sorun bambaşkadır. Freud'un daha önce *Eyüp Peygamber* (Hiob) yapıtında dile getirdiği, suçsuz, masum kimsenin, suçluluk duygusu sorunudur bu. Eyüp Peygamber'in, çektiği acılara (çileye) getirilen iki açıklamayı Freud doyurucu bulmaz. Bu açıklamalardan, safça bir mutlu sonla biten birinci açıklamaya göre, peygamber "bir sınavdan geçmiş", başka deyişle baştan çıkarılıp çıkarılamayacağı, inancından dönüp dönmeyeceği sınanmış, ancak Hz. Eyüp tüm bu saptırma çabalarına karşı direnince her şey kendiliğinden düzelmiştir. Koskoca bir esrar oluşturan ikinci açıklamaya göre ise, Eyüp Peygamber herhangi bir açıklama beklemeksizin "sürüm sürüm sürünmek" böylece suçunun cezasını çekmek durumundadır.

Freud, suçsuz olduğuna inanan insanın, aslında suçlu olduğunu

ileri sürerek, konuma bir açıklama getirir.

İnsan eğilim olarak bir canidir. Suçu (cinayetleri) fantezilerinde (hayallerinde) ve çocukluk döneminin suçlu isteklerinde yatar. Çünkü ölüm dürtüsü şu ya da bu yoldan belli bir ölçüde doyum ister. Bu doyumlar, örtük, gizli, ayrımsanmamış biçimde, hastalık belirtilerinde kendilerini belli ederler; suçluluk duygusu bu belirtiler ile karşılaştırılabilir. Bu savcının, (ötekinin avukatının) neredeyse nevrotik kurumu diyebileceğimiz *Üst-ben,* kuşkusuz (bir denetici kurum olarak) yararlı bir toplumsal işlevi yerine getirmektedir; gelgelelim üst-ben her şeyden önce ölüm dürtüsünün ajanıdır. Suçsuzlaştığımız ölçüde, başka deyişle kendimizi saldırgan dürtülerden kurtardığımız (arındırdığımız) ölçüde, bu dürtüler giderek üst-ben'in hizmetine girerler; üst-ben de bizi o ölçüde işkence ve acı içinde yaşatır. İşte özellikle en suçsuz, en masum kimseler, suçluluk duygusunun en ağır yükü altında ezilenlerdir.

Uygarlığın Rahatsızlığı iyi niyetle, iyilikseverlikle, insanları sevmekle giderilecek bir şey değildir. Çünkü bu erdemler, herhangi bir enerji dönüşümünün sonuçları değil, yalnızca idealize etmenin sonuçlarıdırlar. Freud, 1930 yılında *Uygarlığın Rahatsızlığı'nı* yayımladığı sıralarda Bullit'in önerisiyle *Woodrow Wilson* üzerine yaptığı bir incelemede, idealize etmenin en berbat sonuçlarını gösteren karanlık bir tablo çizer. Bu insafsız analiz, birçok kimseyi beyninden vurulmuşa çevirmiştir; ama bu analiz, ürkütücü bir biçimde, yanılsama adına hareket eden kimsenin hiçbir şekilde iyi bir şey ortaya koyamayacağı tezini gözler önüne serer.

Yazarlar Freud'dan önce, sezgi yoluyla, ölüm ile ideal'in birbirine bağlı olduğunu görmüşlerdi. Freud, ölüm dürtüsünün, gölgesi olan libido'dan daha az önemli olmadığını bulgulayana kadar epey uğraşmak zorunda kaldı. Birincil narsizm'de libido büyük ölçüde biyolojik güçlerle karşılaşır, oysa ölüm dürtüsü daha o aşamada (daha sonraki) yerini almıştır bile. Libido bir dış nesneye yönelebilir ve cinsel bir isteğe ya da sevgiye dönüşebilir; saldırganlık ve nefret, onu bir gölge gibi izlerler. İkincil narsizmde libido nihayet ben'i birincil

konuma iter. Ama aynı zamanda ölüm dürtüsü de ben'e yönelir, onu suçlar, ona işkence eder, onu lanetler. Freud bunca yıl bu gerçekleri kendisinden saklayabilmesine hayret etmiştir. Bu uzun süreyi, bu gerçeği gizli tutup koruyan direncin bir ölçüsü olarak alır, direnci de söz konusu gerçeğin öneminin ölçüsü olarak. Son tahlilde uygarlık, suçluluk duygusunun güçlenmesine dayanmaktadır. Freud sosyalistleri ütopistler olarak görme eğilimi taşımakla birlikte, onların çabalarını takdir eder, ancak bu en önemli sorun karşısında onların da ellerinden bir şey gelmeyeceğini söyler. Kötü ve kaçınılmaz alınyazısı, insanların saldırgan dürtülerini daha iyi denetlemeleri halinde, aynı anda yenilmez ölüm dürtüsünü besleyen o korkunç duyguların da artmasına yol açmaktadır.

Freud'un karamsarlığı, belli dinsel anlayışları anımsatmaktadır. Ancak dinlerin bu anlayışları yanılsama ve idealize etme üzerine kurulmuşlardır; ve Freud zaten bu ikisinin ipliğini pazara çıkarır. Biyoloji ona, yaşamın ne bir hedefi ne de derin bir anlamı bulunduğunu öğretmişti. Freud bunu göstermek için çürütülmez bir kanıt kullanır: Hayvanlara bir bakın! Hiçbirinde herhangi bir kuşkunun izini bulamazsınız. Freud'un gerçekçiliği, onu tek bir tavrı benimsemeye itmiştir: Aklın ve doğrunun yardımıyla, yanılsamalardan kurtulup suçluluk duygusunu elden geldiğince uygarlığın ilerlemesi doğrultusunda kullanmak. İnsanlara herhangi bir yarar getirmekten çok uzak olan bu yanılsamalar, hasta uygarlığımızın hastalık belirtilerindendir.

ÖLDÜRÜLMÜŞ PEYGAMBER

Freud yaşamının son beş yılında, önce Viyana'da daha sonra da Londra'da bir kez daha Hazreti Musa ile, onun doğumu ve ölümüyle ilgilenir. Çok yerinde bir tutumla *tarihsel bir roman* diye tanımladığı bir çalışmayla Musa konusunu ele alır. Freud, tarihsel bir hakikati bulduğunu ummaktadır, bunun bir roman olduğunu ama aynı zamanda somut, gerçek bir geri düzlemi bulunduğunu bilmektedir. Gerçekliğin anımsanması ile hayal ürünü bir görüntünün (tablonun) arasında -psikanaliz buluşunun ilk adımlarını oluşturan- kararsızlığı, son adımlarında gene ortaya çıkmıştır.

Freud'un ileri sürdüğü kanıtlar inandırıcıdırlar ve kimi tarihsel olarak kanıtlanmış hakikatleri (doğruları) andırırlar; ama gene de bunlar kanıt değillerdir. Musa'nın yaşamını bir mitos olarak inceleseydi, daha sağlam bir zemine basmış olurdu belki. Oysa aradığı nesnel bir doğrudur. Bunu bulmak için de kazıbilime uzanması gerekirdi kuşkusuz. Bildiğimiz gibi, kazıbilime hayrandı Freud. Truva hazineleri bulunduğunda onsekiz yaşındaydı; Heinz Schliemann'ı kıskanmış, onu kendi tarzında taklit etmişti. Burada kazıbilimsel nesneleri toplayışındaki tutkuda yansıyan bir istek kaydırması (kayması) görüyoruz. Ama işin içinde başka bir şey daha vardır: Freud (Musa çalışmasında) dinin gerçek temellerini bulduğunu söyler, ama tabii bunun gerçek konumla herhangi bir ilintisi yoktur; çünkü onun Musa'sı dini kurmamış, yalnızca aracı olarak aktarmıştır. Freud'un burada tarihsel bir temel üzerine kurduğu şey, -*Totem ve Tabu*'yu yazarken tarihöncesi çerçeve içinde temellendirdiği- suçluluk duygusudur.

Freud, İncil tarihi uzmanlarının ortaya attığı kimi varsayımları en ileri uçlara kadar götürmüştür. İncil'in öyküsü spekülasyonları davet eder cinstendir. En azından, Eski Mısır'da tektanrıcı bir tarikatın varolduğunu biliyoruz. Mısır Firavunu Ehnaton 'Tanrı Aton'u biricik ve tek tanrı konumuna yükseltmiş ve tüm öteki tanrılara tapınmayı yasaklamıştı. Freud bunu unutmuştu; ancak Abraham 1912 yılında bu konuda bir inceleme yayımlamıştı; büyük olasılıkla bu inceleme Freud'un Mısır tektanrıcılığına yeniden merak sarmasına yol açmıştı.

Öte yandan Musa adının Mısırca olduğu biliniyor. Ama buradan, Musa'nın Mısırlı olduğunu türeten Freud'tur. Bunun kanıtını da, Musa'nın doğumuna ilişkin tüm kahramanların doğum mitoslarını anımsatan mitos'ta bulur. Ancak başkalarının daha önce kurdukları bir varsayımı devralmıştır burada: Tarihte iki Musa vardır, bunlardan biri adına karşın Yahudi'dir. Bu da Freud'un kanıtlarına biraz ters düşmektedir. Musa'nın Yahudiler'e tektanrıcılığı getirdiği düşüncesi yeniydi. Ama Freud'un, -Musa'nın ayaklanan halk tarafından öldürülmüş olduğu- varsayımını (Daha önce Totem ve Tabu'da karşılaştığımız bu düşünceyi) başka birkaç yazar da, örneğin Ernst Sel-

lin, ortaya atmışlardı.

Musa'nın öldürülmesi üzerine ortaya çıkan suçluluk duygusu, yeni bir toplumsal düzenin temelini oluşturmuştur. (Burada Totem ve Tabu'nun son bölümünü anımsatan bir düşünceyle karşılaşıyoruz.) Elbette burada bu kez söz konusu olan tüm insanlık tarihinin baştan başa yeni bir biçim alması değil, Musevi ve Hıristiyan toplumlarının tarihinin değiştirilmesidir.

Freud Viyana'da bu kitabı yazarken (kitabı birkaç kez değiştirmiştir) Nazi'lerin ölüm tehdidi altındaydı, ancak tehlikeye belki de yaşlılığıyla açıklanacak bir kayıtsızlıkla bakıyordu. *Herkesinkine benzer bir ölüm* diyordu. Gelgelelim kitabının Roma'daki ve Viyana'daki Katolik otoriteleri tahrik edebileceği düşüncesinin onu epey endişelendirdiğini, hatta panik içine soktuğunu düşünürsek, bu kayıtsızlığına şaşırmamak elde değil.

1927'de *Bir Yanılsamanın Geleceği* (Zukunft einer Illusion) çalışmasını yayımladığında o zaman göze aldığı risklerin de bilincindeydi (Freud bu kitapta dine saldırmıştı). Bu tehlikeler o dönemlerde umurunda bile değillerdi, ancak *Totem ve Tabu*'nun -baba'nın öldürülüşünü anlatan- bitiş bölümünü yayımladığında da panik içindeydi. Oysa bu kitap ancak budunbilimcilerin kafalarını karıştırabilirdi. Ancak baba'yı öldürme imgesinin Freud için suçluluk duygusunun düğümünü ve düğümün biraz olsun çözülmesini oluşturan nokta olduğu kesindir. Bu yüzden *Musa Denen Adam ve Tektanrıcı Din* (Der Mann Moses und die Monotheistische Religion) tarihsel bir romandan öte bir kitaptır. Bu kitapta, geçen yüzyılın sonuna doğru bulduğu Ödipus kompleksinin son ve bulanık bir yansısı izlenimini veren hakikatlerle karşılaşırız. Aynı zamanda, baba ile özdeşleşme, Freud'un, Musa'nın ölümünde kendi ölümünü görmesine yol açmıştır.

Her şeyin başlangıcı olan hipnoz sonrası anımsama güçlükleri çelişkilerinden başlayıp, haz ilkesi üzerinden ölüm dürtüsüne uzanan ve babanın öldürülmesi ve kökü kazınmaz suçluluk duygusu'nda noktalanan en zahmetli bir yol! Freud'un kendisini Musa ile özdeşleştirmesi, bilerek gerçekleştirilmiş, açıklaması olan bir olaydı.

Eskiden kendisini Christof Colombus ile karşılaştırmıştı. Fliess'e yazdığı bir mektupta şöyle der: *Anlayacağın ben bilim adamı hiç değilim, gözlemci, denemeci, düşünür de değilim. Ben fatih ruhu olan, serüvenciden başka bir şey değilim. (...)* (1 Şubat 1910 tarihli mektup) Colombus bir anakara bulmuş, ama ona adını vermemişti. Musa halkını kutsal topraklara götürmüş, ama kendisi oralara ulaşamamıştı. Freud, buluşlarından herhangi kazanımlar elde etmeyeceğinden emindi.

Ama, yardımına muhtaç bulunduğu kızı Anna'nın refakatinde Avusturya'dan kaçmak zorunda kaldığında ve -bir suçlu gibi çekip gitmesine Viyanalıların izin verdikleri bu insan,- Londra'da bir kahraman gibi karşılandığında: alınyazısının bu son ve kısa lütfu karşısında Freud son bir kez Ödipus'u ve yerin altına açılan yolun girişindeki kutsal Kolonos tapınağını düşünmüş olmalı. Ve eğer bunu yapmadıysa, bu özdeşleşmenin en derin özdeşleşme olmasından yapmamıştır.

ÖDİPUS KOMPLEKSİ

Freud çocuğun ilk erotik nesnesinin kendini besleyen anne memesi olduğunu söyler. Çocuğu doyuran beslenme gereksinmesine bağlı olarak sevgi doğar. Çocuk bu memeyi başlangıçta kendi bedeninin bir parçası olarak algılar. Annenin memesi, çocuğun bedeninden kopup dışa, "taşınınca", bu ilk nesne zamanla anneye dönüşür. Anne, hem bakıcı, besleyici hem de haz verici ve vermeyici kimi duyguların da nedeni olan nesnedir; çocuğun ilk baştan çıkarıcısıdır bu bağlamda. Anne, her iki cinsin de ilerideki sevgi ilişkilerinin örneği olacak ilk sevgi nesnesidir. Çocuk 2-3 yaşları arasında libido gelişmesinin phallus (penis) aşamasına girince, cinsel organından haz verici duygular almaya başlar, ve elle kendini uyarmayı öğrenir, annesine âşık olarak. Cinsel yaşantıların gözleminden çıkardığı deneyimlerin ışığında, annesini baştan çıkarmaya çalışır, ona erkeklik organını göstererek onu tahrik etmeye uğraşır. O zamana kadar bedensel güçlülüğünden dolayı kıskandığı bir örnek olan babasının yerini bu erken uyanan erkekliğiyle almaya çalışır. Artık babası onun rakibidir. Babası yokken annesiyle yatağı paylaşması, derin izlenimler bırakan bir yaşantıdır onun için, ama baba döndüğünde büyük bir hayal kırıklığına uğrayıp yatağı ona teslim etmek zorunda kalır. Freud'a göre Ödipus kompleksinin içeriği budur ve uygar dünyamızda bu kompleks düzenli olarak korkunç bir sonla noktalanmaktadır hep.

Anne çocuğun kendine yönelik eğilimlerini önlemek için çocuğun penisiyle oynamasını yasaklamaya kalkar; hatta tehdide başvurur ve ciddiyetini göstermek için babayı işin içine karıştırır. Babası duyarsa, penisini kesecektir. Ancak bu tehdidin etkili olması için, tehditten önce ve sonra bir koşulun yerine gelmesi gerekmektedir. Aslında inanılması olanaksız bir tehdittir bu; ancak çocuk daha önce ya da sonra, penisten yoksun olan kadın genital organını görürse, ve her

şeyden önemli parçanın bu genital organda bulunmadığını algılarsa, işittiği tehdidin ciddiyetine inanır; ve küçüklük döneminin en yoğun travması olan *iğdişleştirilme kompleksi*nin etkisi altına girer. İğdişleştirilme tehditinin etkileri kadın-erkek ilişkilerine kadar her şeyi etkiler. Çocuk çoğunlukla, cinsel organını kurtarmak için, annesini bir cinsel nesle gibi görmekten vazgeçer, ama bu vazgeçme, bu yasak, ileriki cinsel yaşamının kimileyin tümünü etkileyebilir. Eğer içinde dişi bir eğilim ağırlıktaysa, bu eğilim iyice yoğunlaşabilir. (Psikolojik yönden tek bir cinsel eğilimli insan yoktur.) Ayrıca tehdit sonucunda elle tatmini (mastürbasyonu) bir yana bıraksa bile, buna bağlı fantezileri yaşatır. Eğer bu fantezi yoluyla doyum, ona kalmış biricik doyum yoluysa, bu fantezilerinde kendisini babasıyla olduğu kadar annesiyle de özdeşleştirebilir. Bu ilk onani [doyum] fantezilerinin sonuçları onun ileriki karakter oluşumunu belirlerler. Dişiliğinin teşvik edilmesi bir yana, babadan korku ve nefret önemli ölçüde artabilir. Çocuk babasına direnme konumuna çekilebilir, bu da onun ileride toplum içindeki tüm yaşantısını belirler. Anneye olan erotik saplantının sonucu, ona büyük bir bağımlılık oluşturur, bu da ileride gene kadınlar karşısında pısırıklaşma, onlara boyun eğme sonucunu doğurabilir; tehdit varlığını hâlâ koruduğundan, kadınlar tarafından sevilmeyi göze alamayabilir.

Kuşkusuz iğdişleştirilme kompleksi her zaman bu korkunç sonuçları doğurmaz. İğdişleştirilme kompleksi küçük kız için daha tekbiçimli, ama en az oğlan çocuğunda olduğu kadar etkilidir. Kız çocuğu penisi kaybetme korkusu tanımamakla birlikte, bir penise sahip olmamanın tepkisini gösterir. Küçük yaştan itibaren oğlan çocuğunu kıskanır; kızın tüm gelişmesi, bu penis kıskançlığı üzerine kuruludur denebilir. Genital doyum girişimlerinde başarısız kalan kız çocuğu, hu başarısızlığını tüm kişiliğine yayar; sonuç aşağılık duygusudur. Genelde kısa süre sonra el ile doyum girişimlerini bırakır ve cinselliğe tamamen yüz çevirir. Eğer küçük kız, bir "oğlan çocuğu" olma biçimindeki ilk isteğinde direnirse, manifest (dışlaşmış) bir eşcinselliğe kadar varabileceği gibi, erkek gibi yaşantı tarzı seçebilir, erkek mesleklerini yeğleyebilir vb. Başka bir olasılık, kendisini eksik doğuran annesinden kopmasıdır kızın; penis eksikliğinin öfkesiyle,

babasına yönelir küçük kız. Annesinin babası karşısındaki işlevini yüklenmeye çalışır, oyunlarında kolayca gözlemlenebileceği gibi, anneyi oynar ve eksikliğin sorumlusu olarak annesinden bir yandan nefret ederken, öte yandan babasıyla arasındaki konumundan dolayı onu kıskanır. Babasına ilk itilişinde babası gibi bir penise sahip olma özlemi rol oynasa da, giderek bu özlem, babasından bir çocuk sahibi olma isteğiyle yer değiştirir. Çocuk isteği, böylelikle penis isteğinin yerini alır. Görüldüğü gibi, Ödipus ile iğdişleştirilme kompleksi kız çocuğunda erkeğinkinden tam tersine bir yol izler. Erkek çocukta, iğdişleştirilme kompleksi, Ödipus kompleksine son verirken, kızda penis yokluğu, Ödipus kompleksine giden yolun başında yer alır. Ödipus kompleksi (Elektra kompleksi denmesi de önerilmiştir) kadında büyük tahribatlara yol açmaz. Kız çocuğu genellikle babasının özelliklerini taşıyan biriyle evlenmeye çalışır ve onun otoritesine severek boyun eğer. [*Abriss der Psychoanalyse,* (40-50 s./Mayıs 1973 basımı, Fischer Verlag)]

RÜYA MEKANİZMASI

Rüya uyandığımızda belleğimizde kalmış bölük pörçük, çoğunlukla görsel öğelerden oluşmuş (başka öğeler de olabilir) duyu izlenimlerinin tümüdür. Uyandığımızda rüya olarak aklımızda kalan şey kendini göstermiş, *dışlaşmış rüya içeriğidir* (Manifester Trauminhalt). İlk bakışta oldukça saçma kurulmuş bu içerik, *gizli rüya düşüncesi*'ni değiştirilmiş bir metin aracılığıyla dışavurma işlevi görür. Dışlaşmış rüya içeriğinin çözümlenmesiyle gizli rüya düşüncesine (latenter Traumgedänke) ulaşırız. Gizli rüya düşüncesini, gözle görülür, dışlaşmış bir rüyaya dönüştürme işini *rüya-çalışması* (Traumarbeit) gerçekleştirir. Bu dönüştürmede etkin tüm süreçler rüya çalışmasını oluştururlar. Rüya çalışmasının gizli rüya düşüncesini dışlaşmış rüya içeriğine dönüştürmesi için öncelikle günlük yaşantımızdan kalıntılara gereksinim vardır; günlük yaşantıdan gerçekleşmeden kalmış yani bastırılmış, ama kolay yerine getirilebilir bir isteğin, bilinç eşiğine kadar tırmanması gerekir. Bilincin ön eşiğine tırmanan bu bastırılmış istek, buradan bilinçdışına geçecek ve rüyanın doğuşunda etmen olacaktır. Ve rüya doğar doğmaz,

bilinçdışı düşünme süreçlerine özgü işlemlerden geçer. Demek ki rüya çalışması, rüyanın gerecini çok özel ve kendine özgü yollardan değerlendirir. Bu çalışma sırasında, "istiyorum", artık yerine getirilmiş bir isteğe dönüşür, bir bakıma, istek yerine gelir. Burada düşünce içeriklerinin (isteklerin) somut algılara (görsel öğelere) geri dönmesi işlemiyle karşılaşırız. Freud bu geri dönme'yi (Regression) -düşünce oluşturma sırasında duyumsal algılara geri dönme sürecini- ruhsal aygıtın alanı dışında, ona ters bir olgu olarak değerlendirir. Gerçekten de, ruhsal aygıtın bilinç süreçlerinde, yol düşünceden duyum algılarına ve bunlara bağlı görüntülere gitmek yerine, tersine, algıların sağladığı duyum gerecinden (sözgelimi görüntülerden) düşünce içeriklerine doğru yönelir. Düşünce içeriklerinin görsel malzemeyle ortaya çıktığı rüyada ise, düşüncenin duyum algılarına geri dönme yolunda da ilginç birçok olay gerçekleşir. Bir kere, düşüncenin içindeki tüm bağ ve ilintiler ortadan kalkar. Uyandığımızda aklımızda kalmış, görünürleşmiş rüya içeriğinin içinde, bu ilintiler artık yer almazlar. Kısacası, rüya çalışması düşüncenin içindeki iç ilintileri, bağlamlıkları bir yana atarak yalnızca kaba gereci kullanmıştır. Öte yandan rüya çalışmasında, geri dönüş sürecinden ayrı ve rüyanın oluşmasında etkili başka işlemlerle karşılaşırız: *Yoğunlaştırma/yoğunlaşma,* (Verdichtung) ve *kaydırma/kayma* (Verschiebung). Rüya düşüncesinin gereci, rüya çalışması sırasında olağanüstü sıkıştırılıp yoğunlaştırılır. Rüya çalışması, gizli rüya düşüncesinin içeriğine uygun ya da rastlantısal olan genelliklerinden (ortak öğelerinden) yola çıkar. Ama bu öğeler yeterince verimli olmadıklarından, rüya çalışması yeni, yapay, geçici, uyduruk ortaklıklar bulup yoğunlaştırma işlemini gerçekleştirir. Bunu yapmak için de çeşitli anlamları kendinde toplayan (yoğunlaştıran) sözcükler bulur. Böylece sözsel öğelere aktarılarak yoğunlaştırılmış genellemeler, gizli rüya düşüncesinin temsilcisi olarak, dışlaşan (görünürleşen) ve uyandığımızda aklımızda kalan rüyaya geçerler. Rüyadaki *kaydırma* ise, gizli rüya düşüncesinin kıyısında bucağında kalmış önemsiz, sıradan bir öğenin, görünürleşmiş rüyaya çok önemli, merkezi bir öğe olarak geçmesi ya da tersine, önemli bir öğenin, önemsiz bir öğe olarak görünürleşmiş rüyaya girmesidir. Bu kaydırma, rüyanın sansür uygulama ve düşteki olguları bize ya-

bancılaştırma amacına uygun düşer. Oysa normal ruhsal aygıtın bilinçli dünyasında böyle kaydırmalara biz "düşünme hatası" gözüyle bakarız. Freud'a göre espride de bilinçteki bir düşüncenin ansızın bilinçdışına kayması, burada bilinçdışı bir işlemden geçtikten sonra, yeniden bilinçli algıya açık duruma gelmesi söz konusudur. Rüya ile esprinin ortak yanları, her ikisinde de *kaydırma ve yoğunlaştırmanın* kaçınılmaz bir işlem olmasında da dışavurur. Ama espride, rüyada olduğu gibi, düşüncenin algılara geri dönmesi gibi bir süreç yoktur. Esprinin kısalığı, yoğunlaştırma işleminin bir sonucudur Ferud'a göre. Ve gerek akla beklenmedik bir anda birdenbire gelmesi, gerekse istenildiği her zaman hemen akla gelmemesi, esprinin de tıpkı rüya gibi, bilinçdışının işi olduğunun kanıtıdır.*

KURTADAM

Freud bu analiziyle ilintili olarak verdiği bilgilerde, hastasının çocukken, ablasının kendisini baştan çıkarma girişimlerini kabul etmemekle birlikte, bu olaydan sonra, bakıcı kız Nanja'nın karşısında cinsel organıyla nasıl oynamaya başladığını anlatır. Freud'a göre, başka birçok örneğinde de görüldüğü gibi, çocuklar kendilerini tatmini başkalarının gözünden gizlemeden gerçekleştirmeye kalkıştıklarında, bunu, bir baştan çıkarma girişimi olarak anlamak gerekir. Bakıcı kız, bu baştan çıkarılma girişimlerini yanıtsız bırakır ve "kim penisiyle oynarsa, orasında bir 'çıban' çıkar", der. Freud, bu bağlamda, çocukların cinsel bulgularını gerçekleştirmeye, ilk genital heyecanlarla birlikte başladıklarını, ancak karşı cinsin genital organını bulgular bulgulamaz da "iğdişleştirme" (iğdişleştirilme) sorunuyla yüzyüze geldiklerini ileri sürer. Hastası, iğdişleştirilme tehdidinden sonra, kendi kendini tatmini bir yana bırakmış ve genital alanın denetimine girmek üzere olan cinsel yaşamı, bu dış engel ya da tehlike yüzünden genital öncesi organizasyonun başlangıç aşamalarından birine geri fırlatılmış, hasta anal-sadist organizasyon evresine dönmüştür (analerotik). Küçük Hans da iğdişleştirilme endişesiyle babasına karşı saldırganlıklara son vermiştir. Atın

* Psikanalizin Temel Kavramları,
Humberta Vagela, Anna Freud, Fischer Verlag'tan derlemiştir.

kendisini ısıracağı korkusunu, atın, onun penisini ısıracağı "iğdişleştireceği" korkusuyla tamamlanmalıdır. Küçük Rus çocuğu iğdişleştirilme korkusu yüzünden babasının cinsel nesnesi olarak onun tarafından sevilme isteğine son vermiş, böyle bir isteğin, onu bir kadından ayırt eden cinsel organının iğdişleştirilmesini zorunlu kılacağını anlamıştır. Tıpkı Küçük Hans gibi, bu kez de kurtlar tarafından ısırılacağından korkan genç Rus'un (kurtadamın) saplantısı, gerçi pek iğdişleştirilme belirtisi taşımaz ama, ağız bölgesi erotiğine geri dönüş nedeniyle, (orale-regression) bu korku, erkek cinsel organı alanından uzaklaşmıştır da ondan. Yoksa, genç Rus'un rüyasının analizi, her türlü kanıt çabalarını gereksiz bırakmaktadır: Bu fobinin sözsel anlamının iğdişleştirilmeyle ilintili en ufak bir ima taşımaması bastırmanın enfes başarısına da bir örnektir Freud'a göre. Gerek Kurtadam'da, gerekse Küçük Hans'ta bastırmanın itici gücü iğdişleştirilmedir. At tarafından ısırılma saplantısıyla, kurtlar tarafından parçalanma saplantısı, baba tarafından iğdişleştirilme endişesinin yerini tutan yedek içeriklerdir. *(Psikanalizin Temel Kavramları, "İğdişleştirme" maddesinden derlenmiştir.)*

SCHREBER OLAYI VE PARONOİK MEKANİZMA

Freud, Schreber vakasında bir yandan baba kompleksini, öte yandan da bir kadına dönüşerek dünyayı kurtarma hayalini hastalığın iki temel öğesi olarak belirledikten sonra, bunların paranoya hastalığı yönünden tipik öğeler olmadıklarını, aynı durumlarla kimi nevrozlarda da karşılaşıldığını söyler. Paranoyanın tipik belirtisi olarak, eşcinsel bir istek-fantezisinin (hayali bir isteğin) önlenmesi üzerine, izlenme hezeyanının bir tepki olarak ortaya çıkmasını gösterir. (*) Eşcinsel istek- fantezisinin paranoya hastalığı ile neredeyse sabit bir ilişki oluşturduğunu ileri süren Freud, bir çok paranoya vakasını bu eşcinsel istek-fantezisi ile ilintili olarak incelediğini söyler. İncelediği sayısız kadın ve erkekte hastalık buhranının odağında eşcinsel isteği

(*) Schreber kadın olma hayali taşır. Karısının takılarını kullanıp ayna karşısında kendi yarı çıplak bedenini seyreder. Ama "utanç" verici bu fantezisini, bu isteği önlemek çabasındadır. Onu gizleyici yeni bir fantezi doğar: İnsanlığın kurtarıcısı olarak bedeninden çocuk çıkarma (doğurma).

önleme çabasını bulmuştur; ama hastaların hemen tümü bilinçdışı güçlenmiş eşcinselliklerini aşmada başarısız kalmışlardır.

Freud'a göre, psikanalizden elde edilen bilgiler, eşcinsel isteğin paranoya hastalığında rol oynadığını göstermişlerdir. Aynı zamanda *narsizmin* ilk ve en geniş açıklamalarından biri olan Schreber'le ilintili yorumda, narsizm ile eşcinseliğin ve heteroseksüelliğin ilintisi göz önüne serilmektedir. Freud, psikanalitik incelemelerin bize, libido gelişmesinin, otoerotizmden (kendine yönelik erotizmden) dıştaki bir nesneye yönelik sevgiye doğru yol aldığını gösterdiğini söyler. Birey gelişme durumunda otoerotik faaliyet gösteren cinsel dürtülerini bir bütün içinde toplamaya çalışır, böylelikle kendi dışında kalan bir sevgi nesnesine (liebesobjekt) yönelmeye hazırlanır. Ancak daha önce kendisini, kendi bedenini nesne olarak seçer. Bireyin, kendi bedeni ile dışındaki bir nesne arasında bir ara aşamada takılıp kalması, her bireyin gelişmesinde kaçınılmaz bir evre izlenimi vermektedir. Ancak kimi kişilerin bu ara aşamada çok uzun süre takılıp kaldıkları görülmektedir ve bu durumdan, daha sonraki gelişim basamaklarına birçok iz kalmaktadır. Kişinin kendisini sevgi nesnesi olarak seçmesinde genital organlar önemli bir yer tutmuş olabilirler. Bundan sonra atılan adım, aynı genital organlara sahip bir nesnenin seçilmesidir; başka deyişle eşcinsten bir nesnenin seçimi üzerinden yol alarak karşı cinse yönelmektir. Eşcinsellikleri ortaya çıkan kişilerin, sevgi nesnesi seçerken kendilerininkine benzer genital organ seçme takıntısından bir türlü kendilerini alamadıkları görülmektedir. Ancak Freud, karşı cinsi sevgi nesnesi olarak seçebilmiş kişilerin de eşcinsel çabalarının ortadan kalkmadığını ya da durdurulmadığını, sadece cinsel hedef tarafından yönlerinden uzaklaştırılıp yeni dönüşümlere aktarıldıklarını söyler. Arkadaşlık, dostluk, birliktelik duygusu gibi toplumsal ilişkilerde, ben dürtüleri ile birleşmiş olan bu hedefinden alıkonmuş eşcinsel istekler, bu ilişkilerin erotik yanını oluştururlar; giderek erotik kaynağından koparılmış enerji, dönüşerek büyük insanlık idealleri gerçekleştirir. Oysa normal toplumsal ilişkilere bakarken, erotiğin bu önemli payını görmemiz Freud'a göre olanaksızdır.

Freud, paranoyakların gelişmesindeki zayıf noktayı, oto-erotizm, narsizm ve eşcinsellik arasında bir yerde aramak gerektiğini düşünür.

Benzer bir hastalık yapıcı konumun Şizofreni'de de buralarda aranması gerektiğini vurguladıktan sonra, "ilginç olan, paranoyanın bilinen başlıca biçimlerinin tümünün, "Ben (bir erkek olan ben) onu (bir erkeği) seviyorum" tümcesinin çelişik biçimleri olarak gösterilebilmesidir", der. Eşcinsel konumu belirleyen, "Onu (erkeği) seviyorum" tümcesi, "onu sevmiyorum, ondan nefret ediyorum" tümcesiyle olumsuzlanabilir. Ancak paranoya hastası bilinçdışındaki bu çelişkinin farkında değildir. Paranoyada hastalığın oluşmasına yol açan mekanizma, iç algının, yani duygunun bir dış algıyla yer değiştirmesini ister. Bu yüzden "Ondan (erkekten) nefret ediyorum" tümcesi ötekine yansıtılarak "O (erkek) benden nefret ediyor (beni izliyor), öyleyse benim de ondan nefret etmeye hakkım var" tümcesine dönüşür. Kişiyi sürükleyen bilinçdışı duygu, dış bir algının sonucu olarak görünür: "Onu (erkeği) aslında sevmiyorum, ondan nefret ediyorum, çünkü o beni izliyor." Freud'a göre gözlemler, bu izleyicinin, eski (erkek) sevgiliden başkası olmadığını hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde göstermiştir. Sözkonusu çelişkiye bir saldırı da *erotomanie*'den gelir. "Onu (erkeği) değil, onu (dişiyi) seviyorum". Ve yukarıda açıklanan başkasına yansıtma zorunluluğu tümceyi şöyle değişmeye zorlar: "Onun (dişinin) beni sevdiğini fark ediyorum; Onu (erkeği) sevmiyorum - onu (dişiyi) seviyorum, çünkü o (dişi) beni seviyor." Freud'a göre *Erotomanie*'nin birçok biçimleri, abartılmış ya da çarpıtılmış heteroseksüel (karşı cinse yönelik) saplantılar biçiminde ortaya çıkabilirler, ancak bu, tutkuların, sevginin önce içte duyulmasıyla değil, dıştan gelen, başkası tarafından sevilmeyle başladığını gözden kaçırmamak gerekir.

Çelişkinin üçüncü olasıl biçimi *kıskançlık hezeyanı*'dır. Freud önce alkolik kişilerin kıskançlıkları üzerinde durur. Keyif verici maddelerin engellemeleri kaldırdığını ve başka alana aktarılıp erotik kaynağından kopmuş cinsel enerjiyi tekrar geri döndürdüğünü (dönüşümü ters çevirdiğini) söyler. Erkeğin karısı karşısındaki hayal kırıklıkları, onu alkole sürükleyen nedenlerin başında gelir. Bu, evde bulamadığı duygu tatminini, erkeklerle dolup taşan bir meyhanede aramaya çıkması demektir. Bu erkeklerin bilinçdışı, yoğun bir libido enerjisinin baskısı altına girerse, bu üçüncü tip çelişkiyle kendini ko-

rumaya çalışırlar: "Erkeği ben sevmiyorum, o (kadın) seviyor onu." Ve bunun üzerine, kendisinin sevmeye çalıştığı tüm erkekler ile kadının ilişkisi olduğu kuşkusuna kapılır. Çünkü narsizmi ve eşcinselliği alabildiğine yoğunlaşmıştır. Kıskanç kadının, erkeğin ilişkide bulunduğunu varsaydığı kadınları (sevgi nesnelerini) seçişinde, saplanmanın gerçekleştiği yaşam kesiti, apaçık ortaya çıkar; kadının erkekten kıskandıkları, çoğunlukla yaşlı, gerçek sevgiye elverişsiz kişiler, çocukluk döneminin bakıcıları, hizmetçi kızları, arkadaşları ya da rekabet içinde bulundukları kız kardeşleri; kısacası, geçmişin bu kesitinin yeniden canlanmasıyla bağlantılı kişilerdir.

Demek ki "Onu (erkeği) seviyorum." biçimindeki üç öğeden oluşmuş tümce, yalnızca üç tür çelişkiye olanak tanımaktadır. Kıskançlık hezeyanı özne ile çelişmektedir (ben), izlenme hezeyanı eylemle (seviyorum-nefret ediyorum), erotomani ise nesne ile (onu). Ancak bu tümcenin tümüyle reddedildiği bir dördüncü çelişki daha mümkündür. "Hiç sevmiyorum ve kimseyi sevmiyorum." Ama aslında bu tümce, "Ben yalnızca kendimi seviyorum" tümcesiyle ruhbilim yönünden eş değerlidir. Çünkü: libido boşta kalamaz. Bu tür çelişki bize büyüklük hezeyanını verir ve Freud bu hezeyanı (megalomaniyi) "kendi beninin cinsel abartılması" olarak tanımlar. Freud, paranoya öğretisi açısından *büyüklük hezeyanının* önemli bir yer tuttuğunu, paranoyanın birçok biçiminde büyüklük hezeyanının (megalomaninin) bir parçasına rastlandığını söyler. Bu hezeyanın çocukluk döneminden kalma olduğunu kabul etmemiz için birçok neden vardır; büyüklük hezeyanı gelişme boyunca topluma kurban edilmiş, ve özellikle insanı büyük bir güçle kuşatan âşık olma durumuyla birlikte büyük bir baskı altına alınmıştır.*

SIÇANADAM

Sıçanadam, askeri bir eğitimden geçmek için öğrenimine ara vermek zorunda kalmış bir gençtir. Bu sırada iki olay gerçekleşir: Bir yandan monokl'unu kaybeder, öte yandan eğitim sırasında kendisine

* "Schreber Vakası" notlarından derlemiştir.
"Der Fall Schreber" "Psychoanalytische Bemerkungen... Von Paranoia.

Doğuda yapıldığı ileri sürülen bir işkence anlatılır. Bu işkencede sıçanlar kurbanın kıç deliğini kemirmektedirler. O andan itibaren, genç adam, herhangi bir neden olmaksızın, sevdiği iki insanı bu sıçan işkencesinin tehdidi altında görmeye başlar: artık yaşamayan babasını ve sevdiği genç kızı. Postayla kendisine yollanan ve arkadaşının postadan onun adına aldığı yeni monokl, Freud'un hastası için, içinden çıkılmaz bir soruna dönüşür; çünkü genç adam monokl ile söz konusu işkence arasında olmadık bağlantılar kurmuştur ve koliyi geri yollayarak tehdit eden felaketi önleyebileceğine inanmaktadır. Zorlayıcı saplantılarının ve eylemlerinin çalkantısı inanılmaz boyutlardadır ve herhangi bir diyagramla gösterilecek gibi değildir. Bunlara bir de intihar esinlenmeleri eklenir. Daha öğrenciyken sevdiği kadın, hasta anneannesine bakmak üzere çekip gitmiş, sevgilisinin uzun süreli yokluğuna öfkelenen genç adam, yaşlı kadını [anneanneyi] öldürme tasarımları kurup durmuş, ancak düşündüklerinden bizzat kendisi ürkmüş ve sonunda intihara karar vermiştir. Saplantılarında hem katil, hem de kendi kendini ölüme mahkûm eden yargıçtır.

Genç adama askeri eğitim sırasında doğuda yapıldığı ileri sürülen işkenceyi anlatan yüzbaşı, hastanın dediğine göre, şiddeti seven biridir. İşkence kurbanlarının içi sıçan dolu bir kaba oturtulduklarını, kurbanların kıçlarına bağlanmış bu kabın içinde sıçanların, onların kıçlarını kemirişlerini anlatan yüzbaşı, kaybolan monoklun yerine yenisi postalandığında, genç adama, başçavuş A'nın onun yerine postaneden koliyi aldığını ve 3.80 kron ödediğini söyleyip, "Başçavuş A'ya 3.80 kronu ödemeniz gerekiyor," der. Genç adam, parayı birisi aracılığıyla başçavuş A'ya yollar. Ancak O, parayı kendisinin değil, B'nin ödediğini söyler. Gelgelelim parayı B'de ödememiş; koliyi postanede çalışan memure kız kendi cebinden ödemiştir. Freud'un hastasının askeri eğitimden önce de birçok olay arasında olmadık ilişkiler kuran, sayısız saplantıları olan biri olduğunu söylemiştik. Sıçan işkencesini kendisine nakleden yüzbaşının, "parayı öde" buyruğuna karşın, ödeyecek kimseyi bulamayışı, olaylar arasında karmakarışık bağlar kurmasına yol açar. Eğitim bittiğinde parayı ödeyebilmek için, A'nın oturduğu ara istasyonda inmeyi tasarlar vb. Oysa işin ilginç yanı, hastanın Freud'la yaptığı seansların üçün-

cüsünde, hasta o güne kadar hem kendinden hem de doktorundan bilmeden sakladığı bir gerçeği dile getirir: Yüzbaşı kendisine: "Parayı başçavuş A'ya öde" buyruğunu vermeden önce, parayı başçavuşun ödemediğini ve postanedeki memure kıza borçlu olduğunu genç adama bir başkası söylemiş, ama yüzbaşı buyruğu verdikten sonra, sanki bu gerçekten haberi yokmuş gibi parayı ödemekten başka bir şey düşünemez olmuştur. Koliyi zaten almamış, aldığı anda (zaten ölmüş babasının) ve hâlâ hayatta olan sevgilisinin öleceği saplantısından kurtulamamıştır.

Freud'a göre sıçanadam takma adıyla tedavi ettiği bu hastanın tablosunda nevrozun tüm öğeleri yer almaktadır. Cinsel yaşamı oldukça eerken başlamış olan S., küçüklüğünde seyretme (bakma) dürtüsünün etkisi altında kalmıştır. Hoşuna giden karşı cinsten kişileri çıplak görme isteği biçiminde dışavurur bu dürtü. Dürtünün gerçekleşme itkisi ile S.'nin "ben"i arasında herhangi bir çelişme yoktur. Ancak bambaşka kaynaktan gelme bir karşı güç, onun kadınları çıplak görme isteğine karşı koyar ve bu isteğin her yoğunlaşmasıyla, korkunç bir endişe, duygusal bir sarsıntı S.'nin ruhsal dünyasına egemen olur. Bu korkunç şey, endişe yaratıcı duygu, gitgide belirsiz, nedensiz bir korkuya dönüşür ve nevrozun her dışavurumunda, ona eşlik etmeye başlar. Freud'a göre, çıplak görme isteğine karşı koyan ve "ben"den gelmeyen bu tepkinin kaynağını başka yerlerde, çocuğun babasıyla ilişkisinde aramak gerekir. S. ile babası arasında ender görülen bir dostluk, arkadaşlık ilişkisi vardır. Ancak S., bir keresinde, 3-4 yaşlarındayken bakıcı bir kadını ısırmış, babasından feci bir dayak yemiştir. Bu dayak, başka nedenlerle atılmış olmakla birlikte, çocuğun kendi kendini tatmin (onanie) isteklerini uzun süre bastırmasına yol açmıştır. Freud'a göre başlangıçları 3-4 yaşlarına kadar geri giden kendi kendini tatmin isteği, ergenlikle birlikte doruk noktasına tırmanıp, cinsel yaşantının bir parçasına dönüşür. Oysa S., ergenlikte bu olayı yaşamamış, yıllar sonra, 21 yaşındayken ve babası ölmüşken, kendi kendini tatmine kalkışmıştır. Freud, bu ve bunlara eşlik eden olaylar dizisini yorumladıktan sonra, çocuğun başka kadınları çıplak görme isteğine, babasının ölmesi gerektiği düşüncesinin nasıl eşlik ettiğini çözümler. (Ölmesini istemenin, öleceği

endişesi biçiminde dışavurması yanıltıcıdır.) Freud, genelde çok görüldüğü gibi, S.'nin askeri eğitim sırasında kendisini babasıyla özdeşleştirdiğini de söyler. Ayrıca babası, askerdeyken, bir gün kumarda küçük bir miktar para kaybetmiş, ancak bu borcunu ödeme olanağını bir türlü bulamamıştır. Kendi para ilişkisiyle babasınınki arasında bir ilişki kuran S., yüzbaşının kendisine yönelttiği, "A'ya borcunu öde" buyruğunda, babasının eskiden kalma bu borcunun ima edildiği saplantısına da kapılır. Sıçan, (Almanca'daki *Ratte:* sıçan sözcüğünün sesçil benzeri olan *Rate* faiz, pay) bulaşıcı hastalıkların taşıyıcısı olarak, askerlikte en korkulan hastalığın, frenginin de taşıyıcı işlevini yüklenmiştir. Frengi ise penisle ilintili olduğuna göre, Freud, hastasının sıçan ile penis arasında bağ kurduğunu, küçük çocukların penislerinin solucana benzediğini, solucanların ise özellikle çocuklarda kıç kaşıntısı yaptığını, giderek hastasının, bu çağrışımlar zinciri üzerinden sıçan ile cinsel yaşam arasında ilinti (saplantılar) gerçekleştirdiğini ileri sürer (Jung'un çağrışım kuramı). Hasta, babasının ölümünden sonra bir gün, mezarının üzerinde büyükçe bir sıçan görmüştür. Sıçanın babasının cesedini kemirmiş olduğunu düşünmüş, ancak insanlar tarafından her görüldüğü yerde öldürülmeye çalışılan bu hayvana büyük olasılıkla acımıştır. Burada da, bir zamanlar bir kadını ısırdığında tıpkı bu çaresiz hayvan gibi, babasından yediği dayak etkilidir. Kısacası: Sıçan, hastasının yaşamında onun doğal bir simgesi haline gelmişken, askeri eğitim sırasında yüzbaşının anlattığı hikâye, işe tuz biber serpmiştir.

Yüzbaşı öğleden sonra verilen molada, sıçanlarla verilen cezadan söz ettiğinde, öykünün korkunç yanı genç adamı irkiltmiş, ama ardından bakıcı kadını ısırdığı çocukluk dönemindeki sahne ile bu olay arasında ilinti kurmuştur. Bu tür cezaları verebilecek biri olan yüzbaşı, babasının yerine geçmiş; çocuğun o zaman babasına duyduğu öfke ve tepkinin bir bölümünü kendi üzerinde toplamıştır. Sevdiği bir kimseye sıçan işkencesinde olduğu gibi bir cezanın verilebileceği korkusunu Freud'a göre şöyle çevirmek gerekir: Sana da böyle bir şey yapmaları gerekir (ve tabii babama da). Bir buçuk gün sonra aynı yüzbaşı 3.80 Kron'u başçavuş A'ya vermesini söylediğinde, aslında postanedeki kadından başkasına borcu olmadığını bilmektedir. Bu

gereksiz buyruk karşısında alaycı bir yanıt vermeyi içinden geçirmektedir: "Öyle ya, beni enayi mi sandın?" "Alnımda enayi mi yazıyor?" Ancak baba kompleksinin yanı sıra çocukluğundaki ısırma sahnesinin etkisiyle kafasındaki yanıt biçim değiştirir: "Evet, babam ve sevgilimin çocuğu olursa, ben de A'ya parayı geri veririm." Ya da: "Babam ile sevgilimin çocukları olması ne kadar mümkünse, benim de parayı vermem o kadar mümkün". Kısacası, S. parayı ödemeyi, anlamsız, saçma yerine getirilmesi olanaksız bir koşula bağlar.

Ama aslında bu düşünceleri kafasından geçirirken, en değerli iki varlığıyla alay etmiş, onları aşağılamıştır: babasını ve kendi sevgilisini. Bunun bir cezası olmalıdır ve ceza, yerine getirilmesi olanaksız bir buyruktur: Ama şimdi parayı gerçekten de A'ya vermek zorundasın! Bu buyruğa uyma kavgası verirken, yüzbaşının bu uyarısını saçma bir koşula dayattığını görmeyip, bu gerçeği bastırır. Buyruk şöyle dönüşür: "Babamın temsilcisinin söylediği gibi, parayı A'ya vermelisin. Çünkü baban yanılmaz!"

Bütün bu olup bitenlerden bilinç düzlemine belli belirsiz bir bilgi tırmanır; ancak başlangıçta yüzbaşının buyruğuna karşı çıkması, ve bunun tam tersi durumun (buyruğu yerine getirmeye çabalayışının) ortaya çıkması, bilinçdışının değil, bilincin düzleminde temsil edilen olgulardır. ("Buyruğu yerine getirme sakın, yoksa sıçanlarla verilen ceza baban ve sevgilinin de başına gelecek" diye düşünmesi, ama daha sonra yüzbaşının buyruğuna karşı çıkışında babasını ve sevgilisini küçük düşürmenin cezası olarak, olanaksız buyruğu yerine getirmeye çalışması.)

Öte yandan genç adam bir subay olarak, bayanların ilgisini çekebilecek durumda olduğunu düşünmektedir. Ayrıca sevgilisinden de eğitim yüzünden bir süre uzak düşmüştür. Bu durum libido'ya ilişkin duyguları iyice tırmandırınca, baba otoritesine karşı süregelen o en eski mücadelenin yeniden gündeme gelmesi eğilimi belirmiştir. Başka kadınlarla cinsel doyum gerçekleştirmeyi düşünebilecek cesareti kendinde bulmaktadır. Bir yandan babasını anımsadığı anda onun otoritesine karşı gelme isteğinin artması, öte yandan başka ka-

dınlarla doyumu düşündüğünde sevgilisinin değerinin kendi gözünde sarsılması, sonuçta kendinden utanmasına yol açınca, o olanaksız buyruğu yerine getirip kendini cezalandırmaya kalkmış da olabilir. Eğitim bittikten sonra hemen Viyana'ya mı dönmesi, yoksa yarı yolda inip buyruğu yerine getirmek için borcunu mu ödemesi gerektiği konusundaki kararsızlığı, içindeki o en eski çatışkının, babasına boyun eğme kaygısı ile sevgilisine bağlı kalma isteği arasındaki kararsızlığın yansımasıdır Freud'a göre. (*)

DORA'NIN RÜYASI

Dora'nın babası çok mutsuz olduğu bir dönemde, belki de uzun süreden beri yakasına yapışmış bulunan hastalıktan ötürü, bir ormanda intihar girişiminde bulunmak istemiş, ancak arkadaşı bay K.'nın eşinin girişimiyle bu niyetinden vazgeçmiştir. Söz konusu kadın daha sonra Dora'nın babasına uzun süre her anlamda destek olur. Ne ki Dora, babası ile babasının arkadaşının karısı arasında başka bir ilişki olduğu kanısındadır. Öte yandan bayan K.'nın kocası, yani Dora'nın babasının erkek arkadaşı, bir gün dükkânında Dora'yı öpme girişiminde bulunur. Dora bu olayla bağlantılı olarak Freud'a tiksinti duyduğunu anlatacaktır seansları sırasında; ayrıca babasının kendisini bir tür karşılık olarak bay K.'ya peşkeş çektiğini düşünmektedir. Dora'nın babası ise, bayan K.'ya kendisinin hastalığı boyunca çok destek olduğunu, ayrıca bay K.'nın Dora'ya karşı son derece içtenlikli ve sevecen davrandığını, onunla sık sık gezintilere çıktığını anlatır. Freud, Dora'nın bay K.'yı sevdiğini düşünür, ayrıca kızın kendi babasına tutkusu olduğuna da inanmaktadır: "Bu türden bilinçdışı olağanüstü sonuçları ile göze çarpan baba ile kız, anne ile oğul ilişkilerini çocukluk (döneminin) duygu çekirdekleri olarak kavramayı öğrendim. Anne baba ile çocuklar arasındaki cinsel çekiciliğin ne kadar erken başladığını başka bir yerde açıkladım ve Ödipus öyküsünün bu ilişkilerin tipik yanını en yazınsal biçimde işleyen öykü olarak anlamak gerektiğini gösterdim." Freud, Dora'ya, babasına olan eğiliminin çok erken bir dönemde tam bir tutkunluk niteliğine bü-

*Zwei Falldarstellungen, Rattenmann; Fischer, 1985'den özetlenmiştir.

rünmüş olması gerektiğini söyler: Dora ise, böyle bir şey haturlamadığını ileri sürer. Ama Freud'a göre, kızın babasına olan bu tutkunluğu yıllarca dışavurmadan sürmüş gitmiştir ve Dora'nın bay K.'ya olan görünürdeki tutkusu, aslında babasına olan bastırılmış tutkunun dışavurumudur. Dora'nın çocukluk yaşantısından karanlıkta kalmış bir noktayı çözümlemeye niyetlendiklerinde, Dora son gecelerde bir rüya gördüğünü söyler Freud'a. Aralarla yinelenen bir rüyadır bu. Dora, *"Bir evde yangın var, babam yatağımın önünde duruyor ve beni uyandırıyor. Hemen giyiniyorum. Annem mücevherat kutusunu kurtarmaya çalışıyor, ama babam: "Kendimin ve iki çocuğumun senin mücevherat kutun yüzünden yanmalarını istemiyorum", diyor. Aşağı iniyoruz hızla dışarı çıkar çıkmaz da uyanıyorum."* Freud rüyayı çözümleyebilmek için kıza o sıralarda neler yaşadığını sorar. Dora babasıyla bir göl kenarında hafta sonu tatiline çıkmış, öğleden sonra sofada kısa bir süre uykuya dalmış, uyandığında bay K.'nın ayak ucunda dikildiğini görmüş, ertesi sabah da bay K.'nın kendisini tuvaletteyken ansızın sıkıştıracağı korkusuyla hızla giyinmiş. Freud yangından kaçıp kendini bir an önce dışarı atma olayını, Dora'nın anlattıklarıyla açıklar. Dora kaldıkları otelde yalnızlıktan çekinmekte, K.'nın muhtemel saldırısından endişe duyduğundan, bir an önce "dışarı çıkmak" istemektedir. Freud'a göre, mücevherat kutusu da kadının cinsel organının Alman dilinde çok kullanılan bir benzetmesidir. Dora bay K.nın ansızın otel odasına girip onun "mücevherat kutusunu" tehlikeye düşürmesinden korkmaktadır ve bunun suçlusu da baba olacaktır. İşte Dora, Freud'a göre, olguları ters çevirerek babasının, gerçek hayattaki ilişkisinden dolayı Dora'nın kızlığını tehlikeye düşürmesi olgusunu, rüyasında babasının kendisini yangından kurtarması olarak yaşar. Gene Freud'a göre, rüyadaki "ateş", su kavramının tam karşıtının çağrıştırılmasıyla bağlantılıdır. Su ise ıslaklık demektir, ıslaklık ise vajinal ilişkiyle bir bağ içinde görülmelidir. Freud'a göre burada karşımıza çıkan gizli -rüya- düşüncesi "mücevherat kutusunun ıslanmaması"dır.(*)

* Dora, Bruchstück einer Hysterieanalyse /Fischer/ den özetlenmiştir.

ESPRİ

Bildiğimiz gibi "familie" Almanca "aile", "fa millionär" diye bir sözcük yok. Freud, söz konusu tümceyi bir espriye çeviren etmenin ne olduğunu sorar. Ya tümcede dile getirilen düşünceye bağlıdır espri ya da anlatılmak istenilen düşüncenin tümcede bulduğu ifade, espriyi doğurmaktadır. Bunu sınamak kolaydır. Freud, "bana kendilerinden biri gibi, gerçekten famillionär davrandı", tümcesini içerik olarak açar. Bana kendilerinden, aileden biri gibi (familiär) davrandı, ve "bana gene de bir milyoner gibi biraz tepeden bakarak davrandı (millionär)" içerikli iki tümce, espriyi içeren ilk özgün tümcenin anlamsal açılımını oluştururlar. Freud iki cümlenin de kullanılması durumunda, "esprinin" yok olduğunu söyler. Öyleyse espriyi düşünsel düzlemde aramak yanlıştır. "Bu örnekte espri niteliği düşünceye bağlı değildir." O halde espri niteliğini, biçimde, sözcüklerde aramamız gerekmektedir. Esprinin sözcük ya da ifade tekniği, dediği şeyi araştırır Freud. Ona göre espri tekniği, bir kısalmaya dayanmaktadır. Özgün tümceyi iki tümcede açarsak, "bana aileden biri gibi davrandı" ve "bana milyonerce davrandı" tümcelerinden ikincisi, birinci tümcenin anlamına terslik oluşturur. Aileden biri gibi, ama milyonerce. Freud'a göre, espri tümcesi birinci tümcenin anlamını sınırlayan ikinci tümceyi ortadan kaldırmakta, ama yerine gene de bir şeyler koymaktadır. Tümcede herhangi esprili bir yanı bulunmayan "familiär" sözcüğü "millionär" ile birleşerek yeni bir sözcük oluşturur:

Familiär
Millionär
Famillionär

Freud'a göre, ikinci tümce ortadan kalkarken, tümcenin en önemli öğesi "millionär" sözcüğü, birinci tümcede kendine çok benzeyen "familiär" sözcüğüyle kaynaşmıştır ve rastlantı sonucu varolan bu olanak, ikinci tümcenin en önemli öğesini kurtarırken, önemsiz bölümünün de yok olmasını olanaklı kılmıştır. Böylece espri doğmuştur.

DÜRTÜ

Freud, dürtü (Trieb) ile içgüdü (Instinkt) arasında kesin ayrım yap-

mıştır. Freud insanlarda dürtülerin varlığından emin olduğu halde, bir içgüdünün varlığı konusunda pek o kadar emin değildir. Freud dürtü denince, ayrı ayrı ve dıştan gelen duygusal etkilerden oluşan "uyarı"lardan farklı olarak, durmadan akan bir bedeniçi uyarı kaynağını anladığımızı söyler. Dürtü bu yönüyle ruhsal olanı bedensel olandan ayıran ve onu bedensele karşı sınırlayan bir kavramdır. Dürtünün kaynağı organlardaki uyarılardır ve hedefi bu uyarıyı ortadan kaldırmaktır. Ancak dürtüleri doğrudan değil de, onların tasarım-temsilcileri aracılığıyla yakalarız. Dürtü hiçbir zaman doğrudan bilincin nesnesi olamaz, olsa olsa onun bu tasarım temsilcisi olabilir. Aynı olgu bilinçdışı için de geçerlidir. (*)

METAPSİKOLOJİ

Freud metapsikolojiyi bir inceleme tarzı olarak tanımlar. Metapsikoloji, psikanaliz çalışmasını yetkinleştirip tamamlar. Psikolojinin ulaşabileceği en üst gelişmişlik basamağını temsil eden metapsikolojik inceleme, psikanalitik bir sistemin dayandırılabileceği kuramsal varsayımları açıklığa kavuşturup derinleştirme işlevi yapar.

Dinamik, ekonomik, genetik ve *topik* terimleri ve bunlara bağlı düşünce ve varsayımlar, Freud'un başlangıç çalışmalarında da ortaya çıkarlar. Metapsikolojik incelemenin en önemli yanı, ruhsal olayları dinamik, ekonomik, genetik ve topik yorumların çerçevesi içinde, yani değişik yönlerden incelemektir.

Freud'a göre psikanaliz, bir derinlik psikolojisi olarak ruhsal yaşamı üç yönüyle inceler: dinamik, ekonomik ve topik. Psikanaliz, bütün ruhsal süreçlerin -dıştan gelen uyarıların kaydedilmesini saymazsak- birbirlerini destekleyen, teşvik eden, engelleyen, birleşen ve uzlaşmalar yapan güçler oyunu olduğu görüşünü benimser. Bu güçlerin tümü de dürtü karakterlidirler ve kökenleri organiktir, yetkin bir somatik yetenekle, yineleme zorlamasıyla donanmışlardır. Affektif (heyecansal-duygusal) tasarımlar bunların ruhsal temsilcisidirler. İşte

* Psikanalizin Temel Kavramları, "Dürtü öğretisi" maddesinden (Ç.N.)

organik kökenli dürtülerin bu güçler oyunu metapsikolojinin *dinamik* anlayışının temelini oluşturur.

Dürtülerin ruhsal temsilcileri, belli miktar enerjiyle kaplanmışlardır (cathexis); ruhsal mekanizma bu enerjinin akışının engellenip, bir yerde tıkanmasını önlemeye ve ruhsal mekanizmaya baskı yapan uyandırıcı duygusal etkilerin toplam miktarını olabildiğince düşük tutmaya çalışır. İşte bu olgu, metapsikolojinin *ekonomik* boyutunu oluşturur. Ruhsal süreçlerin seyirleri otomatik olarak haz duyma ve isteksizlik (hazsızlık) ilkesince yöneltilirler.

Başlangıçta ruhsal süreçlere egemen olan haz ilkesi, gelişme boyunca dış dünyayı (gerçekliği) dikkate kata kata bu gerçeklik ilkesine göre bir değişme gösterir. Ruhsal aygıt, haz doyumlarını gerekirse ertelemeyi, isteksizliğe bir süre katlanmayı öğrenir. Burada haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında aracı olan kerte, Freud'un ikinci topik'te geliştirdiği, Es (O)/-Ben-Üst-ben modelindeki "Ben'dir.

Topik inceleme, ruhsal aygıtı sadeleştirilmiş bir mekanizma olarak kavrar ve bu mekanizma sisteminin nerelerinde ruhsal sürecin gerçekleştiğini inceler. Freud'un ikinci topiğinde, ruhsal aygıt, dürtü uyarımlarının taşıyıcısı olan *Es*'ten (O), Es'in, dış dünyanın etkisiyle değişime uğramış en yüzeydeki bölümü olan *Ben*'den ve gene Es'ten çıkmış olmasına karşın "Ben"i egemenliği altına alan ve insan için karakteristik olan dürtü doyumu engellemelerini temsil eden *Üst-Ben*'den oluşur.

Bilinç niteliğinin de topik ilişkisi vardır. Es'teki (dürtü uyarımlarını taşıyıcı kerte'deki) süreçler (birincil süreçler) bilinçdışı, bilinçötesi süreçlerdir. Buna karşılık, bilinç, ben'in, dış dünyanın algılanmasına ayrılmış en dış katmanlarının işlevidir.

Bütün psikanalitik ifadelerin ve formülasyonların temelinde genetik bir inceleme tarzı yattığından, Freud'un yapıtlarında genetik bakış açısına ilişkin kesin ve kusursuz tanımlamalar bulmak güçtür. Freud metapsikolojisini tanımlarken genetik rolü, hiçbir zaman kesin bir biçimde bu tanım içine dahil etmemiştir. Gerçekten de çocuk cin-

selliği kuramının tümü, Libido gelişmesinin çeşitli aşamalarına ilişkin varsayımlar, vb. bozuklukların genetik kökenini vurgularlar. (*)

(*) Psikanalizin Temel Kavramları, "Metapsikoloji" maddesinden özetlenmiştir. (Ç.N.)

YAŞAMÖYKÜSÜNÜN KRONOLOJİSİ

1856 6 Mayıs Sigismund Freud doğuyor. (22 yaşındayken adını Sigmund olarak değiştirmiştir.) Gelenekler gereği bir Yahudi adı da koymuşlardır: Schlomo. Doğum yeri bugün Pribór denen Freiberg'tir. O sıralarda 41 yaşında olan babası Jacob Freud'un ilk evliliğinden iki çocuğu bulunmaktadır, Emanuel ve Phlipp. Phlipp'in Freud'tan bir yaş büyük bir erkek evladı vardır (Freud, bu çocuğun amcası olmaktadır) ve kısa bir süre sonra amca Freud, kendisinden bir yaş büyük bu yeğeninin oyun arkadaşı olur. Freud'un annesi 21 yaşındadır ve Freud onun ilk çocuğudur. Jacob Freud bir kumaş tüccarıdır. Çok az güvenilir bir söylentiye göre, Freud'lar Kölnlüdürler. 1856'da William James 10, Nietzsche 12, Helmholtz 35, Charot 31, Brentano 18, Breuer 40, Fechner 55, Schopenhauer 61 yaşındadır ve Herbart onbeş yıl önce ölmüştür.

1859 Ekonomik bunalım Jackob'un işini mahveder. 1860'ta aile Viyana'da güçbela ayakta durmaktadır.

1865 Sigmund normalden bir yaş küçük liseye girer.

1870 Ludwing Börne'nin bütün yapıtlarını ele geçirir. Okudukları onu çok etkiler.

1872 Freud'un bir fotoğrafı: üstü başı son derece derli toplu, biraz kasıntı, kabarık bir bıyıkla sonraki fotoğraflarında gördüğümüz Freud'a hiç benzememektedir. Tatilini geçirmek için Freiberg'e geri döner.

1873 Okulun bitirme sınavlarını en iyi dereceyle verir. Alman üslubundan ötürü kendisini kutlar ve başarılar dilerler. Değişik dillerde çok şey okumuştur. Dostu Heinrich Braun'un etkisiyle önce hukuk okumayı planlar. Goethe'nin olduğu söylenen "Doğa Üzerine" denemeleri okuduktan sonra tıp öğreniminde karar kılar.

1874 Daha üniversitedeyken antisemitizm eğilimlerine ve Yahudilere karşı önyargılara tanık olur ve yerinin "muhalefette" olduğunu anlar. Brentano'nun seminerlerine katılır.

1875 Manchester'deki üvey kardeşi Phlipp ve kuzini Pauline'nin yanına gider.

1876 Trieste'de yılanbalıklarının cinsel bezleri üzerine ilk araştırma. Brücke'nin laboratuvarına girer.

1877 Petromyzontidae (dokuzgöz) larvının merkezi sinir sistemi üzerine yürüttüğü anatomi çalışmalarının sonuçlarını yayımlar.

1878 Brücke'nin laboratuvarında yaptığı çalışmalar sırasında, 1891'de Waldeyer'in Neuron adını verdiği şeyi keşfetmeye çok yaklaşır. Kendisinden 14 yaş büyük olan ve ona gerek moral gerekse maddi yönden yardımcı olan Josef Breuer ile dostluk kurar.

1879 Öyle fazla coşku duymadan Meynert'in psikiyatri derslerini dinler. Soruların nörolojik yanının dışında hiçbir şeyle ilgilenmemektedir.

1880 Bir yıllık askeri hizmeti. Breuer, Bertha Pappenheim'ın tedavisine çalışır. Freud John Stuart Mill'den dört deneme çevirir. Tıp pratiğinden kurtulup araştırma ya da öğreti oluşturma yolunda yürümeye karar verir.

1881 Gecikmeli olarak tıp bitirme sınavlarını verir.

1882 Arkadaşlarının ve öğretmenlerinin öğütlerine kulak vermek zorundadır: Maddi bir desteği arkasına almadan araştırmacı olarak kariyer yapması olanaksızdır. Öğretim görevlisi olarak kendine bir kürsü bulmak için de çok uzun süre beklemesi gerekmektedir. Yahudi bir entelektüel aileden gelme Martha Ber-

nays'ı tanımıştır ve onunla evlenmek istemektedir; geçimini sağlamak zorundadır. Kasımda Breuer ona Anna O.'nun durumundan söz açar. Tedavisi Hazirandan bu yana kesilmiştir. Freud şaşırır, ilgi duyar ama etkilenmez.

1883 Genel tıp ona sıkıcı gelmektedir, nörolojiden daha iyi bir şey tanımamaktadır. Psikiyatrist Meynert'in asistanı olur. İsteğin Meyert'in delilik (Amentia) kuramında oynadığı rolün önemini fark eder, ama bu rastlantısal algılama, düşüncelerine uymamaktadır. Kokain üzerine yaptığı bir incelemede kokainin ağrı kesici (analgetik) özelliklerini keşfeder, ama bu konuya daha fazla dikkat yöneltmez. İlerki yıllarda Carl Koller bu özellikleri inceleyerek büyük başarılar elde edecektir. Bu aralarındaki iyi ilişkileri bozmaz. Freud olumsuzluklarına aldırış etmeksizin kokain kullanmaya başlar. Uyuşturucuya eğilimli olmadığı için bu bağımlılıkla başı dertte olmadığı gibi, tehlikenin de bilincinde değildir. Ama çevresine bazı zararları dokunur. Morfinman olan Ernst von Fleischl'ı tedavi etmeye kalkışınca berikinin kokain müptelası olmasına yol açarak durumunu daha da beterleştirir. Tıbbi çevrelerde eleştirilir. "Sinir" hastalıklarını elektroterapi ile iyileştirmeye çalışır. Wilhelm Heinrich Erb'in yöntemini uygular. Aynı zamanda nörolojik parçaların boyanmasını sağlayan bir yöntemi daha da mükemmelleştirmiş ve bu konuda bir yazı yayımlamış, gene koko bitkisi üzerine bir monografi yazmıştır. Herhangi bir keşif yapıp ünlü olmak istemektedir.

1885 Kısa bir süre için, genellikle fırsat buldukça hipnoz uygulayan bir özel klinikte çalışır. Nisanda notlarını yok eder. Bir an için, durumunu düzeltmek amacıyla göç etmeyi düşünür. Özel doçent olur ve bir öğrenim gezisi için burs elde eder. Paris'e, Salpétrieré Hastanesindeki Jean Martin Charcot'nun yanına gitmeye karar verir. Orada histeri vakalarını gözlemleme fırsatı bulur, ayrıca hipnozun ve telkinin sonuçlarını görür. Charcot onu çok etkiler. Freud ona derslerini çevirme önerisi getirir. Öneri benimsenir.§

1886 Çocuğun nöropatolojisiyle uğraşmak için Berlin'e gitmek üzere Paris'i terk eder. Yeniden Viyana'da çocuk hastalıkları enstitüsünde takılıp kalır. Histeri üzerine bir konferans verir ve Charcot'ya gördüklerini anlatır: anlattıkları kötü karşılanır. Paskalya - pazarına rastlayan gün özel mauyenehanesini açar. Eylülde Martha Bernays ile evlenir. Charcot'nun "Sinir sistemi hastalıkları üzerine derslerini çevirir. (Leçons sur les maladies du système nerveux, III)

1887 Elektroterapiyi bir yana bırakmadan hipnozu uygulamaya başlar. Kızı Methilde doğar (Ekim). Wilhelm Fliess'e ilk mektup (Aralık).

1888 Hippolyte Bernheim'in "De la suggestion et de ses aplications therapeutiques" (Telkin ve tedavi edici uygulamaları) kitabının çevirisini yayımlar. Mayısta ilk kez Breuer'den esinlediği yöntemi uygular (Bn. Emmy von N. ye).

1889 Bernheim ve Liébault'u ziyaret etmek için Nancy'e gider. Adını Charcot'dan alan Jean-Martin'in doğumu (Aralık).

1891 Aphasie (beyindeki bir arıza sonucu konuşma yeteneğinin yitirilmesi) üzerine bir kitap yayımlar. Kitapta lokalizasyon kuramını eleştirir.

1892 Hipnozla tedavi üzerine makale. Breuer'in kendisiyle çalışmasını sağlar. Hastalarından biri (Elisabeth von R.) onun serbest çağrışım yöntemini uygulamasında kendisine yardımcı olur. Bernheim'dan ikinci bir kitabın çevirisini yayımlar. Ernest'in doğumu.

1893 "Geçici Bilgi"nin (Breuer ile birlikte) yayımlanması. 16 Ağustos'ta ölen Charcot'nun ölümünü bildiren yazı. Histerik felçliler üzerine makale (Archive de Neurologie'de Fransızca) Travmatik baştan çıkarma kuramının yayımlanması. (Dört yıl sonra

bu kuramı bir yana bırakacaktır.) Sophie'nin doğumu.

1894 Savunucu nöropsikozlar üzerine makale. Charcot'dan yeni bir çeviri. (Leçons du mardis)

1895 Saplantı nevrozları ve fobi üzerine yayımlar. "Histeri Üzerine İncelemeler" kitabı çıkar. Temmuzda Bellevue'de Irma'nın rüyasının analizi. Anna'nın doğumu (Aralık).

1896 Histeri'nin cinsel atiolojisi (hastalık nedenleri) üzerine bir seminerde amfideki dinleyicilerini dehşete düşürür. Floransa'da tatil. Jacob Freud'un ölümü (Ekim).

1897 Önemli bir olay: Ödipus rüyası (Ancak Freud bu rüyayı travma kuramıyla ilintiler, Mayıs) İtalya'ya gezi. Ama Freud Perugia'dan öteye geçmez. (Hannibal ile kendini özdeşleştirmesi yüzünden Trasimanya Gölü'de durur.) Ödipus kompleksinin bulunması (Ekim).

1898 "Günlük Yaşamın Psikopatolojisi"ni hazırlarken Espri için örnekler toplamaktadır. "Unutkanlığın Ruhsal Mekanizması Üzerine" kitabını yayımlar. 7. Bölüme kadar "Rüya Yorumu"nu bitirir.

1899 Dresden'de Josef Popper-Lynekeus Freud'un daha sonra okuyacağı "Bir gerçekçinin fantezileri"ni yayımlar. Yayımcısının 1900 yılı yayınları içinde gösterdiği "Rüya Yorumu" çıkar.

1900 Dora analizinin başlaması (14 Ekim).

1901 "Rüya ve Yorumlanması", "Rüya Yorumu"nun bir özeti. Dora analizinin raporlarının yer aldığı ve 1905'te başka bir adla yayımlanacak olan "Rüya ve Histeri"yi yazar. Fliess ile ilişkiler bozulmaya yüz tutar. Roma'ya gezi. "Günlük Yaşamın Psikopatolojisi"nin yayımlanması.

1902 Napoli'ye gezi.

1903 İlk öğrenciler (Federn, Stecken ve diğerleri).

1904 Atina'ya gezi. Zürih'teki Eugen Bleuer ile yazışmaya başlar.

1905 "Cinsel Kuram Üzerine Üç Deneme". "Espri ve Bilinçdışı ile İlişkisi". "Bir Histeri Analizinden Kesit" (Dora)

1907 Carl Gustav Jung'u ziyaret. (Şubat) Karl Abraham ile buluşma. W. Jensen'in "Gradiva'sında Hezeyan ve Rüyalar".

1908 Sandor Ferenczi'yi ziyaret (Şubat). Salzburg Kongresi (Nisan) İngiltere'ye ikinci gezi (Eylül).

1909 Beş yaşındaki bir çocuğun fobisinin analizi (Küçük Hans). "Bir Zorlayıcı (saplantılı) Nevroz Vakası Üzerine Düşünceler, Sıçanadam." Jung ve Ferenczi ile birlikte Amerika'ya gezi (Eylül). Clark Üniversitesi'nde seminerler (Worcester, Massachusetts).

1910 Nürnberg Kongresi. Uluslararası (Psikoloji) Cemiyeti'nin Kurulması. Jung Cemiyetin başkanı olur. Psikanaliz üzerine Amerika'daki en önemli yazıların yayımlanması (Beş Seminer). "Leonardo da Vinci'nin bir Çocukluk Anısı".

1911 Alfred Adler'in istifası. Weimar Kongresi. Eyalet Yargıcı Schreber'in paranoya vakasının analiz edildiği "Özgeçmişsel Biçimde Betimlenmiş Bir Paranoya Vakası Üzerine Psikanalitik Düşünceler" yayımlanıyor. 1910 ile 1912 arası psikanaliz tekniğiyle ilintili birçok makale.

1913 Jung ile ilişkilerin kesin olarak kopması. Münih Kongresi. "Totem ve Tabu"nun yayımlanması.

1914 "Michelangelo'nun Musa'sı" "Psikanalitik Hareketin Tarihine İlişkin". Jung'un istifası.

1915 Metapsikoloji üzerine birçok denemenin yayımlanması.

1917 "Keder ve Melankoli". Psikanalize giriş seminerleri.

1918 "Bir Çocukluk Nevrozunun Öyküsünden (Kurtadam)"

1919 "Bir Çocuk Dövülüyor. Haz İlkesinin Ötesinde" Kızı Sophie Freud'un ölümü.

1921 "Metapsikoloji ve Ben Analizi"nin yayımlanması.

1923 Freud'ta dudak kanseri teşhisi. İlk ameliyat. "Ben ve O'nun yayımlanması.

1925 "İnkâr. Musa Denen Adam ve Tektanrıcı Dinler" Aralıkta Karl Abraham'ın Ölümü.

1926 "Psikanaliz ve Tıp". "Engellenme, semptom ve endişe".

1927 "Bir Yanılsamanın Geleceği".

1929 "Kültürdeki Rahatsızlık".

1930 Freud Goethe ödülünü alıyor. Anna Frank Frankfurt'ta Freud'u temsil ederek onun yazdığı teşekkür konuşmasını okuyor. Eylül. Annesinin ölümü. Bullit ile birlikte Thomas Woodrow Wilson analizini yazmaya çalışıyor. Ancak 1967'de yayımlanabilecektir bu çalışma.

1932 "Psikanalize Giriş Seminerleri'ne yeni ekler",

1933 Nasyonal Sosyalistler, Berlin'de Freud'un yapıtlarını yakıyorlar. Mayıs.

1938 Mart: Avusturya Üçüncü Reich'a katılıyor. Roosvelt ve Mussolini Freud için araya giriyorlar. Haziran'da Londra'ya gidiyor. Ölümüne kadar sadece hasta bakıyor.

1939 23 Eylül'de Freud ölüyor. "Musa Denen Adam" yayımlanıyor.

1940 "Psikanalizin Kısa Özeti. Savunma süreci içinde Ben-bölünmesi"

1950 "Psikanalizin Başlangıçlarından. Fliess'e mektuplar."

1951 Martha, Freud'un ölümü. (Martha, Freud'un kendisine yazdığı bütün mektupları saklamıştır. Şu ana kadar bu mektupların sadece çok az bir bölümü yayımlanmıştır.)

1954 "Sıçanadama ilişkin Notlar 3".

1967 "Woodrow Wilson" (Bullit ve Freud birlikte).

TANIKLIKLAR

Freud ve Gelecek

Bilinçdışının psikoloğu Freud, Schopenhaer'ler, Ibsen'ler yüzyılının çocuğu olarak bu yüzyılın içinden çıkıp gelmiştir. Freud'un devrimi, içerikleriyle, ama aynı zamanda ahlaksal anlayışıyla Schopenhauer'inkine ne kadar da yakındır! Nasıl Schopenhauer'in irade öğretisi akla ve tine iman eden bütün o felsefe akımlarına ters gelmişse, Freud'un da insanın ruhsal dünyasında bilinçdışının, yani "O"nun oynadığı o muazzam rolü keşfetmesi, bilinçlilik durumu ile ruhsal yaşamı aynı şey olarak gören klasik psikolojiye ters gelmiştir, gelecektir...

Evet, psikolojinin -Freudçu dünyayla komşu olan romanın yoğurduğu bir alan olan- mitoslar üzerinde sergilediği oyunun içinde, yeni bir insanlık duygusunun, gelmekte olan bir insancıllığın filizlerinin ve temel öğelerinin belirlenmiş olarak yer aldıklarına inanma cesaretini kendimde bulduğumdan ne kadar eminsem, günün birinde Freud'un yapıtında da -bugün çok yönlü biçimde oluşmakta olan- yeni bir antropolojinin temelinin, dolayısıyla geleceğin temelinin atılmasına, daha akıllı, daha özgür bir insanlığın yuvasının kurulmasına katkısı olacak en önemli yapı taşlarından birinin varlığının ayrımsanacağından da o ölçüde eminim. Öyle sanıyorum ki bu doktor psikolog, yaklaştığını sezdiğimiz, geçmişin insancıl akımlarının hiç bilmedikleri birçok şeyin içinden geçecek olan bir insancıllığın (nevrotik bir endişenin ve bunun parçası olan nefretin içinde debelenen bugünkü insanlığın "O"yla, bilinçdışıyla, yani yeraltı dünyasının güçleriyle kurabildiği ilişkiden daha cüretkâr, daha özgürce ve daha coşkulu, sanat açısından da daha olgun bir ilişki kuracak bir insancıllığın, yolunu açan kişi olarak saygıyla anılacaktır.

Freud bir defasında rüya öğretisini "yeni açılan bilimsel bir alan" olarak tanımlamıştı; "halk inançlarından ve mistisizmden kopartılarak elde edilmiş bir alan". Bu "koparark elde etme"de onun araştırmacılığındaki ilhakçı ruh ve anlayış yatmaktadır. " 'O'nun bulunduğu yeri 'Ben' almalı" der Freud veciz bir ifadey-

le ve psikanalizci çalışmayı Zuider Gölü'nun kurutulmasıyla karşılaştırılabilecek bir kültür yapıtı sayan doğrudan kendisi olmuştur. Sevincini yaşadığımız bu saygıdeğer adamın nitelikleri, giderek yaşlı Faust'unkine karışıyor; "görkemli denizin kıyıyla bağlantısını kesmeye, ıslak enginliğin sınırını daraltmaya" dayanılmaz bir arzu duyan Faust'un.

Kazandırsam milyonlara yeni topraklar,
Güvenden yoksun belki, ama özgürce yaşayacakları.
- -
Kaynaşan bir kalabalık görmek arzum,
Özgür toprakta, özgür ulusumla ileri bakmak.

Endişe ve nefretten arınmış, barış olgunluğuna erişmiş ulustur bu.

Thomas MANN, 1936

Tinle İyileştirme

Freud ruh araştırmasını tek tek bireylerin ruhlarına uygulamakla, bilmeden çağın en derin isteğini açığa çıkarmıştır. İnsan asıl ben'ini, kişiliğini, hiçbir dönemde, dış yaşamın gittikçe tekdüzeleştiği yüzyılımızdaki kadar merak etmemiştir. Teknolojik çağ, kendi toplumunun insanını gittikçe daha fazla ölçüde, bütün içinde eritip kişiliksizleştirerek renksiz bir tipe dönüştürmektedir; insanlar her yerde aynı gelir sınıflarına bölüştürülmeye, aynı evlerde oturmaya, aynı elbiseleri giymeye, aynı uzunluktaki iş süresini aynı makinelerin başında geçirmeye, sonra da dışarı çıkıp aynı eğlence tarzında, aynı radyonun, aynı plağın karşısında, aynı sporda kaçış aramaya, dış görünüşleriyle hepsi ürkütücü biçimde birbirine benzemeye yüztutmuşlardır; kentler birbirinin aynısı caddeleriyle ilginçliklerini yitirmekte, uluslar gittikçe tekbiçimleşmektedirler; rasyonelleştirmenin korkunç potası bütün belirgin

farklılıkları eritip yok etmektedir. Ama yüzey tıraşlanıp yontularak aynılaştırıldığı ölçüde, insanların seri halinde, düzine düzine kitle fizyonomisinin halkalarına dönüşmeleri ölçüsünde varoluş biçimlerinin kişiliksizleştirmesinin gittikçe arttığı sürecin ortasında, her bir kişi için o oranda önem ve anlam kazanan biricik, dıştan ulaşılmaz ve etkilenemez olan bir yaşantı katmanı var: bireyin bir kezlik, yinelemez kişiliği. Söz konusu kişilik, insanın en yüce, neredeyse biricik ölçüsü olmuştur ve bütün sanatların ve bilimlerin şimdilerde karakterbilime böylesine canla başla hizmet etmeleri herhalde rastlantı olarak açıklanamaz. Tipler öğretisi, soybilim, kalıtım kuramı, bireyin devresellik özelliğine ilişkin incelemeler, kişisel olanı genel olandan daha sistematik bir biçimde ayırmaya çalışmaktadırlar. Edebiyatta yaşamöyküsü kişilik bilimi bilgilerine katkılar yapmakta ve iç fizyonominin araştırılmasında çoktan yok olup gittiği sanılan yıldız falı, el falı, yazıdan karakter okuma gibi yöntemler günümüzde hiç umulmadık bir canlanma yaşamaktadırlar. Bugünkü insan için, varlığın bütün bilinmeyenleri içinden hiçbiri, geçmişteki ve şimdiki varlığını, kişiliğinin o özel olarak belirlenmiş ve sadece ona ait olan yanını bilmekten daha önemli değildir.

Freud ne zamandır soyutlaşmış ruhbilimini, yaşamın bu iç merkezine yeniden sokmuştur. O, ilk kez her bir insanın kişiliğinin kuruluşundaki dramatik yanı, neredeyse yazarlara özgü bir ustalıkla geliştirmiştir; bilinçle bilinçdışı arasında gidip gelen, bir fiskenin en geniş erimli sonuçlara yol açtığı ve geçmiş olanla ansal olanın şaşırtıcı bir sarmalaşma ve örgü içinde birleştikleri bu belirsiz dünyanın içindeki, kor kor yanan ve basınç yapan bir karmaşadır bu; yaşamın o dar devridaimi içinde gerçek anlamda dünyeviliğini gösteren, bütününü göremeyeceğimiz, ama gene de bir sanat yapıtı gibi haz alınarak incelenmesi gereken, yasallıklarını açıklayamayacağımız bir dünyadır.

Gelgelelim bir insanın yasalara dayanan yanına ilişkin hiçbir zaman okullara özgü şematik bir tarzda yargılar getirilemez (bu, Freud öğretisinin gerçekleştirdiği en belirleyici değişikliktir), bu özelliği insan ya kendinde yaşayabilir, ya başkasında yaşayabilir, ya da yaşanmış biçimiyle yeniden canlandırılabilir ve bu ya-

şantıdan giderek buradaki biricik geçerli şey olduğunu algılayabilir. Bir kişiliği hiçbir zaman katı, donmuş bir formülle kavrayamayız, ancak yaşantıyla belirlenmiş bir yazgıdan yola çıkarak kavrayabiliriz. Bu nedenle tıbbi anlamda her tedavi, ahlaksal anlamda her yardım Freud'ta tanımayı ön koşul kılar; varolanı kabullenen, duyumsamaya katılan, böylelikle de gerçekten tanımayı sağlayan bir bilgiyi. Bu nedenle, kişiliğe, Goethe'nin deyişiyle bu "gözümüzün önündeki gizeme" saygı duyma, Freud için her türlü ruhbilimin ve ruhsal tedavi yönteminin atlayamayacağı bir başlangıç ilkesidir; ve Freud bu saygıyı başka hiç kimsede rastlamadığımız bir kesinlikle ahlaksal bir buyruk olarak yeniden dikkate almayı öğretmiştir bize. Freud sayesinde binlerce, yüzbinlerce insan ilk kez ruhun, özellikle de çocuk ruhunun zedelenebilirliğini kavramış ve Freud'un ortaya çıkardığı ruhsal yaralar gerçeğini görerek, bu aşırı duyarlı, anımsamanın kaçınılmaz gücüyle donanmış maddeye yöneltilen her kaba müdahalenin, her kaba, alelacele el atışın (çoğunlukla bir sözcükle!) bir yazgıyı yıkabileceğini, tehdit ve terbiye etmenin, cezavericiyi şimdiye kadar farkına varılmamış bir sorumluluk altına soktuğunu anlamaya başladı. Freud, kişinin en uç, en sapkın bireysel özellikleri karşısında bile ona saygı gösterme gereğini, okula, kiliseye, mahkeme salonuna, bu kabalık ve sertlik yuvalarına ve çağın bilincine gittikçe daha derin bir biçimde yerleştirmiş ve ruhsal alanda getirdiği eskisinden daha iyi anlayışla, dünyada da daha büyük bir saygının ve temkinli yaklaşımın yaygınlaşmasını sağlamıştır. İnsanlar arası anlaşabilme sanatı, daha üst düzeyde bir insancıllığa ulaşmamıza yardım edebilecek olan ve uluslar arasında da gitgide daha zorunlu hale gelen insan ilişkilerini ilgilendiren bu sanat, Freud'un kişilik öğretisinden gördüğü desteği çağın hiçbir tinsel yönteminden görmemiştir. Freud sayesinde bireyin önemliliği, her bir insan ruhunun yeri doldurulmaz bir kerelik değeri, çağımızda yepyeni ve pratik bir anlamda ancak şimdi ayrımsanmaktadır. Avrupa'da gerek sanat, gerek araştırma, gerekse hayat bilgisi alanından olup da görüşleri, dolaylı ya da dolaysız, Freud'un düşünce çemberinin çekimine kapılarak ya da ona karşı savunma konumuna girerek kendini geliştirmemiş tek bir

değeri, çağımızda yepyeni ve pratik bir anlamda ancak şimdi ayrımsanmaktadır. Avrupa'da gerek sanat, gerek araştırma, gerekse hayat bilgisi alanından olup da görüşleri, dolaylı ya da dolaysız, Freud'un düşünce çemberinin çekimine kapılarak ya da ona karşı savunma konumuna girerek kendini geliştirmemiş tek bir ünlü yoktur. Bu aykırı insan, her yerde yaşamın can damarına, insancıl olana ulaşmıştır.

Stefan Zweig, 1952

Sigmund Freud

Onu "asıl felsefe"den ayıran yan, bu felsefenin aşırı iddialı oluşuydu. Hâlâ büyük bir coşkuyla, ama o eski saflıktan uzak bir tarzda faraziyelerin üretilip durduğu bir dönemde, metafizik-sonrası ortamın kuşkusundan başka bir şey olmayan "yapısal bir yetersizlik" onu engellemekteydi. Belki bir zamanlar Aristoteles'in, Aquinolu Thomas'ın ve Spinoza'nın, Hegel ve son olarak da Schopenhauer'in oldukları (ya da göründükleri) kadar kendinden emin olanabileceğine duyulan kuşkuydu bu. Freud, metafizikçilerden sonra doğmuş, artık mümkün olmayan bir metafizikçiydi. Mephisto'dan şu gururlu "Gerçi bütün ahmaklardan daha kurnazım", ama aynı zamanda da şu alçakgönüllü alıntıyı yapıyordu: " Ve hiçbir şey bilemeyeceğimizi gördüm." Arthur Schnitzler'in, Hofmannsthal'ın ve Stefan Zweig'ın yaşam duygularını şu cümleyle özetliyordu:" Bilindiği gibi hayat çok güç ve karmaşıktır ve merkezi mezarlığa giden birçok yol vardır, gelgelelim Tanrıya, zamanötesi hakikate ve etkili bir teselliye giden hiçbir yol bulunmamaktadır. "Asıl felsefe" bakımından "yapısal yetersizliği" daha önce haddinden fazla çocukluk hayalleri atlatagelmiş bir insanlığın kaçınılmaz kaderinin bir parçasıydı.

Freud, eski filozof dürtüleri ve yeni vicdan rahatsızlığı olan bir filozoftu. Faraziyelere kendini fazlasıyla kaptırdığından, tek tek vakalara sımsıkı sarılmıştı. Kendine uyguladığı katı disiplin, tıpkı

Nietzsche'nin müziğe karşı kendi kendine getirdiği bir cezaydı, amaç aynı zamanda azalmış bir güvenin de belirtisiydi. Deney nesnesi ile (hasta ile) kavram fantezileri kutupları arasında salınıp duruyordu. Ama yaşamı uzadıkça, deney nesnesi (hasta) onu daha az bağlar oldu. En sağlam bilime ucundan değmenin rahatlığıyla işe başlamıştı. Öğretmeninden şunu öğrenmişti: Fiziksel-kimyasal güçler organizmayı da yönetirler; bunun psikolojiye uygulanması, "uyarımların toplam miktarının sabitliği" ilkesiydi. "Bilimseldi" bu: bu sözcük sayesinde de ruhun onu cezbeden o güvenilmez anakarası karşısında kendini rahatlatmıştı.

Ludwig MARUSE, 1956

Günümüzde Freud

Freud'ta doğaya ya da doğal insana dönüş diye bir şey yoktur; uygarlaşma süreci tersinmezdir. Çalışma ile haz arasındaki mevcut ilişki tersine dönüşebilecek ve cinsel enerjinin uzak geçmişteki yüceltilmişliği yeniden ele geçirilebilecek biçimde dürtü üzerindeki baskılar ortadan kaldırılabilirse, yani duygu ile mantık, mutluluk ile özgürlük arasındaki uyum ya da bütünlük kurulabilirse, bu ancak -hayatın sıkıntılarının en azından teknik olanaklar sayesinde ortadan kaldırılabilecekleri ve varolma mücadelesinin ille de yaşamsal maddeler uğruna bir mücadele olma zorunluğu olmaktan çıkacağı- kültürel gelişmenin yüksek düzeylerinde olanaklıdır. Freud bu olanağın varlığından kuşku duymaktan da öteye, ona inanmıyordu. Hele atom ve hidrojen bombasından ve faşizm dönemiyle birlikte başlamış bulunan ve doruğuna henüz ulaşmadığı besbelli toplu seferberlikten çok önce artan üretkenlik ile artan yıkıcılık arasındaki, doğa üzerindeki egemenliğin artması ile insan üzerindeki egemenliğin artması arasındaki ilişkiyi gördükten sonra, inancını daha da yitirmişti. İnsanların özgürce -denetlenip yönlendirilmeden- gelişen gereksinmelerini giderebilecek toplumsal zenginliğin artması ölçüsünde, onların daha etkili ve işe yarar araçlarla zaptı rapta alınmak

DİPNOTLAR

1. W. Jensen'in "Gradiva"sında delilik ve rüyalar, T.Y. VII (31-125) s. 31
2. Nişanlıya mektuplar, 899 (1968), s. 84.
3. Mektuplar (1873-1939), Frankfurt a.M. 1986, s. 445.
4. Psikanalizin Başlangıçlarından, Frankfurt a.M. 1962, s. 189
5. Perdeleyici Anılar üzerine T.Y. 1. (531-554). S. 542
6. Aynı yapıt, s.7.
7. Lise Öğrencisinin Psikolojisine Katkı, T.Y. X (204-207) s. 205
8. Mektuplar, s.6
9. Mektuplar s.7
10. Kendi Üzerine T.Y. XIV (33-96). s.34
11. Mektuplar, s. 18.
12. Nişanlıya Mektuplar, s. 13
13. Mektuplar, s.13
14. Mektuplar, s. 66, 72
15. Mektuplar, s. 189
16. Kendi Üzerine, T.Y. XVI (33-96), s. 37-38.
17. Charot, T.Y. 1 (21-35) s. 31
18. Kendi Üzerine, s. 40
19. Psikanaliz Üzerine, Beş Seminer, T.Y. VIII s. 3-60

20. Mektuplar, 428

21. Histerik Fenomenlerin Ruhsal Mekanizması Üzerine, Geçici Bilgi, T.Y. 1, s. 81-89

22. Psikanalizin Başlangıçlarından, s. 212

23. Histeri Üzerine İncelemeler, T.Y. 1, (77-312)

24. Aynı yerde, 306

25. Aynı eser, s. 77-312

26. Psikanalizin Kısa Taslağı, T.Y. 409-427

27. Histeri Üzerine İncelemeler, 1, s. 227

28. Psikanalizin Başlangıçlarından, s. 119

29. Histeri Üzerine İncelemeler, T.Y. S. 77-312

30. Psikanaliz Hareketin Tarihine Katkı, T.Y. s.44-113

31. Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, T.Y. IV, s. 279

32. Psikanalizin Başlangıçlarından, s. 173

33. A.Y. s, 182

34. A.Y. s. 262-263

35. A.Y. s. 183
36. Histeri Üzerine İncelemeler, T.Y. 1, s. 77-312

37. Psikanalizin Başlangıçlarından, s. 187-188

38. A.Y. s. 179

39. A.Y. s. 193-194

40. A.Y. s. 233

41. Rüya Yorumu, T.Y. II/III s. 603

42. A.Y. 599

43. Bu bölümdeki bütün alıntılar Rüya Yorumundan alınmıştır.

44. A.Y. 221-222

45. Şiirin çevirisi

46. Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, s. 6

47. Perdeleyici Anılar Üzerine, s. 538

48. A.Y. s. 540

49. Martha'ya Mektup, Ernst Jones tarafından yapılmış alıntı

50. Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, s. 6, 282, 285

51. Bir Histeri Analizinden Kesit, s. 185

52. Aynı yerde, s. 167

53. Kendi Üzerine, s. 63

54. Cinsel Kuram Üzerine Üç Deneme, T.Y. V, s. 78-79

55. A.Y. 66-67

56. Heinrich Heine: "Lucca Banyoları"

57. Espri ve bilinçdışı ile ilişkisi, Frankfurt a. Main, 1958, s. 106

58. Kendi Üzerine, s. 90

59. Michelangelo'nun Musa'sı, T.Y. X, s. 173

60. Bir Çocukluk Nevrozunun Öyküsünden, T.Y. s. 31

61. Küçük Hans Analizine sonradan ek, XIII, 431-433

62. Bir Çocukluk Nevrozunun Öyküsünden, s. 82

63. Ernest Jones'tan: "Sigmund Freud'un Yaşamı ve Eserleri, Bern-Stuttgart 1962, Cild, II, s. 106-107, Sandor Ferenczi'ye Mektup, 6. Ekim. 1910

64. Özgeçmişsel biçimde betimlenmiş bir paranoya vakası üzerine Psikanalitik düşünceler, T.Y. s. 291

65. Mektuplar, s. 56-57

66. Ruhsal olayın iki ilkesi üzerine Formülleştirmeler, T.Y. s. 230-283

67. Narsizme Girişe Katkı s. 169

68. İnkâr etme, T.Y. s. 11-15

69. Fetişizm, T.Y. XIV. s. 311-317

70. Ben ve "Es", T.Y. XIII, s. 286-287

71. Kendi Üzerine Notlara Ek, s. 86

72. Kendi Üzerine, T.Y. IX, s. 86

73. Psikanalize Duyulan İlgi, T.Y. VIII, s. 416

74. Bir Yanılsamanın Geleceği, T.Y. XIV, s. 558

75. A.Y. 371

76. Zürih Yahudi Basın Merkezi'nin Yayımcısına Mektup

77. Kendi Üzerine, s. 34-35

78. Jones'tan alıntı, cilt I, s. 404

Freud 12 yaşındayken.

Freud ailesi, 1876. Ayaktakiler soldan sağa: Pauline, Anna, Sigmund.

Sigmund Freud ile nişanlısı Martha Bernays Eylül 1885.

Charcot, Salpêtrière hastanesinde bir derste Jean-Martin Charcot.

Freud, 1922'de Berlin'de "Komite"yle birlikte. Önde oturanlar Freud, Sándor Frenczi, Hanns Sachs; arka sıra: Otto Rank, Karl Abraham, Max Etingen, Ernest Jones

1911 Eylül'ündeki Weimar Kongresi, Orta sırada: Freud, Rank, Brill, Federn, Abraham, Putnam, Jones, Bleuler, Jung, Lou Andreas - Salome, Feenczi.

Freud ve kızı Anna Paris garına girdikleri sırada

75 yaşındaki Freud Lufthansa uçağına biniyor.

FREUD

YAŞAM İNCELEMELERİ DİZİSİ 12/132

Freud'un devrimi, içerikleriyle, ama aynı zamanda ahlaksal anlayışıyla Schopenhauer'in-kine ne kadar da yakındır! Nasıl Schopenhauer'in irade öğretisi akla ve tine iman eden bütün o felsefe akımlarına ters gelmişse, Freud'un da insanın ruhsal dünyasında bilinçdışının, yani "O"nun oynadığı o muazzam rolü keşfetmesi, bilinçlilik durumu ile ruhsal yaşamı aynı şey olarak gören klasik psikolojiye ters gelmiştir, gelecektir...

Thomas Mann

İnsanlar arası anlaşabilme sanatı, daha üst düzeyde bir insancıllığa ulaşmamıza yardım edebilecek olan ve uluslar arasında da gitgide daha zorunlu hale gelen insan ilişkilerini ilgilendiren bu sanat, Freud'un kişilik öğretisinden gördüğü desteği çağın hiçbir tinsel yönteminden görmemiştir.

Stefan Zweig

Freud, eski filozof dürtüleri ve yeni vicdan rahatsızlığı olan bir filozoftu. Faraziyelere kendini fazlasıyla kaptırdığından, tek tek vakalara sımsıkı sarılmıştı. Kendine uyguladığı katı disiplin, tıpkı Nietzche'nin müziğe karşı kendi kendine getirdiği bir cezaydı, ama aynı zamanda azalmış bir güvenin de belirtisiydi.

Ludwig Marcuse

alan yayıncılık